AANTEEKENINGEN BIJ HET AGASTYAPARWA.

DOOR

Prof. Dr. J. GONDA.

In aansluiting op de meer samenvattende beschouwingen van de Inleiding bespreken deze Aanteekeningen een aantal bijzonderheden uit den inhoud van het werk. In de eerste plaats zijn vele passages en uitdrukkingen met Voor-Indische parallellen vergeleken. De citaten uit Sanskrit werken zijn niet steeds vertaald; dit scheen mij niet noodzakelijk, daar zij die deze taal in het geheel niet verstaan tot de lectuur van het Agastyaparwa wel niet zullen overgaan. Er is evenwel zorg gedragen tevens de voor niet-philologen wenschelijke toelichting zoo beknopt mogelijk te geven, meestal slechts door middel van verwijzingen naar betrekkelijk gemakkelijk bereikbare publicaties; van Sanskrit teksten zijn, als het kon, de meest toegankelijke bij voorkeur geciteerd. Bij een aantal passages hadden de aanteekeningen tot korte verhandelingen kunnen uitdijen; ook daar heb ik mij beperkt; het lijkt mij evenwel zeer gewenscht, dat het door onzen tekst geboden materiaal met stof, ontleend aan andere, Voor-Indische en Javaansche, bronnen, in afzonderlijke artikelen worde verwerkt.

4 Mei '33.

- p. 343-1. Het werk vangt aan met een strophe van 68 syllaben, d.i. 4×17 (atyāṣṭi), welke niet in het Oud-Javaansch is vertaald en grootendeels zeer corrupt is. Ik heb daarom van voorstellen tot emendatie, in een geval als dit, zoolang, althans mij, de strophe niet van elders bekend is, een gewaagde onderneming, afgezien.

Jagadguru, h.l. Ćiva. Men lette ook op Bhairava, even verder.

Dr̥ḍhasyu, de zoon van Agastya en Lopāmudrā, komt in de Indische purāṇa-literatuur slechts zelden voor. Elders heet hij Idhmavāha. Van beide namen bestaan varianten: Dr̥ḍhāsyā, Dr̥ḍhayus, Dr̥ḍhadyumna; Vidhmavāha, Indrabāhu. Zie Pargiter, *Anc. Ind. hist. trad.*, p. 239. Vgl. ook O.-J. Bm̃d. Pur., p. 80, 16; zie mijn aant. Over Lopāmudrā zie de *Inl.*, p. 344. Zie ook Bāṇa, *Kād.* p. 43 (N.S.).

- 8. *hana sira*, etc.; deze eerste regels zijn opgenomen door Dr. Poerbatjaraka, Agastya in den Archipel, pp. 39 vlg. Dit citaat bevat eenige slordigheden, afgezien ervan dat het slechts op één handschrift berust (p. 39, n. 3). In het Sanskrit-citaat lijkt mij slechts °*prabhāva* (ook °*prabhava* is mogelijk) zin te geven. Of Poerbatjaraka gelijk heeft met z'n lezing *tumonton* (*tumunto* in den tekst?) betwijfel ik.
- Al is het denkbaar, dat hier van A. gezegd zou worden, dat hij den weg van de zon wilde aanschouwen, men verwacht toch een woord voor toegankelijk maken.
- 12. *Yavadvīpaikay*°. Poerbatjaraka interpreteert het overgeleverde met: *yavadwīpeka* (sic) *yogīṣwara*, en vertaalt: „hij (Agastya) was de eenige heer der yogins van het eiland Java”. Waarschijnlijk heeft hij dus aan Skt. *eka* (niet Jav. *ika*) gedacht. Ook mij lijkt dit de goede opvatting; echter zou ik *ekayogīṣvara* als compositum willen nemen: „voortreffelijke, eenige, voornaamste *yogīṣvara*”, vgl. uitdrukkingen als: *ekavīra* „eenige held”, b.v. Mbh. 4, 1912; *ekanaṭa*, „voornaamste tooneelspeler”, *ekacakravartin*, „eenig alleenheerscher”, *ekadhanurdhara* (P.W. I, 1070 vlgg.). Een *e* der hs. mag als *-ai-* worden opgevat.
- 13. *makakṣetra*, (over de spelling *kṣetra* in hss. vgl. Wulff, *Wirāṭa-parwa*, pp. 127; 200). *Kṣetra*; over de beteekenis vgl. Vogel, Bijdr. Kon. Inst., 74, p. 203, n. 1; Poerbatjaraka, Agastya, pp. 40; 69; Bosch, T. B. G., 67, p. 469 „die de *kṣetra* uitmaakt van het geheele eiland Java”.

sira ta makatwanak nira lezen de handschriften; Dr. Poerbatjaraka (voor zijn emendatie-poging zie het crit. app.) vertaalt: die geëerd werd (conjectuur) door zijn kinderen. Dit meervoud lijkt mij wegens het onmiddellijk volgende *sira ta matakwan*, waarmee toch slechts *Ṛḍhasyu* bedoeld is, die verder alleen optreedt als ondervrager, onjuist. Bovendien is ons het nageslacht van Agastya niet bijzonder duidelijk. In het Mbh. 3, 8577 vlgg. wordt de geschiedenis van A. en *Lopāmudrā* verhaald: zij wil een zoon, en wel één zoon hebben; vgl. vs. 8637; Agastya willigt haar wensch in en begeeft zich naar het woud. Na zeven jaren brengt ze een zoon voort: *Ṛḍhasyu*, even verder *Idhmavāha* geheeten, omdat hij brandstof voor het offervuur (*idhman*) naar het huis van z'n vader bracht. Dezelfde persoon heet hier dus *Ṛḍhasyu* en *Idhmavāha*. Afgezien van de varianten, die van beide namen voorkomen (zie boven), blijkt echter uit een plaats als Bmḍ. Pur. 1, 32, 119: *Agastyo 'yo Ṛḍhāyuḥ ca Vidhmavāhas tathaiva ca*, duidelijk, dat D. en V. (= I.) twee verschillende

personen zijn; dit ook elders, zie Pargiter, t.a.p., die D. als vader van I. beschouwt, omdat de laatste wel Dārḍhacyuta heet en Drḍhacyuta = Drḍhasyu zal zijn. Vgl. ook O.-J. Bmḍ. Pur., p. 80, 16: D., I., Dyumna; zie de aant., p. 260. — Dr. W. Germann, de uitgever van Ziegenbalg's Genealogie der malabarischen Götter, Madras, 1867, teekent op p. 229 aan: Beider (n.l. van Ag. en Lop.) Sohn ist Sagaren; is dit een andere traditie?

- 16. *Brahmāṇḍa* en wat zich daarbij aansluit, vgl. Bmḍ. Pur., p. 55, 17 vlgg., en de aantekeningen daarbij. Zie ook de Inleiding tot het Agastyaparwa.

p. 344-2. *Kālāgni*; beschrijvingen van den pralaya vindt men b.v. Viṣṇu Pur. 1, 3, 22 vlgg., en in een aantal andere teksten; vgl. W. Jahn, Das Saurapurāṇam, Habilitationsschrift Zürich, 1909, p. 84, n. 2. — *Kālāgni*, meermalen in Oud-Jav. teksten voorkomend en meestal weergegeven met „het vuur van den Doodsgod, verdelgend vuur”, is een geweldig monsterachtige vuur-gestalte, die bij den pralaya optreedt en alles verzengt en verbrandt. Het Vāyu Pur. geeft, 30, 122 vlgg., een bij Wilson-Hall, Viṣṇu Purāṇa, I, pp. 128 vlg. vertaalde beschrijving van een op *Kālāgni* gelijkend monster. Vaak vinden we de voorstelling, dat *Çiva* zelf als *Kālāgni* optreedt; zie b.v. Viṣṇu Pur. 6, 3, 24 tataḥ *Kālāgnirudro* 'sau bhūtva sarvaharo Hariḥ | *Çeṣaṇiçvāsasambhūtaḥ pātālāni babhasty adhaḥ* ||. Zie ook Jahn, t.a.p., p. 174, s.v. Elders is hij een afzonderlijk wezen, door Rudra's en miljoenen groepgoden omstuwde, luisterend naar *Çiva*'s bevelen; zoo b.v. Saura Pur., Adhy. 57.

- 4. *Sadāçiva*, een ook in het Oud-Jav. wel voorkomende (K. B. W. III, 158) benaming van *Çiva*. Vgl. 'n citaat uit de Korawāçrama bij Pigeaud, T. P., p. 41, en Goris, Bijdr. O.-J. Bal. Theol., passim (vgl. p. 167). De *Çaiva-Siddhānta* leert: Heer van ontstaan en vergaan der wereld is de hoogste God, *Çiva*. Ten tijde van het ontstaan der wereld laat hij zijn *Çakti* in werking treden en zich in vijven verdeelen, *Çiva*, *Çakti*, *Ichhāçakti*, *Kriyāçakti*, *Jñānaçakti*. Deze zoo ontvouwde *Çakti* laat hij dan inwerken op de eeuwig voorhanden oerstof, de *Māyā*, waarin de wereld als kiem aanwezig is. Door *Çiva* en *Çakti* krijgt de oerstof leven; door *Ichhāçakti* wil *Çiva* dat de wereld zich uit de oerstof ontwikkelt, enz. Uit de verbinding van *Çakti* en *Māyā* ontstaan de vijf *Çuddha-tattva*'s, waarvan de eerste, *Nāda* = Klank, en de tweede, *Vindu* = Vorm, zich verbinden, tengevolge van de werking van de *Ichhāçakti*; daarbij ontstaat de derde *Ç.-t.*, n.l. *Sādākṣya* (Tam. *Sātākkiam*, vgl. Schomerus, t.a.p., p. 442,

s.v.), de natuurkracht van het ontstaan, deze dient als standplaats en lichaam van Sadāçiva. Sadāçiva is een van de negen gestalten, die Çiva aanneemt, manifestaties door welke hij werkt (Çiva, Çakti, Nāda, Vindu, Sadāçiva, Maheçvara, Rudra, Viṣṇu, Brahmā). De eerste is Çiva als de intelligentie, die het lot der zielen en den weg van hun verlossing kent, Çakti is de energie, krachtens welke hij de zielen verlossen kan (daarom laat hij Çakti uit zich uitgaan en in werking treden). In Nāda- en Vindu-gedaante geeft hij de oerstof de mogelijkheid der ontwikkeling. In de gedaante van Çadāçiva wil hij de verlossing der zielen en door middel van de uit Māyā ontstaande producten werkt hij aan deze verlossing. Dit is het vijfde van Çiva's vijf hoofdwerken, het werk der Genade of der Verlichting, door de Icchāçakti verricht. Vgl. H. W. Schomerus, *Der Çaiva-Siddhānta, eine Mystik Indiens*, Leipzig, 1912, pp. 148; 74. Elders wijkt de voorstelling hiervan af. Zoo b.v. bij Shriyukta Baradā Kānta Majumdār, in de Introduction op A. Avalon's *Principles of Tantra*, II (Londen, 1916), p. XXXI: In ieder van zeven kosmische machtscentra (Loka's) staat aan het hoofd een heer met een vrouwelijk gedachte „Macht”, in de eerste, Satyam, de hoogste heer, Paraçiva met Adyāçakti, enz.; in de derde, Janah, Sadāçiva, genoemd Ardhanariçvara, met Mahāgaurī. In Tantra's is er herhaaldelijk sprake van Sadāçiva, soms (b.v. in het Mahānirvāṇa Tantra) is hij, in een tweegesprek met Devī, de verteller.

Ook in Purāṇa's is wel sprake van Sadāçiva, b.v. Bhāg. Pur. 8, 7, 19, bij het te voorschijn komen van het vergif Hālāhala: bhītālḥ prajā dudruvur āraḥsyamāṇālḥ çaraṇam Sadāçivam, waar Burnouf vertaalt: „auprès du Dieu toujours heureux”. In het Padma-Pur. treedt deze figuur zelfs als verteller van een onderdeel op („through a machinery borrowed from the Tantras”, Wilson-Hall, *Viṣṇu Pur.*, I, p. XXXII). De naam is desnoods te vertalen met „de steeds gunstig gezinde, — weldoende” („the Ever-Auspicious”, Avalon, bij Mahānirv. T., vert., 1, 14; Goris, *Bijdrage*, p. 28: „Altijd-tegenwoordige Çiva”,?).

nirātmaśābhaṛva, „zonder individuele existentie”.

- 5. *sakala-niṣkala*; s. (× n.) = materieel. Zie ook Goris, *Bijdrage*, p. 92, n. 1. Vgl. b.v. ook Mbh. 13, 16, 8 (= 13, 1044) niṣkalaṁ sakalaṁ Brahma nirguṇaṁ guṇagocaram.

Çarva, vgl. ook Bmḍ. Pur., p. 56, 16, e.a.

- 6. *caturbhūta*, de puranische leer is: 5 bhūta's, elementen: de hier genoemde en het water, āpaḥ. Zie ook O.-J. Bmḍ. Pur., p. 55, 17.

De Boeddhisten nemen vier mahābhūta aan : aarde, water, vuur, wind.

De volgorde is hier : de grove elementen, het ei, Brahmā en Viṣṇu. Dan ontstaan door B.'s toedoen de Prajāpati's, Sanaka enz. en Vyāsa (!), daarna de brahmarṣi's, Manu's en pitarah; afwijkend dus van het O.-J. Bmḍ. Pur., p. 54, 27 vlgg. (in 't kort: Acta Or. 11, 223 vlg.).

- 12. *Sanaka enz.*, Bmḍ. Pur. p. 55, 26, vlgg., met de aant. Men vergelijkte beide passages!
- 19. *tataḥ*, vgl. b.v. Bmḍ. Pur. 1, 5, 74; 1, 9, 22; Liṅga Pur. 70, 186, waar (Li. Pur.) prāṇād Brahmā 'srjad Dakṣaṃ cakṣurbhyāṃ ca Marīcinam | Bhṛguḥ tu hṛdayāṃ jajñe ṛṣiḥ salilajanmanah ||. Zie ook Vā. Pur. 9, 92 mānasaḥ ca Rucir nāma vijñeyo Brahmanah sutaḥ | prāṇāt svād asṛjad Dakṣaṃ cakṣurbhyāṃ ca Marīcinam. Vgl. de aant. bij Bmḍ. Pur. p. 57, 11 en de geheele passage.
- 24. *ahaṅkāra*^o; opmerkelijk is, dat Nīllohita in dit verband genoemd wordt; men vergelijkte Vāyu Pur. 9, 95: abhimānātmakam bhadram nirmame Nīllohitaṃ; waarnaast reeds in het Bmḍ. Pur. 1, 9, 23: abh^o Rudram nirmame nīllohitaṃ.
- 29. *Atri*, het Vā. Pur. gaat verder: cīraso 'ṅgiraṣaṃ caiva cōtrād Atriṃ tathaiva ca | Pulastyaṃ ca tathodānād vyānāc ca Pulahaṃ punaḥ | samānajaṃ Vaçiṣṭhaṃ tu, apānān nirmame Kratuṃ.
- p. 345-4. *Nahan*. De brahmarṣi's of prajāpati's zijn hier dus: Dakṣa, Marīci, Ruci, Nīllohita, Bhṛgu, Atri, Aṅgira, Pulaha, Kratu, Wasiṣṭha, tien in getal; het Bmḍ. Pur. geeft 9 (p. 56, 8, en Aant.): Pulastya, aldaar genoemd, ontbreekt hier; Ruci (cf. Skt. Bmḍ. Pur. 1, 9, 20; 21; Vā. Pur. 9, 92) en Nīllohita (Skt. Bmḍ. Pur. 1, 9, 23; Vā. Pur. 9, 95) komen daar niet voor (vgl. p. 58, 17!); voor N. vgl. echter Rudra, Bmḍ. Pur. p. 57, 13, waarbij verg. Skt. Bmḍ. Pur. 1, 9, 23. Genoemde Skt. teksten hebben echter niet steeds dezelfde opvatting. Zie Pargiter, Anc. Ind. hist. trad., p. 185, met n. 1. — Aṅgira komt hier dus uit 't hoofd, afwijkend van Bmḍ. Pur. p. 57, 14 (cīrasaḥ, Skt. Bmḍ.- en Vā. Pur.), Pulaha uit den prāṇa bāyu, anders dan Bmḍ. Pur. p. 57, 15.
- 5. *pañcaprāṇa*, hier eigenaardig gebruikt. De prāṇa's zijn meestal 5 in getal: prāṇa, apāna, samāna, vyāna, udāna (lichaamswindstroomingen; Lebenshauche); zoo b.v. in 't Bmḍ. Pur.; hier zijn er slechts drie genoemd (vgl. K. B. W. IV, 291); kan dit er op wijzen, dat er twee zijn uitgevallen (Pulastya uit den udāna) en in de war geraakt (Dakṣa en Pulaha)? Of is bedoeld „de vijf zintuigen?”. Over de vijf prāṇa's Caland, Z. D. M. G. 55, p. 261 vlg.; Garbe, Sāṃkhya-

- Phil.² p. 318 en daar genoemde literatuur, Tuxen, Yoga, p. 86; e.a. bv. Jolly, Medizin, p. 40. — Zie ook Kats, Sang hy. Kam., p. 168.
- 6. *Caturdaṣa-Manu*: zeer korte overgang! Bij deze passage vgl. Bmḍ. Pur. p. 113, 1 sqq. De namen zijn voor een deel gemakkelijk te herkennen; de latere hebben geleden: pañca-Sāvarṇi heeten 8—12, Bmḍ. Pur. p. 113, 12. Swārocima kan een reeds „voor-Javaansche” fout zijn (Wuiff, Wirāṭa-parwa, p. 50). Tawasa: vgl. Bmḍ. Pur., bij p. 113, 5. Recaka < Raivata, een zeer veelvuldige fout; derhalve verbeterd. Waiwaswata is (vgl. r. 11) verbeterd, ofschoon men steeds aan Dewa^o heeft kunnen denken (voor w > d, b.v. Wirāṭa., p. 86, 17). Rohita is ook Hariv. 468 de naam van den negenden Manu, Dakṣa-Sāvarṇi. Lohita's zijn een klasse goden onder den twaalfden Manu; zie Viṣṇu Pur. 3, 2, 33. Over de verdere namen: de aant. bij Bmḍ. Pur. p. 113, 12; Wilson, bij Vi. Pur., in Wilson-Hall, III, p. 25. De namen P. en S. ken ik niet van elders.
- 16. *caturyugāṇi*; is *caturyugāṇi* hier op te vatten als „die vier Weltalter in sich schliessend”? (vgl. Raghuvamṣa, 10, 23). Over de lengte van een manvantaram enz. mijn aant. bij Bmḍ. Pur. p. 58, 1. Verwisseling van -e en -aṇi b.v. Wirāṭa., pp. 24, 27; 56, 9; van k(kh) en n: Wulff, Wirāṭa., p. 178.
- 22. *pira kari anak*. Over de kinderen van Dakṣa heb ik in de Inleiding gesproken; men zie aldaar, pp. 356 vlgg. Hier nog eenige bijzonderheden.
- 27. *Prajāpati*: elders Dharma.

Onder de namen van de kinderen dezer 13 dochters zijn enkele, die afwijken: Dhṛti met Wedhṛti, welke naam mij in dit verband onbekend is. Vaidhṛti of -a is in het Bhāg. Pur., 8, 13, 25, de naam van Indra in den elfden Manvantara, elders (ibid., 8, 1, 29) de naam van een klasse goden, kinderen van Vidhṛti. — Kuntimān, elders Lobha of Lābha, is mij verder niet bekend. — De namen van de kinderen van Kriyā zijn gelijk aan de in Vāyu Pur. 10, 34 genoemde. — Voor Pramiti hebben andere teksten Apramāda, b.v. Bmḍ. Pur. p. 59, 2; zie de aant. Ofschoon Pramiti voorkomt (in ander verband, b.v. Vā. Pur. 98, 110), zou men hier Pramati kunnen veronderstellen. — Weṣaya, elders, b.v. Skt. Bmḍ. Pur. 1, 9, 61, Vyavasāya, waarvan onze vorm een verbastering kan zijn. — Soma, elders Kṣema, waarsch. verknoeid (kṣ > s zeer veelvuldig, e > o). Āta zal uit Sukha verknoeid zijn, Yaça(h) is elders de dochter van Kīrti; ook het Oud-Jav. Bmḍ. Pur. wijkt af (p. 59, 4). De mededeeling over de zoons van Kīrti is eveneens eigenaardig.

- p. 346–16. *kaliṇanya*. De volgende namen (voor de volgorde: aant. bij Bmḍ. Pur. p. 58, 22): Smṛti < Smṛti; Parā ontbreekt elders. Swaya staat voor Svāhā.
- 20. *kumēmit antiḡanya*: mij niet van elders bekende uitdrukking.
- 22. *Dakṣena*, de lezing is zuiver gissing.
- 23. *bhaṭṭāra*, niet mogelijk te beslissen of x of y de juiste lezing heeft; vgl. Bmḍ. Pur. pp. 59; 60 passim.
- 24. *Sahasra-rudra*, Bmḍ. Pur. p. 59, 26.
Khyāti met man en nakroost, Bmḍ. Pur. p. 60, 17 sqq. Ook hier een afwijkende naam voor Çrī's tweede kind: Aṣwa; soms wordt Aṣwa als zoon van Dakṣa genoemd (zie Wilson-Hall, Vi. P. I, 103). Het is echter zeer wel mogelijk, dat de verdere kinderen van Çrī „kuda ya wih” (Bmḍ. Pur., p. 60, 23), „divyācāriṇaḥ | ye vahanti vimānāni devānāṇi” (Vā. Pur. 28, 3), hieronder verborgen zijn.
- 29. *Puṇḍarīkā* enz., Bmḍ. Pur. p. 60, 31 sqq. Over Mārkaṇḍeya is onze tekst uitvoeriger. Wukir Damaluṇ, zie K. B. W. II, 520; Pigeaud, T. P. p. 214 (citaat); vgl. ook p. 347, s.v.
- p. 347–3. *Dhūmrāṇī*, Bmḍ. Pur. 60, 29 Dhūmrā (de uitgang -ānī vaak bij vrouwennamen, zie b.v. Whitney, Skt. Gr., § 1223 b); er komen varianten voor; zie aant. ald. Vedaçiras ook in Skt. teksten, Oud-Jav. Bmḍ. Pur. wijkt af.
- 5. *nihan*, hier van het voorafgaande.
- 6. *Sambhūti*, etc.: Bmḍ. Pur. p. 61, 7. — *Kṛmi* etc., elders vier namen, zie de aant. ald. r. 8; *Kṛmi* herinnert aan *Kṛṣṭi*, *Acinti* aan *Apaciti* (Vā. Pur. 28, 9c). Ook *Parvaça* (hss. F H) is eigenaardig; bedoeld is *Parvaça*; het woord is, daar vele varianten voorkomen, niet veranderd; zie ad Bmḍ. Pur. p. 61, 11.
- 9. *Suddhanvā* voor *Sudhāmā*. *Parvaçā* zal de vrouw van *Parvaça* zijn (in Skt. teksten is *Parvaçā* de vrouw van *Parvaça*, zie Bmḍ. Pur. 1, 11, 15 e.a.). Wellicht is er in onzen tekst iets verloren gegaan, n.l. *saṇ Parvaça makastri* voor den naam van de tweede vrouw. Bij de namen van de kinderen vgl. *ibid.* 1, 11, 16: *sutau | Yajurdhāmaṇ ca — Stambhakāçyapam*; vgl. echter Oud-Jav. Bmḍ. Pur. p. 61, 13.
- 13. *Sinūbālī* en *Kuhu*, elders zes kinderen, doch geen toelichting; *Kuhu* naast *Kuhū* (b.v. Vā. Pur. 28, 15).
- 17. *Prīti*, vgl. Bmḍ. Pur. p. 61, 26; daar wsl. *Datoni* en nog twee zoons *Dewabāhu* en *Hatimāna*, die hier dochters zijn; bij den laatsten naam b.v. Vā. Pur. 28, 23 *svasā yaviyāsī teṣām Sadvatī nāma viçrutā*.
- 20. *Sujaṅghā*. In 't Vā. Pur. en Skt. Bmḍ. Pur. (28, 24; 1, 11, 29)

Sujañghī. — Rāma doodde inderdaad Subāhu (vgl. b.v. Rām. 1, 19; 30; Viṣṇu Pur. 4, 4, 42; p. 316 bij Wilson-Hall, III).

- 23. *Kṣamā* (verbeterd; zie crit. app.), Bmḍ. Pur. p. 62, 1. Ambari-wān, ald. p. 114, 4; vgl. bij p. 62, 2. De derde naam staat in de hss. y + B voor Sahiṣṇu. — Elders meer over deze familie. — *Parā* wordt hier niet genoemd. *Sannati*, enz. Bmḍ. Pur. p. 62, 9. Over de Vāḷakhilya's is ook 't Skt. Bmḍ. Pur., 1, 11, 37, uitvoeriger: Aruṇa-syāgrato yānti parivārya Divākaram; 't Oud-Jav. Bmḍ. Pur. niet; zie p. 62, 10 en de aant. De eene zuster heet ook Bmḍ. Pur., 1, 11, 38, Satyavati; de andere naam wijkt af.

- 30. *Anasūyā*, Bmḍ. Pur. p. 61, 22. *Pañcākālmaṣa* zal te lezen zijn; niet als eigennaam van één persoon op te vatten: vgl. Bmḍ. Pur. 1, 11, 22; Vā. Pur. 28, 18: *Anasūyā vijajñe vai pañcātreyān akalmaṣān*; andere teksten spreken van: *jajñe putrān akalmaṣān* (vgl. Kirfel, P. P., p. 42, 6). — Bij Satyadewa is in hs. A aangeteekend: *Satyānetra*; zoo ook Bmḍ. Pur., p. 61, 23 en in Skt. teksten. Voor den tweeden naam elders Hawya. Rawisuta slaat op Čanaicčara, de planeet Saturnus, een zoon van den Zonnegod, Buddha op het dan als Čākya gelezene Sakya. De vijfde zoon, Soma, ontbreekt, hoogstwaarschijnlijk uitgevallen.

- p. 348-5. *Ūrjā*, Bmḍ. Pur. p. 62, 13. Eenige der namen van de 7 zoons zijn verbasterd, doch, behalve Patra (elders Anaya, Anagha, Pavana e.a.), te herkennen.

- 7. *Čukra* in overeenstemming met Viṣṇu Pur. 1, 10, 14; vgl. ad Bmḍ. Pur. p. 62, 14. *Ndatan* is onmisbaar.

Het meisje heet elders Puṇḍarikā, Bmḍ. Pur. p. 62, 14 en Skt. teksten, b.v. Vā. Pur. 28, 34. Het oudste kind heet hier dus reeds „de achtste”!

- 10. *Svāhā*, niet in het Bmḍ. Pur., waar Agni overgeslagen wordt (p. 62, 21). Zie echter Vā. Pur. 29, 1 sqq.; Skt. Bmḍ. Pur. 1, 12, 1 sqq.: *tasmāt (sc. Agneḥ) Svāhā, vyajāyata | Pāvakaṃ Pavamānaṃ ca, Čucir agniḥ ca yaḥ smṛtaḥ | nirmathyaḥ Pavamānaḥ tu, vaidyutaḥ Pāvakaḥ smṛtaḥ | Čucih sauras tu vijñeyaḥ Svāhāputrās tu te trayah |*. — *Svāhā*, de bekende offerroep. *Havyavāhana*, Skt. Bmḍ. Pur. 1, 12, 4; Vā. Pur. 29, 4 *Pavamānātmajaḥ caiva Kavyavāhana ucyate | Pāvakiḥ (Pāvakāt Vā.) Saharakṣaḥ tu Havyavāhaḥ Čuceḥ sutaḥ | devānām Havyavāho 'gniḥ, pitṛṇām Kavyavāhanaḥ | Saharakṣo 'surānām tu*. — *Saharakṣa* > (sañ) *Harakṣya*. Onze tekst neemt *Havyavāhana* als zoon van *Pavamāna*, doch ook als vuur der goden. Een der beide H.'s zal echter uit *Kavyavāhana* zijn ontstaan, doch welke, is on-

zeker. Uit °*anak Kavyavāhana*, eerst met de *k* één maal geschreven, later met *-k h-* kan de foutieve lezing zijn ontstaan. Vgl. nog Taitt. Saṃh. 2, 5, 8, 6 *trayo vā agnayo havyaavāhano devānām kavya-vāhanaḥ pitṛñām saharakṣā asurāṇām*. Vgl. ook A. A. Macdonell, Vedic Myth. (Grundriss), p. 97. — In het Skt. Bmḍ.- en Vāyu Pur. volgt thans het *Agnivaṃṣavarṇanam*, een beschrijving van het geslacht van Agni. Andere Skt. teksten zijn hier echter belangrijker korter; bijzonderheden in mijn aant. op Bmḍ. Pur. p. 62, 21.

- 20. *Swadhā*. Ook in het Bmḍ. Pur. volgt nu de vermelding van haar kroost bij de Pitaras, echter zonder dat zij genoemd wordt. *Ṛtu* wordt daar niet vermeld; de kinderen worden daar en in de Skt. teksten anders genoemd (Bmḍ. Pur. p. 62, 23; zie ook de aant.).
- 23. *māstrī*. Deze plaats stemt ten deele overeen met Skt. Bmḍ. Pur. 2, 2, 5; Brahma Pur. 3, 5; Vāyu Pur. 65, 128; Viṣṇu Pur. 1, 15, 89 e.a.; zie Kirfel, P. P. p. 156, 6. Dakṣa, de Prajāpati werd n.l. later herboren als zoon van de Pracetas (Bmḍ. Pur. p. 62, 13). Men zie over deze verdubbeling van de figuur van Dakṣa, Wilson, Viṣṇu Pur. II, p. 9, noot. Deze „tweede” Dakṣa kreeg van Brahmā het bevel nakroost te verwekken en nam daartoe tenslotte een echtgenoot (b.v. Viṣṇu Pur. 1, 15, 85 sqq.; Wilson-Hall, II, p. 12), geciteerd volgens Kirfel, t.a.p.: *Asiknīm āvāhat patnīm Vīraṇasya prajāpateḥ | sūtām sūtāpāsā yuktām mahatīm lokadhārīṇīm*. Het aantal zoons dat hij verwekt loopt in het Viṣṇu Pur. e.a. in de duizenden; vgl. Kirfel, P. P., p. 156, 7 enz. Daarna verwekte hij dochters, die hij aan verschillende echtgenooten gaf, 10 aan Dharma enz.

Asiktiki, d.w.z. *Asiknī* der Skt. teksten; zie de Inl., p. 357.

De namen van de dochters luiden Vā. Pur. 66, 1; Skt. Bmḍ. Pur. 2, 3, 1; Viṣṇu Pur. 1, 15, 105 e.a.: *Arundhatī*, *Vasu*, *Yāmī*, *Lambā*, *Bhānu*, *Marutvatī*, *Samkalpā*, *Muhūrtā*, *Sādhyā*, *Viṣvā* (enkele geringe var.). Voor *Yāmī* staat dus *Jāmili*, een mij verder niet bekende vorm; voor dezen naam heeft echter het *Çiva Pur.* (Dharmasaṃh.), 54, 16 *Jāmi*, het Skt. Bmḍ. Pur. *Jāmā*. Ook de volgorde wijkt af.

- 28. *sañ Jāmili*, enz. Men merke op, dat het hier volgende in het Oud-Jav. Bmḍ. Pur. ontbreekt. *Nawawiti* staat voor *Nāgavithī*, de benaming van een sterregroep op den *Uttaramārga* (Kirfel, Kosmog. p. 140). Men vgl. Skt. Bmḍ. Pur. 2, 3, 33; Vā. Pur. 66, 34; Brahma Pur. 3, 32 e.a.

Wintāñ wuwwur (vgl. Bmḍ. Pur. 148, 23), de Melkweg.

- 30. *Marutwān*; in Skt. teksten, b.v. Viṣṇu Pur. 1, 15, 109 wordt ge-

leerd: *pr̥thivivīṣayam sarvam Arundhatyām vyajāyata*, „the divisions of the earth were born of A.” (Wilson). De *Marutvantaḥ* zijn zoons van Marutvatī, b.v. *Viṣṇu Pur.* 1, 15, 107; *Bmḍ. Pur.* 2, 3, 32 e.a.

Wiṣṇwā is elders de moeder der *Viṣvedeva*’s (-devatā’s), vgl. b.v. *Brahma Pur.* 3, 30; *Viṣṇu Pur.* 1, 15, 106. Men vgl. ook een uitvoeriger versie, b.v. *Vā. Pur.* 66, 31; (vgl. *Bmḍ. Pur.* 2, 3, 30) *Viṣvedvās* tu *Viṣvāyām jajñire daça* (geen constant aantal) *viçrutāḥ* | *Kratur Dakṣaḥ Çravaḥ Satyaḥ Kālaḥ Kāmo Dhunis tathā* | *Kuruvān Prabhavāṃṣ caiva Rocamānaç ca te daça*. — Onze tekst geeft 8 namen, een meer voorkomend aantal (vgl. Wilson-Hall, III, p. 179), behalve *Dakṣa* echter verschillende namen). De namen van onzen tekst hebben vrij verregaande overeenkomst met die van ’t *Vā. Pur.*; voor *Dhuni* heeft het *Skt. Bmḍ. Pur.* 2, 3, 30 zelfs *Muni*. Toch worden ze ook hier „daça-*Wiṣwa*” genoemd; er zullen dus 2 namen uitgevallen zijn. *Kratu* is gelezen, daar -rē- zeer vaak i.p.v. ra staat in de hss.; vgl. b.v. *Bmḍ. Pur.* p. 56, 9; 57, 16; 62, 9!

p. 349–3. *Wasu*; de *Vasu*’s, een klasse van 8 godheden, personificaties van natuurverschijnselen, gevolg van *Indra*, zijn de kinderen van *Vasu*. Men vergelijk *Bmḍ. Pur.* 2, 3, 20; *Viṣṇu Pur.* 1, 15, 111 (Wilson-Hall, II, p. 23). In onzen tekst is *Anala* (vuur) voor *Anila* (wind) uitgevallen. Voorts *Prabhāta* voor *Prabhāsa* (dageraad), een merkwaardiger wijze ook elders (in *Vijñāneçvara*’s *Mitākṣarā*, 142, 1, een in *Z.-Indië* in de XIe E. ontstaan werk) voorkomende fout; zie ook *Bmḍ. Pur.* 2, 3, 21. — De hier volgende uitweiding over de kinderen van de *Vasu*’s komt ook elders in dit verband voor.

–6. *Dhara* (sic) heeft elders 5 kinderen (*Viṣṇu Pur.* 1, 15, 113 vlg., e.a., Kirfel’s 1e groep), in ’t *Skt. Bmḍ.* drie. Vgl. ald. 2, 3, 22 *Dharasya putro Draviṇo Hutahavyo Rajas tathā*. Het *Vāyu Pur.* althans de *Bibl. Ind.-ed.* (2, 5, 21) luidt anders. — *Kāla* is *Dhruva*’s zoon (*Skt. Bmḍ. Pur.*, t.a.p., e.a.). *Soma* heeft hier 4, elders (*Skt. Bmḍ. Pur.* 2, 3, 23; *Vā. Pur.* 66, 22) 5 kinderen: *Varcas*, *Budha*, *Dhara* of *Dhāra*, *Ūrmī* of *Ūrmi*, *Kalila* of *Kalilas*. Men zie de verknoeiing. De 1e gr. v. Kirfel noemt slechts één naam. — De kinderen van *Āpaḥ* zijn meer in overeenstemming met Kirfel’s 1e gr.: *Vaitaṇḍya*, *Çrama*, *Çānta* of *Çrānta*, *Muni* of *Dhvani* (*Muni*, meest gelijkend op onzen tekst, b.v. *Brahma Pur.* 3, 37). Eén naam is hier uitgevallen; *Vā. Pur.* en *Skt. Bmḍ. Pur.* wijken af.

–10. *Kumāra* wel, mèt andere *Agni*-zonen, *Priyabrata* niet in de verwante *Skt.* teksten. — De vrouw van *Anila* is daar *Çivā* (*Bmḍ. Pur.* 2, 3, 25: *Anilasya Çivā bhāryā*); kinderen *Manojava*, slechts *Agni*

- Pur. 18, 38 en Çiva Pur. (Dharmas.) 54, 24 Purojava¹⁾ en Avijñātagati (Bmḍ. Avijñāna²⁾). — Dala, elders Devala. Viçvakarman ook elders. — De volgorde als de Bmḍ.-Vā.-groep.
- 14. *Sādhya* heeft tot kinderen de 12 Sādhya's (zie mijn Bmḍ. Pur., p. 253), in de Bmḍ.-Vā.-groep opgesomd: de met de hier genoemde overeenkomende zes zijn: Citti, Haya, Hamsa, Nārāyaṇa, Vibhu, Prabhava. Vijf der overige vormen één regel, die mogelijk in het origineel uitgevallen is; Naya (bij Haya) is wsl. uitgevallen.
- 16. *Marutvatī*: is de moeder der Marutvant's (Bmḍ. Pur 2, 3, 32 e.a.), die niet bij name genoemd worden: het Vā. Pur. leest (Kirkel. P. P. 176, 34) Marutah. Vgl. Hopkins, Epic Myth. pp. 169 vlg.
- 17. *Muhūrtā* is de moeder der Muhūrta's, personificaties van tijdsduur. De tekst is hier onvolledig, de Muhūrta's en de naam van Bhānu, de moeder der Bhānu's, zonnegodheden, zijn uitgevallen. — *Ghoṣa*, bij Jahn, Saurap., p. 72, plur., elders, b.v. Viṣṇu Pur. 1, 15, 108; Brahma Pur. 2, 3, 32, sing.
- 21. *nakṣatra*: vgl. de Inleiding, p. 361. Literatuur over de nakṣatra's bij Kirkel, Die Kosmographie der Inder, p. 34; in den Archipel, vgl. D. van Hinloopen Labberton, Geïllustreerd Handboek van Insulinde, Amsterdam 1910, pp. 40 vlgg., geciteerd bij Alfred Maass, Sternkunde und Sterndeuterei im malaiischen Archipel, T. B. G., 64 (1924), pp. 163 vlgg., waar men ook verdere bijzonderheden vindt²⁾). Een overzicht van de nakṣatra's met aantal hunner sterren en gedaante (zie de Inleiding) bij Kirkel, t.a.p., p. 138 vlgg.
- 22. *Açwinī*, bij Kirkel, Kosm., p. 139, no. 27; daarna 28, dan 1 (Kṛttikāḥ), enz.; no. 4 heet Ārdrā (vgl. Bmḍ. Pur., p. 174, 20; 21), no. 5 Punarvasu (veelal dualis), no. 7 Āçleṣāḥ (de verandering ç > k is merkwaardig), no. 14 Viçākhā in een paar teksten (Garuḍa en Matsya Purāṇa), meestal in den dualis: Viçākhe, no. 15 Anurādhā (bh en n worden vaker verward), no. 16 Jyēṣṭhā; no. 19 en 20, Uttarāṣādhā en Abhijit, ontbreken (Abhijit is echter in de groepeerings van 3 × 3 × 3 — zie de Inleiding — niet opgenomen), evenzoo 22 en 23, Çraviṣṭhāḥ of Dhaniṣṭhā en Çatabhiṣaj, 24 heet Pūrvabhādrapadā (zie b.v. Wilson-Hall, Viṣṇu-Pur. II, p. 268) of Pūrvaproṣṭhapade, no. 25 en 26 zijn van plaats verwisseld (weer: -padā).
- 28. *lima*: volgens anderen: 1, elders ook 5 (vgl. Kirkel, Kosm. p. 138,

¹⁾ Na Purojava heeft hs. H: saka ri strī nira saṅ Açiwa, een toevoeging van een afschrijver; na den volgenden naam: anak ira waneh, eveneens.

²⁾ Vergelijk vooral Pigeaud, T. B. G. 65, p. 282 vlgg.; zie Inleiding.

en n. 4). Hier ratha, bij Kirfel $\check{c}aka\check{t}a$; in de nakṣatra-lijst bij van Hinloopen Labberton (zie T. B. G. 64, 164) en ook elders (Maass, T. B. G. 64, tgr. p. 168) is sprake van een sterrebeeld padati suwun, „leege wagen”, in Friederich's opgave (zie Maass, t.a.p., no. 10) van padati $\check{c}ũnya$ „id.”, volgens Maass is dit de Kleine Beer; Rohiṇi is (Kirfel, o.c., p. 36) $\alpha, \vartheta, \gamma, \delta, \epsilon$ Tauri.

-29. *paras-paras*, in de Skt. teksten heeft dit sterrebeeld den vorm van een kṣura, scheermes.

p. 350-1. *wuk damaluṇ*: de tekst springt over van no. 3 op no. 6; in de Skt. teksten gelijk Puṣya op een pijl ($\check{c}ara, bāṇa$). Op eenige astrologische kalenders (Maass, o.c., p. 166; tgr. p. 168, no. 15) komt Sidamalun voor, bij Friederich: Celeñ, wild zwijn; volgens Maass is Venus bedoeld; vgl. ook Maass, T. B. G. 64, p. 441; bij Kirfel, o.c., p. 36 is Puṣya of Tiṣya $\vartheta, \delta, \gamma$ Cancr. Over wuk damaluṇ (Dam.) vgl. K. B. W. II, 520; Pigeaud, T. P. Bladwijzer en boven p. 387.

-2. *liman*, hier zonder naam, of bij het volgende te nemen?; no. 19 Uttarāṣādhā heeft den vorm van een olifant. Gaja (gadajah) komt bij Friederich en elders voor (Maass, o.c., tgr. p. 168, no. 2; vlg. p. 164), bij Maass: = Stier en Plejaden; Uttarāṣādhā is σ, ζ Sagittarii. Vgl. beneden bij Jyeṣṭhā.

iñ tēṇah; Ādrā gelijk in de Sanskrit teksten (no. 4 bij Kirfel, o.c., p. 138) op een edelsteen.

-3. *akṣara*; Bharanī (no. 28) gelijk in de Sanskrit teksten op een moederschoot (yoni); Aṣvinī (no. 27) op een paardekop (turagamukha, aṣva); het Paard (kuda, bij Friederich, elders djaran, Maass, tgr. p. 168, no. 11; p. 164, no. 3) komt in den Archipel voor; Maass identificeert het niet; Aṣvinī (zóó Matsya Pur., elders Aṣvayujau) is β, γ Arietis. Steekt in de lezing van hs. B (vgl. F H) soms catur-aṅga, vierdeelig leger, een soort schaakspel?

-5. *parahu*; Punarvasu (no. 5) gelijk in de Skt. teksten op een gr̥ha (huis), hier op een soort schip (of een sirih-presenteerbakje, la-ñcañ?). Bij Maass, tgr. p. 168, no. 28 is sprake van prawu pēgat, Banawah pasah, gebroken schip (= Argo), vgl. p. 164, no. 13, alsook van een joñ sarat, volgeladen schip, op één astrologische kalender prahu zonder meer geheeten (= de Groote Beer). Punarvasu wordt geïdentificeerd met β, α Geminorum. Het aantal sterren is in de Sanskrit teksten 2 of 4.

-7. *Maghā* (zoo Matsya Pur.; elders plur.), no. 8 heeft in de Skt. bronnen 5 of 6 sterren en den vorm van een $\check{c}ālā$ (huis) of van een ākāra; het wordt geïdentificeerd met $\alpha, \eta, \gamma, \zeta, \mu, \epsilon$ Leonis.

- Bij Maass, p. 164, no. 4 is sprake van gubug pencei, het scheeve huisje (= het Zuiderkruis), elders lumbuñ, rijstschuur. Hier is dus wel niets meer te zien dan een toevallige gedeeltelijke overeenstemming van een door Hindoes en Archipel-bewoners ergens aan den hemel geziene gedaante van een sterregroep. De gedaante die onze tekst noemt ken ik niet van elders.
- 8. *Hasta* (hand) is de vorm van het gelijknamige maanhuis no. 11; met 5 sterren in de Skt. teksten.
 - 10. *salah ukur*; Viçākhā (no. 14; 2 of 4 sterren in de Skt. bronnen) gelijkt op een dhiṣṇyatoraṇa, „Tor einer Weltgegend?” (Kirkel, p. 139) of op een toraṇa, „boog, poort, eerepoort” zonder meer (dhiṣṇya kan o.a. zijn: wat slechts met den geest kan worden waargenomen; woonplaats, huis, verblijfplaats; sterrebeeld). Bij Friederich vinden we salah ukur (zie Maass, tgr. p. 168, no. 122: „Unzufriedenheit und fortdauernder Streit mit Menschen”?), ook bij Van Hinloopen Labberton, bij Maass, t.a.p. en p. 164, 5 „verkeert ausgemessen”. Onze tekst geeft met wañun²an salah-ukur een vollediger en m.i. de oorspronkelijke benaming. Of dezelfde sterren bedoeld zijn en er tusschen toraṇa en wañun²an verband bestaat, kan ik niet uitmaken, Maass geeft geen identificatie; Viçākhe zijn ι , γ , β , α Librae.
 - 11. *Citrā* (no. 12) en *Svāti* (no. 13) gelijken op een parel of lamp en op een pravāla, koraal of parel.
 - 12. *Uttaraṣṭhalgunī* (no. 10) heeft in de Skt. teksten 2 of 5 sterren en gelijkt daar op een rustbed, paryaṅka; de volgende (no. 9) heeft daar 2 sterren en gelijkt op een ṣayana, paryaṅka, eveneens dus op een rustbed (wel te zamen met de vorige). [Zie addenda].
 - 13. *hēḍuk*, zie K. B. W. I, 160.
 - 15. *Anurādhā* (no. 15) gelijkt op 'n offergave (bali) of op een boog, poort (toraṇa; vgl. boven en Kirkel, p. 139) en heeft 3 of 4 sterren in de Skt. teksten.
 - 17. *Jyeṣṭhā*, (no. 16, met 1 of 3 sterren) heeft in de Skt. bronnen de gedaante van een ring (satkuṇḍala). Boven hebben we reeds een *liman* ontmoet. Jyeṣṭhā is te identificeeren met α , σ , τ Scorpionis.
 - 18. *saṅkal tikēl*, gebroken steel van 'n bijl, ook in de opgave uit Klungklung (Maass, o.c., p. 164, no. 25), en in eenige astrologische kalenders (Maass, o.c., tgr. p. 168, no. 21); volgens Maass te identificeeren met „ ι , χ , R, v scorpīi”. Mūla, no. 17 in de Skt. opgaven, heeft daar 7, 9 of 11 sterren en gelijkt op een stap van 'n woedenden leeuw (kruddhakeṣarivikrama) of 'n wijnpalm (tāla); dit nakṣatra

is λ , v , κ , ι , ϑ , η , ζ , μ , ε Scorpionis. Hier dus een zekere overeenstemming in sterren!

- 19. *Pūrvāśādhā* gelijkt in de Skt. opgaven op een *çayā* (bed) en heeft er 2 of 4 sterren.
- 20. *Çatabhiṣa*, *Çatabhiṣaj* van de Skt. teksten, heeft daar 1 of 100 sterren en den vorm van een *vr̥tta*, kring. De beide volgende hebben aldaar ieder 2 sterren en gelijken resp. op een tweelingenpaar of een (rust)bed (dit wel samen).
- 22. *pujuh ataruṇi*; vgl. bij Van Hinl. Labb. (Maass, o.c., p. 164, no. 27) *pujuh taruṇi*, „die Kampfwachtel”, elders eveneens (zie Maass, o.c., p. 168, no. 34); ze worden daar gelijk gesteld met „ μ und ζ scorpii”. Vgl. Wilkinson, Mal.-Engl. Dict., II, 4 *puyoh* berлага. *Revatī*, met 1 of 32 sterren is in de Skt. bronnen no. 26 en heeft daar den vorm van een tamboerijn (*muraja*); ze is ζ Piscium.
- 24. *Çravaṇa* heeft in de Skt. teksten denzelfden vorm of ook die van drie voetstappen (*trivikrama*); aldaar no. 21 met 3 sterren. — Als laatste wordt hier nog de boven overgeslagen *Dhaniṣṭhā* vermeld; in de Skt. bronnen is haar vorm een *mṛdaṅga*, 'n soort trommel; ze heeft 4 of 5 sterren. — De lijst vertoont dus vele verschillen zoowel met de opgaven en beschrijvingen der *nakṣatra*'s in de Sanskrit geschriften, als met wat we bij Maass, t.a.p. vinden. Er bestaat echter, zooals reeds in de Inleiding opgemerkt, nog meer variatie.
- 27. *Suranadī*; over *wintaṇ wuwur* zie boven. *Suranadī*, *Devanadī* e.a. zijn namen voor den Ganges, die van den hemel neerkomt. Vgl. Oud-Jav. Bm̃d. Pur. p. 147, 28 vlgg., -voor *wintaṇ wuwur* p. 148, 23.
Voordat de tekst op de dochters van *Dakṣa* terugkomt, deelt hij ons in een uitvoerig intermezzo allerlei andere bijzonderheden mee.
- p. 351-4. *kena*, een dergelijke vraag stelt *Yudhiṣṭhira* aan *Bhīṣma*, *Mbh.* 13, 111, 2 (5398): *kena vr̥ttena rājendra vartamānā narā bhuvi | prāpnuvanty uttamam svargaṃ katham ca narakam nṛpa*.
- 10. *kāyikaḥ* (zie ook beneden), vgl. *Mānavadharmaśāstra*, 12, 3 *çubhāçubhaphalaṃ karmā manovāgdehasambhavam | karmajā gatayo nṛṇām uttamādhamamadhyamāḥ*.
- 11. *svargasopāna*, vgl. *Hariv.* 14521.
- 15. *sāmagrī*; Skt. *samagra*, volledig, compleet, geheel; neutr. alles; hiervan: *sāmagrī*, totaliteit, volledigheid van alles wat ergens aanwezig dient te zijn; alsook *sāmagrya*, idem; K. B. W. III, 351 en *Juynboll*, *Wdl.* 592 te corrigeren.
- 22. *çarīrajaiḥ*, deze *çloka* stemt volkomen overeen met 't *Mānavadhar-*

maçāstra, 12, 9. Uitgebreid Yājñ. 3, 134—136; met eenigszins andere woorden Yājñ. 3, 131. Vgl. ook Manu, 12, 5—8. De omschrijving wordt eenigszins anders gegeven, bij de mānasa-zonden b.v. (Manu, 12, 5): paradraveṣv abhidhyānaṃ manasāniṣṭhacintanam | vitathā-bhiniveṣaḥ ca trividhaṃ karma mānasam. — Deze trits komt vaak voor; in 't epos b.v. Mbh. 18, 303 kāyikaṃ vācikaṃ caiva manasā samupārjitaṃ; in het Mahānirv. T., 3, 75: men kan den hoogsten Heer op deze 3 wijzen vereeren; enz. Voorts Viṣṇu Pur. 3, 12, 45 e.a.

mleccha, bij Manu, vgl. hier in 't citaat, *antyajātiā*. Mleccha's zijn „barbaren”; in de Sanskrit literatuur worden ze herhaaldelijk genoemd met ketters, verachte volksstammen, uitgeworpen çūdra's. Zie ook Kern, V. G. 8, 93; K. B. W. IV, 585. De naam is, als caṇḍāla, nog op Bali bekend; vgl. Korn, Adatrecht van Bali², p. 168.

- p. 352—5. *eman*, vgl. p. 391, 5; bet. verwant met die van Soend. *heman*?
- 10. *dharmaçīlam*; blindheid als gevolg van zonden in een vorige existentie, b.v. ook Manu 11, 52 (in eenige hss.): dīpahartā bhaved andhaḥ, ook Viṣṇu-smṛti, 45, 20 wegens stelen van 'n lamp; 45, 19 wegens dooden van 'n koe (vgl. nog 45, 32); Gar. Pur. Sār. 5, 8, wie een boek steelt.
- 11. *Mahāraurava* is een vaak genoemde hel (schildering Mārķ. Pur. 12, 3—9; van gloeiend koper; geboeid wordt de booswicht daarin een prooi van kraaien, wolven, muskieten, gieren, enz., 1000 × 10000 jaar; zie ook Brahma Pur. 215, 99: een vlammenzee), waar volgens Bhāg. Pur. 5, 26, 12 e.a. iemand gestraft wordt, die slechts op eigen behoud bedacht is en zich niet om anderen bekommert, volgens Agni Pur. 203, 8, iemand, die zich aan brandschatting bezondigt, evenzoo Br. Pur. 215, 99, waar ook moordenaars van vrouwen, kinderen en grijsaards.
- 21. *hana ujar*: stomheid, bij Manu 11, 51 e.a.: maukyam vāgapahāraḥ, wsl. iemand die zonder vergunning den Veda leert, plagiaat-pleger van den Veda, bij Viṣṇu 45, 15 ook iemand die een god of brahmaan beschimpt; vgl. 45, 33; Gar. Pur. Sār. 5, 8 een valsche getuige.
- 25. *rasendriya*, vgl. het glossarium. Zie de aant. bij p. 375, 21. In tegenstelling met p. 399 (dl. 90) niet corrupt te achten.
- 28. *çravaṇīyam*; dooven, bij Manu (11, 53) en Viṣṇu (45, 33) in het algemeen genoemd; Gar. Pur. Sār. 5, 9 wegens hooren naar onwaarheid.
- p. 353—1. *hitāwasāna*; men kan dit opvatten als Skt. *hita* + *avasāna*, einde; doch het is m.i. minstens even waarschijnlijk aan *hita* + *vāsana* te

denken. „Ein jeder Vorgang prägt eine entsprechende Spur ein in den Boden des Denkorgans, und diese Spur verhardt da als ein Keim im Ackergrund oder als eine Disposition für die künftige Reproduktion dieses Vorganges... Diese Dispositionen... bilden bei ihrer unendlichen Menge ein sehr wesentliches Attribut des Denkorgans". Dit denkorgaan blijft echter „der nährende Boden, das verknüpfende, eenheidgebende Band, das Substrat, zu welchem sämtliche Dispositionen nur Attribute sind". Zie Paul Markus, *Yoga-Philosophie*, pp. 36 vlgg.; vgl. Garbe, *Sāṃkhya Phil.*², pp. 331 vlgg.; Tuxen, *Yoga*, pp. 114 vlgg. Deze door den geest ontvangen en daarin als dispositie blijvende voorstellingen heeten *vāsanā*.

- 8. *yo dharmam*; gebrekkigheid, lamheid, bij Viṣṇu 45, 14 (aṣvāpāhārakaḥ paṅguḥ) en Manu, 11, 51 straf voor paardedieven; Gar. Pur. Sār. 5, 9 voor hem die een brahmaan of koe met den voet stoot.
- 18. *dauṣṭarmyam*, vgl. Manu 11, 49: *dauṣṭarmyam gurutalpaḥ* (sc. *prānoti*). Vgl. Viṣṇu 45, 6 (g-o *duṣṭarmā*); Yājñ. 3, 209, ook Agni Pur. 370, 32 (*duṣṭarmā g-aḥ*); Gar. Pur. Sār. 5, 4 (evenzoo). Het schenden van het bed zijns leeraars is een der 5 groote zonden (brahmanenmoord, *surā*-drinken, diefstal van het goud van een brahmaan, echtbreuk met de vrouw van den guru en connectie met schuldigen daaraan), volgens Manu 11, 54 (vgl. 9, 235); Viṣṇu 35, 1 e.a. (zie Bühler, S. B. E. 25, 441). Bij de opsomming der hellestraffen en derg. worden schuldigen daaraan dan ook steeds genoemd (b.v. Viṣṇu Pur. 2, 6, 10; Wilson-Hall, II, 216; Bmḍ. Pur. 4, 2, 155; Vā. Pur. 101, 153 e.a.); ook wereldlijke straffen zijn er op gesteld (Manu 9, 237: *gurutalpe bhagaḥ kāryaḥ*, een vulva worde hem op 't voorhoofd ingebrand; vgl. b.v. Baudhāyanadh. 5, 1, 18, 18; Viṣṇu 5, 7); in een volgende existentie wordt een dergelijke zondaar b.v. een zwijn voor 5 jaren, daarna 'n wolf voor 10 jaar, 'n kat voor 5 jaren enz. enz. (Mbh. 13, 111, 76 = 5474 vlgg.), of 100 malen gras, kruipplanten, rauw-vleesch-etende dieren enz. (Manu 12, 58); ook boetedoening (b.v. op 'n verhit ijzeren bed liggen, 'n rood-gloeïend vrouwenbeeld omarmen, „door den dood wordt hij dan rein", e.a., Manu, 11, 103 vlgg., vgl. Bühler, S. B. E. 25, 451 vlg.; vgl. b.v. ook Mbh. 12, 36, 20). — Vaak dus *duṣṭarma*, wsl. een ziekte, waarbij de huid verhardt (bijz. Abegg, *Pretakalpa*, p. 83), elders (Padma Pur. 4, 48, 55) *mūtrākṛcchra*, (aan) strangurie (lijdend). — Men lette hier op het toegevoegde *anak niṇ guru*.
- 23. *agamyāgamana*, volgens Manu 11, 58; 170 e.a. is de vleeschelijke vereeniging met vrouwen, behoorende tot de *agamyā*'s (zooals zusters

van dezelfde moeder, vrouwen van zoons of van vrienden, ongehuwde meisjes, vrouwen van de laagste klassen) ongeoorloofd; volgens Manu, t.a.p., e.a. is overtreding gelijk te stellen met *gurutalpa*; zoo b.v. ook volgens het *Garuḍa Pur.* (a. 105) in een zonden-opzomming; veelal wordt dat misdrijf echter afzonderlijk opgegeven. Door dergelijke verbintenissen ontstaat kastenmenging (*Mbh.* 13, 2580). Als verzoening wordt b.v. vermeld: gedurende zes maanden een nat kleed dragen en op 'n bed van asch liggen (*Mbh.* 12, 1275 = 35, 35). Vgl. ook *Kūrma Pur.*, Utt. bh. 33, begin, waar allerlei gevallen onderscheiden worden; v. Negelein, Tr. Jagaddeva, p. 118. Vreeselijke hellestraffen staan er op: *Br. Pur.* 22, 12 vlg., zie ook *Viṣṇu Pur.* 2, 6, 13, Wilson-Hall, II, p. 216; *Br. Pur.* 214.

Wat de ziekten en kwalen in een volgende existentie betreft: het *Padma Pur.* 4, 48, 55 vlgg. onderscheidt gevallen: na verkeer met eigen dochter: *raktakuṣṭhaḥ prajāyate*, na verkeer met zuster: *pīta-kuṣṭhaḥ*, met broers-vrouw: *gulmakuṣṭhaḥ*, bij *svāmīgamyādigamana*: *dadrumaṇḍala*, bij *viṣvastabhāryāgamana*: *gajacarma*, voorts in andere gevallen: *dakṣiṇāṅge vranī*, *vāmāṅge vranāvān*, *kaṭau kuṣṭhaḥ*. Zooals men ziet, veelal *kuṣṭha*, waaronder „gemeinsam eine sehr gefährliche, die schwersten Entstellungen hervorruhende Hautkrankheit, der sog. schwarze Aussatz” (Jolly, Med. § 68) verstaan wordt: echter ook ruimer „huidziekten”. In *Gar. Pur. Sār.* 5, 4 wordt bepaald: *agamyāgamanāt śaṇḍho*, door omgang met een vrouw met wie uitoefening van den bijslaap verboden is wordt men impotent, 'n hermaphrodiet.

- 25. *kaṣaktin wīryanya*, vlg. y is te vergelijken met *Bmḍ. Pur.* p. 55, 27 (zie de aant., p. 236). Wat in den tekst te lezen?
- 26. *pantikrama* wordt door Juynboll, Wdl., 338; 326 met „volgorde” vertaald. *Wirāṭap.* p. 91: de *Pāṇḍawa*'s, gebaad en mooi gekleed, komen bij den koning der *Matsya*'s binnen, *masila mapāṅktikrama*, *maluṅguh atata ri paluṅguhan in ratu sāmanta*, corresponderend met *adhy.* 65 (Utg.), begin. Voorts *ibid.* p. 13: *haywāwērō deniṇ kawallabhan*, *tan ginakēnāsiṇ sakahyun saṇ prabhu*, *tan soṅwan-uṅwana lawan kelik nira*, *atutātuturēṇ pantikrama*, etc. Vgl. *Mbh.* 4, 4, 23 (Uttg.) *nāsyāniṣṭāni seveta nāhitaiḥ saha saṃviṣet | śvasthānān na vikampeta sa rājavasatiṃ vaset || dakṣiṇaṃ vātha vāmaṃ vā pārçvam āsita paṇḍitaiḥ*, etc.

Skt. *pañkti* is rij, groep, vereeniging, gezelschap, „company”. „Iemand, die de beteekenis van den Veda kent..., iemand die 1000 (koeien) geeft, een honderd-jarige zijn *brāhmaṇāḥ paṅktipāvanāḥ*,

brahmanen die een gezelschap reinigen, wijden". Van belang voor onze plaats is b.v. Mbh. 13, 90, 5 vlgg. (= 4274 vlgg.), waar een lange opsomming gegeven wordt van brahmanen, die een of andere zonde begaan hebben en daardoor pañktidūṣāḥ zijn geworden, d.w.z. personen, die een gezelschap verontreinigen; dientengevolge moeten ze bij een çrāddha (doodengave, -maaltijd) worden geweerd, evenals honden (ibid. 22 = 4290). Onder deze personen zijn o.a. embryo-dooders, teringlijders, giftmengers, dieven, enz., maar ook echtbrekers en zij, die het bed van hun guru schenden. Men verg. b.v. ook Bmḍ. Pur. 2, 15, 40; 41; 55: pañktidūṣakāḥ. Zij zijn apāñktyāḥ, of zooals Manu, 3, 169; 176 e.a.; 11, 200, het zegt: apāñktyāḥ; Manu, 3, 151 vlg., verklaart in 'n dergelijke opsomming o.a. lieden die durbala zijn hiertoe (durbala: duṣcarmā, Kull.), als ook zij die met 'n outcast door huwelijk of anderszins verbonden zijn, en ook een çvitrin (: çvetakuṣṭhayuktaḥ, lijdend aan witte melaatschheid, Kull., 161), dus ook de categorieën van onze passage (zie Vā. Pur. 78, 72; Bmḍ. Pur. 3, 15, 53 vlgg.). In Gar. Pur. Sār. 5, 7 is sprake van een pañktibhedaka; de Eng. vert. van Wood en Subrahmanyam (geciteerd bij Abegg, Pretakalpa, p. 84) verklaart: „who breaks the meal-row (this refers to the custom among Brahmins of sitting in a row at meals, and rising together. Whoever gives different food to one than to another is said to break the row also)". We hebben dus voor pañkti de beteekenisovergang: rij > groep personen die in 'n rij aanzitten. Zoo begrijpen we de vertaling van M. N. Dutt van bovengenoemde Mbh.-plaatsen: „who pollute the line", „that should be excluded from the line". Dit laatste gaat dan over tot „who is unworthy to sit in the company" (Bühler, S. B. E. 25, 107), of „nicht würdig einer geachteten Gesellschaft anzugehören, mit andern geachteten Personen an Etwas Theil zu nehmen" (P. W. I, 299); pañktidūṣa tot „ein Schaden für die Gesellschaft" (P. W. IV, 354). Voor pañktikrama > Jav. ook pantikrama, dat ik slechts uit Jav. teksten ken, komen we dus tot een beteekenis: „de wijze van doen, van optreden, de bestaande gebruiken in een (in de rij aangezeten) gezelschap" > „in een achtenswaardig gezelschap, onder lieden van standing, gepast gedrag". Zie echter ook Rangga Lawe, 1, 107.

- 27. *çleṣṭan*; reeds van der Tuuk, K. B. W. III, 255, vroeg zich af of hier niet aan Skt. *çleṣman*, kleverige stof, slijm te denken is, wat goed in het verband zou passen. Misschien uit *°çliṣṭa*? of een quasi-Sanskrit vorming?
- 28. *piṣunaḥ*; aldus bij Manu 11, 50; vgl. Viṣṇu-Smṛti; 45, 7 (*pūti-*

nāsaḥ piṣunah), Agni Pur. 370, 34 (p° pūtināsikaḥ; anders Padma P. 4, 48, 44: kāsaṣvāsavān, hoestend en hijgend).

Pūtinasyam is de naam van een neusziekte, de lijders hebben een stinkenden adem (*pūti* = bedorven, rot, stinkend) uit mond en neus: Jolly, Med. p. 116.

f. 354-2 *pūtivaktraḥ*, Manu, 11, 50 vervolgt: *sūcakaḥ pūtivaktratām*; vgl. Viṣṇu 45, 8. Bij Yājñavalkya, 3, 211 (202) en elders, b.v. Agni Pur. 370, 34: *pūtivaktras tu sūcakaḥ*. Een *sūcakaḥ* is een aanbrenger, verrader, aanklager, delator. De tekst is wel zeer afgeweken van de lezing die ik vermoed, als deze er gestaan heeft (ook de Jav. tekst geeft niet geheel en al *sūcaka* weer). Galavedanāḥ noemt Var. Pur. 203, 16.

- 5. *pitṛkopād*. Over koorts, enz. Jolly, Med. pp. 70 vlgg. Verscheidene teksten noemen echter als zonde: twist te hebben met z'n vader (Mbh. 13, 90, 4277), haat tegen z'n vader (Br. Pur. 22, 14; Viṣṇu Pur. 2, 6, 14), verlaten van den vader (Yājñ. 3, 237; Viṣṇu 37, 6; Manu 11, 59; vgl. 8, 389); zie voorts plaatsen als Manu 8, 275; 3, 157; 159. Ook de moeder wordt veelal genoemd.

unmataḥ, in dezen vorm afwijkend. Een overeenkomstige mededeeling heb ik bij Viṣṇu niet aangetroffen, bij Manu 11, 51 is een varia lectio: *vātāṅgaḥ pārādārikaḥ* (Kull.), vgl. Bühler, S. B. E. 25, 440, n., Bühler vat op: „an adulterer (will have) swellings (in his limbs)”. Moet men hier denken aan *vātula*, *vātūla*, 1° winderig, 2° unmatta, gek, waanzinnig? Onder *vātavyādhi*, „windziekte”, worden rheumatische ziekten, nerveuze kwalen, verlammingen, krampen, verstaan: Jolly, Med. pp. 118 vlgg.; veroorzaakt door den wind in het lichaam. Volgens Manu 12, 60 worden deze overtreders herboren als *brahmarākṣasa*'s (: *bhūtaṣiṣaḥ* Kull.; vgl. b.v. Mbh. 9, 43, 21). Evenzoo elders, b.v. Yājñ. 3, 212 (zie echter 3, 136), bijna gelijk daaraan Agni Pur. 370, 35; Gar. Pur. Sār. 5, 37. Een eunuch wordt hij Mār. 15, 37 vlg.; een wolf Brahma Pur. 217, 66.

- 9. *bhaṭṭāra Manu*, vgl. de Inleiding, p. 378.
- 15. *pāṇḍutvam*, „unter dem Namen *pāṇḍu*, *pāṇḍuroga*, *pāṇḍvāmaya*, „krankhafte Blässe” werden verschiedene in Indien besonders häufige krankhafte Veränderungen der Hautfarbe zusammengefasst, wie auch das vedische *hariman* vielleicht nicht ausschliesslich auf die „Gelbsucht” zu beziehen ist”, Jolly, Med., p. 86, alwaar een uitvoerige beschrijving.
- 19. *agēlēm amorakēn*; 'n *miṣṛaka* is een (koren)menger, d.w.z. iemand die slecht graan door het goede mengt. Manu 11, 50: *ātirekyam*

tu miçrakah, dus een andere kwaal (zie ben.), vgl. ook Viṣṇu 45, 10: miçracoro 'tiriktāṅgaḥ, vgl. Yājñ. 3, 211. In het Balineesch schrift worden *h* en *t*, alsook *n* en *k* nog al eens verwisseld; zie Wulff, Wirāṭap., resp. p. 174 en p. 178.

- 21. *dhānyacauro* 'ṅgaḥīnatvam, „een graandief: mankement aan leden” leert Manu 11, 50; vgl. hierbij Viṣṇu 45, 9; echter Agni Pur. 370, 34 dhānyam hṛtvā 'tiriktāṅgaḥ (vgl. ibid. 36: mukharo dhānya-hārakah).
- 24. *adaṣva*, hier schijnt het citaat te zijn verloren gegaan. Hier boven zagen we, dat een miçraka in verscheidene teksten te groote ledematen zou krijgen; elders 'n graandief. Onze tekst wijkt hiervan af. Uitvoerige, gespecificeerde opgaven omtrent diefstal b.v. Manu, 12, 61 vlgg. (olie, 63); Viṣṇu, 44 (olie, 23); Padma Pur. 4, 48, 49 vlgg.; Agni Pur. 370, 34; Gar. Pur. Sār. 5, 11, met onderlinge verschillen.
- 31. *Mahāniraya*; niraya beteekent „hel”; Feer, L'enfer indien, I, Journ. asiatique, 1892, 187, constateert, dat de Boeddhistische teksten bij voorkeur niraya, de Brahmanistische naraka bezigen. Mahāniraya is de zevende, ijzeren, vlamrende hel die de oudere Boeddhistische opvattingen over de hellewereld kennen (Kirkel, Kosmog. d. Ind., pp. 199 vlg.). Intusschen is de benaming ook elders te vinden; vgl. Yājñ. 3, 222, waarbij op te merken valt, dat in de drie teksten, die met Yājñ. hier ongeveer dezelfde opsomming van 21 hellen hebben, hoewel de volgorde en de vormen der namen onderling eenigszins varieeren, n.l. Manu, 4, 88 vlgg.; Viṣṇu, 43, vlgg., Agni Pur. 370, 20 vlgg., op de overeenkomstige plaats van Mahāraurava, de in onzen tekst reeds vroeger genoemde hel; sprake is (zie ook: Kirkel, o.c., p. 152). Voorts Mahāniraya: Gar. Pur. Sār. 3, 62.

p. 355-1. *ātīvāhika-çarīra* is ook elders het lichaam, waarin de ziel terstond na den dood wordt weggevoerd. De Sāṃkhya-philosophie leert, dat de dertien organen, die niet als het grof-materieele lichaam vergankelijk zijn, de ziel op haar tocht door de existenties begeleiden; ze vormen met de vijf fijne elementen een innerlijk lichaam, līṅga, līṅgaçarīra, „karakteriseerend lichaam (dit lichaam bepaalt n.l. het wezen en karakter van het individu)”, sūkṣmaçarīra, fijn lichaam, of ātivāhika-çarīra, „het overvoerend lichaam”. Vgl. Garbe, Sāṃkhya-phil.², pp. 327 vlgg. Na in dit lichaam overgevoerd te zijn, krijgt de gestorvene een bhogadeha, vergeldingslichaam volgens plaatsen als Agni Pur. 368, 13 pretadeham samutsṛjya bhogadeham prapadyate | bhogadehāv ubhau proktāv aṣubhaṣubhasaṃjñikau (waar overigens de voorstelling gegeven van ātivāhikaçarīra anders is dan

zoo juist gezegd). Hier worden dus twee bhogadeha's onderscheiden, in het eene geniet men de vruchten van z'n goede daden, dit wordt ook elders, b.v. Gar. Pur. Sār. 9, 48, divyadeha, „goddelijk lichaam” genoemd; dit is de engere beteekenis van bhogadeha. Op vele andere plaatsen wordt ook een yātanadeha, „pijnigingslichaam” genoemd; uit vergelijking van b.v. Gar. Pur. Utt. Kh. 8, 38 vlg. met Gar. Pur. Sār. 2, 82 vlg. blijkt, dat dit een uit het karma van den gestorvene ontstaan lichaampje ter grootte van een duim is; het is vāyuh, khecarah (lucht, luchtachtig en door de lucht gaande); in dit lichaam lijden de zondaars na hun dood de pijnen van de hel. Het in onzen tekst hiervoor staande tucchita (de hss. hebben tucita), leeg, nietig, ken ik niet van elders. Van een oorsprong uit het karma van het vroegere lichaam spreekt b.v. ook Mārķ. Pur. 10, 63. Overigens vindt men genoemde woorden niet overal geheel eender gebezigd; de kwestie is echter niet in 't kort uiteen te zetten. Enkele bijzonderheden: Abegg, Pretakalpa, pp. 38; 57; 113.

- 14. *Dharma* = Yama, de rechter der dooden; zoo vaak.
- 16. *pīṇika*, over wedergeboorte als dier b.v. Manu, 12, 62 vlgg.; Viṣṇu, 44, 14 vlgg.
- 20. *tapā*, *yajña*, *kīrti*. Het voorafgaande citaat heb ik (nog?) niet kunnen identificeeren. Offeren is een vereischte voor verlossing (Manu, 6, 36; e.a.), askese (b.v. Manu 6, 75; 85; vgl. 12, 84 vlgg.). Offers, askese, schenkingen, geloften noemt b.v. het Saura Pur., 1, 10; vgl. 20. Het Gar. Pur. Sār. 15, 92 vlgg. noemt tapas, yoga en dergelijke wegen tot de verlossing: tapoyogādayo mokṣamārgāḥ santi (92); vgl. ook 94: yajñādayo hi saddharmāḥ cittaḥodhanakāṛakāḥ. Over de beteekenis van *kīrti* hoop ik elders te handelen. De Skt. teksten gebruiken andere termen, b.v. Manu 12, 31: dharmakriyā (: dānādīdharmānuṣṭhāna Kull.). Zie ook Vogel, B. K. I., 1906, 344.
- 23. *indriyanigraha*, b.v. Manu, 12, 31.
- 24. *daṣendriya*, zie beneden; Goris, Bijdr., pp. 66 vlgg.; 118. *agnihotra*, vgl. Pet. Wdb., s.v. — *Īwāgni*, zie ben. *winch matč-mahan*; vgl. b.v. Saura Pur. a. 43, beg., a. 44 beg.: het stichten van 'n tempel bewerkt o.a. verlossing. Het sieren met bloemen van ringmuren, paviljoenen, torens, poorten brengt groote verdienste; vgl. 10, 21 (gave van land enz. aan armen).
- 27. *lāvih*, vgl. plaatsen als Yājñ. 1, 199: beter dan Vedastudie kriyā (godsd. handelingen), beter dan dat het kennen van den adhyātma, hoogste geest; Manu, 12, 85.

pravr̥tti, werkzaamheid, tgr. *niwr̥tti*, het afzien van (handelen); vaak tegenover elkaar gesteld. Vgl. Manu, 12, 85 vlgg.

- p. 356–1. *yajña* lima, vgl. b.v. *Ācvalāyana Gṛhyasūtra*, 5, 3, 1, 2; zie Jolly, *Recht und Sitte (Grundr.)*, § 57. Manu 3, 81: *svādhyāyenārcaye-tarṣin homair devān yathāvidhi | pitṛn ṛāddhaiḥ ca nṛṇ annair bhūtāni balikarmaṇā*. Vgl. ook 4, 21; Baudh. 2, 111 vlgg.; Viṣṇu 59, 20 vlgg.; Yājñ. 1, 102 e.a. Straffen tegen overtreding (nalatigheid): Brahma Pur. 215, 111; Bhāg. Pur. 5, a. 26; Manu 3, 70 vlgg.
- 3. *taila*, tila, sesam-plant, -korrel; *taila*, sesam-olie, olie in het algemeen, ook wierook. Zie ook K. B. W. II, 691. Tekst in orde? Over het gebruik van sesam enz. — bij *ṛāddha*'s — b.v. teksten als Manu, 3, 210; 234; 235; 255; 267; Viṣṇu Pur., III, p. 116 bij Wilson-Hall; echter ook b.v. Mahānirvāṇa T., 6, 160, „de Iṣṭa-devatā aanroepend, ... offerend met een mengsel van ghee, sesamzaad, honig en bloemen”; vgl. Avalon, p. 307, n. 2.
- Çivāgni*, vgl. Bmḍ. Pur. 121, 1; 4 (aant. p. 286); Wirāṭap. p. 13; Kid. Harṣa-Wijaya, 6, 88a; 92a; Babad Bla-Batuh, 2, 37 e.a.
- 5. *kapūjān*, vgl. Manu 3, 70; 96 vlgg. e.a.
- 6. *Çiwaṛāddha*, over *ṛāddha*'s, b.v. Manu, passim (vooral 3, 122 vlgg.).
- 9. *bhūtayajña*, vgl. b.v. Manu, 3, 70; 74; 80 e.a.; Viṣṇu, 59, 27; e.a.

De nu volgende passage levert eenige moeilijkheden op. De woorden of namen laten zich niet met volkomen zekerheid verklaren. 'n *Bhūtayajña* is een offer voor de *bhūta*'s, eigenlijk ieder schepsel, in 't algemeen, maar vaak gedacht als een soort geesten, spoken, kwade daemonen. Men vergelijkte Viṣṇu Pur. bij Wilson-Hall, III, p. 118; Hopkins, *Epic Myth*. § 16: *The Bhūtas... are indistinct to the epic poets, who have not yet arranged the genealogy of spirits so as to make the Bhūts derive from Krodhā... They are not yet clearly ghosts. In modern times Bhūts are identified with Pretas, the concept including imps, ghosts, and goblins*”.

Men lette hierbij op 'n mededeeling als *Çatap. Br.* 11, 5, 6, 2 *yad balim karonni sa bhūtayajñah*. Een *balikarma* is het brengen van 'n bali-offer, waaronder men verstaat iedere eeregave, die niet valt onder het eigenlijke offer, gebracht aan goden, goddelijke wezens, enz. Men zie b.v. de beschrijvingen bij Manu 3, 87–94; Viṣṇu, 67, 4–22 (vgl. de aant. van Jolly, *S. B. E.*, 7, pp. 211 vlg.). Met wat van den maaltijd overblijft worde 'n bali-offer gebracht (Viṣṇu 67, 4); allerlei goden, daemonen en „personificaties” voor wie deze gaven bestemd zijn worden opgesomd. Aan dergelijke plaatsen denkende zou

men ook hier kunnen verwachten een zoodanige opsomming te vinden. Nu komt Tuwuhaḍa ook elders voor: in een door Kern uitgegeven in een inscriptie voorkomend vervloekingsformulier (V. G. VI, 294; vgl. Brandes, Pararaton², pp. 112 vlgg.) in een lange reeks namen van goden, personificaties, heilige plaatsen, enz.; Kern vertaalt (p. 296) met „geest van Tuwuhaḍa” (kamuñ hyaṇ T.); zekerheid, dat een berg bedoeld is, heeft hij niet (p. 307); Pigeaud (T. P., p. 254, n.) acht het mogelijk, dat het 'n naam van 'n heilige plaats is, waarvan de bovenmenselijke bewoners aangeroepen worden. Pamungguan (dus -rig-) staat daar even eerder (sañ hyaṇ P.). In dit formulier komen echter allerlei personificaties voor: de windstreken, elementen, zintuigen, tan-mātra's, zooals trouwens wel vaker. Het valt te betwijfelen, of b.v. bij het noemen van de tan-mātra's nog veel begrip van de eigenlijke beteekenis aanwezig geacht moet worden. Dergelijke opsommingen maken op mij den indruk vele namen te bevatten uit oudere geschriften en traditie, waarvan de juiste beteekenis is gaan vervagen. Het zou dus mogelijk zijn, dat ook Tuwuhaḍa e.a. in het formulier oorspronkelijk in teksten thuis behoorden, waar ze, in 'n ander verband zeer wel zin gaven, zonder daarom de naam van 'n heilige plaats te zijn. Het meest voor de hand ligt het, aan een plaats in 'n tekst, die den indruk wekt uit het Sanskrit vertaald te zijn voor de vaststelling van de eigenlijke beteekenis van het woord of de woorden de voorkeur te geven, i.e. dus aan het Agastyaparwa. *Sañ hyaṇ* staan er hier niet bij. Kuṇḍa zou men misschien mogen vergelijken met Viṣṇu 67, 6: de bali-offergaven moeten (o.a.) aan weerszijden van het vuur worden geworpen (vgl. 67, 7); Wulan mogelijk met Manu, 3, 87; Viṣṇu, 67, 18, waar ook Soma in de hulde betrokken wordt. Zou men nu in de beide andere woorden eveneens Javaansche aequivalenten mogen zien van in de genoemde smṛti-passages bedoelde wezens? De mogelijkheid van interpolatie is echter niet uit te sluiten. De *ekādaṣa-dewatā* zijn als regel de Rudra's, wind- en stormgodheden; ook 'n benaming voor de grootvaders, vgl. b.v. Manu, 3, 284 Vasūn vadanti tu pitṛn Rudrāṃ caiva pitāmāhān | prapitāmāhāṃs tathādityāñ chrutir eṣā sanātānī. — De Rudra's worden ook wel beschouwd als dienaren van Īṣa. Soms, zie Mbh. 12, 13043 (= 12, 342, 33) Rudro roṣātmako jāto daṣānyān so 'srjat svayam | ekādaṣaite Rudrān tu vikārāḥ puruṣāḥ smṛtāḥ, gelden ze als modificaties van Rudra.

p. 356-9. *aweh amañan*, zie boven. Vgl. b.v. Viṣṇu 67, 28 atithipūjane ca param phalam adhiṣṭhet, door gasten te eeren verwerft hij de hoog-

ste belooning; 30 *anāçitam atithim gr̥he na vāsayet*; 32: hierdoor verwerft hij den hemel, enz.; Manu 3, 94 vlgg. Bij *karaman* (over 't woord zie Jonker, Oud-Jav. Wetb., §§ 17, 66; p. 169) verg. men de aardige passage Viṣṇu Pur. 3, 11, 56 tato godohamātraṃ vai kālaṃ tiṣṭhed gr̥hāṅgaṇe | atithigrahaṇārthāya, „dan moet hij in zijn hof, op z'n erf, vertoeven gedurende den tijd die noodig is om een koe te melken (12 minuten) om de komst van een gast af te wachten” (Wilson-Hall III, pp. 120 vlgg.).

- 18. *ratu*, bij 't volgende gedeelte beschik ik over weinig parallellen (zie de Inl.). Koning worden tengevolge van goede en juiste handelingen in een vorige existentie: vgl. Mārka. Pur. 10, 91 vlgg.: *rājñām anyeṣāṇ ca mahātmanām | jāyante ca kule*. Zie ook 'n verhaal als van Sudyumna (Jahn, Saurap., p. 6; vgl. daar ook p. 125). Wedergeboorte van deugdzamen b.v. Br. Pur. a. 218.
- 29. *caru*, offergerecht, met spreuken gewijd; waarvan rijst en melk of water enz. bestanddeelen zijn. Vgl. b.v. Āpast. çr. sū. 8, 9, 11 vlgg.
- p. 357-13. *yajñakārya*^c, herinnert eenigszins aan Mbh. 12, 1217 *svadharma-sya parityāgaḥ paradharmasya ca kriyā*.
- 17. *kālpika*, waarschijnlijk ∞ Skt. *kālpaka* = *kālpa*, een kurkuma-soort; vgl. Goris, Bijdr. pp. 34 vlg. Het gebruik van safraan ontmoeten we meermalen; zie b.v. Gar. Pur. Sār. 8, 6, waar reukwerken, bloemen, safraan, *tulasī* (*ocimum*)-bloesem, lampen, spijzen, enz. tezamen genoemd worden, id. 10, 77, sandelpoeder met safraan. Zie b.v. ook Monier Williams, *Brāhmanism and Hindūism*, p. 91.
candana, eveneens vaak. Zie ook Goris, Bijdr., p. 35. Viṣṇu 66, 2: men geve geen ander reukwerk dan sandel etc.
- 24. *kaniṣṭha* — *enz.*, vrij vaak; vgl. b.v. Sang h. Kam., a 34, b 36.
- p. 358-1. *wiçwajit*, een offer, waarbij men 1000 koeien of zijn geheele bezit als offerloon schenkt; vgl. b.v. Jaim. br. 2, 192, Āpast. çr. sū., 22, 1, 6b vlgg. Zie ook Kullūka op Manu 11, 1. Zie b.v. Manu, 11, 74; Mbh. 13, 4943.
- 3. *Sagara*, enz.; beroemde koningen uit de oudheid, voorvaderen van Rāma (vgl. b.v. Rām. 1, s. 70); over hun daden b.v. Dowson, *A classical dictionary*, s.s. v.v.
- 6. *phala, kīrti*; religieuze verdienste, genot, profijt, verlossing zijn de belooningen voor hem, die een tempel bouwt. Saura Pur. 43, beg.: vgl. ook 44 beg.). Onze plaats is veel uitvoeriger.
- 20. *kunai*, over deugden en juist gedrag van vrouwen lichten verscheidene teksten ons in; vgl. Mbh. 13, 123, 7 vlgg. (= 13, 5864 vlgg.); Manu 5, 149 vlgg. (zie ook 9, 30); Mahānirv. Tantra, 8, 102 vlgg.;

over wedergeboorten bij ondeugden vgl. men ook Gar. Pur. Sār. 5, 26 vlgg. Vele bijzonderheden bij J. J. Meyer, Das Weib im altindischen Epos, vgl. Inhaltsübersicht en Register.

- p. 359–21. *kēmbaṇ tan yogya*; dergelijke opsommingen van bloemen, welke men niet, en ook van bloemen, welke men wel den god moet aanbieden of bij andere gewijde gelegenheden bezigen, vinden we vaker. Vgl. b.v. Viṣṇu, 66, waar 5 verbiedt: bloemen met een viezen geur, 6 bloemen zonder geur, 7 die aan doornige planten groeien (behalve, leert 8, witte en zoet-geurende). Ook Mbh. 13, 98, 19 vlgg. (= 4696 vlgg.), een uitvoerig overzicht; 32 (= 4709) luidt: bloemen die op kerkhoven en crematoria groeien worden niet bij 'n huwelijk en derg. aangewend. Men vergelijk ook Rām. 2, 25, 28, en andere plaatsen. Zie ook Saura Pur. 65, 40 vlgg.; van zelf of door toedoen van luizen afgefallen bloemen, door anderen afgeslagen bloemen dient men in 't algemeen te vermijden. Versche, onbeschadigde, berg- en woudbloemen, vrij van ongedierte hebben de voorkeur. Hiervóór een passage over wel- of niet toelaten van bepaalde planten; zie ook Agni Pur. 202, 12 vlgg.; a. 247.
- 25. *sāttwika*, eig. „door sattva (een der drie guṇa's, zie p. 433 in deze aantekeningen) beheerscht, daarmee in verband staande”. Sattva uit zich als deugd, gemoedsrust, zelfbeheersching, vriendelijkheid en derg. Vandaar zijn verschillende vertalingen mogelijk.
- p. 360–7. *viṣṇāti, viṣṇātiya*, tot een verschillende klasse, stand behoorend. Caṇḍāla's behooren tot de laagste en meest verachte mensen, die de Hindoe kent; de „wetboeken” kennen ze als zoons van ṣūdra's met brahmaansche vrouwen (zie b.v. Viṣṇu, 16, 6; Manu, 10, 12). Domba's zijn eveneens lieden van lage kaste, muzikanten en derg.
- 20. *Mahārūpi*; Mahārūpa is een naam van Ṣiva; vgl. b.v. Mbh. 13, 1148 Mahārūpo Mahākāyo Vṛṣarūpo Mahāyaçāḥ; 13, 1239.
- p. 361–9. *kunaṇ* tot en met *pināṇan*, geciteerd in K. B. W. I, 529 als fragment uit het Wṛhaspatitattwa.
- 13. *dantadhāvana*, een godsdienstige handeling, het „reinigen der tanden” alsook het daarvoor gebruikte houtje, waarvan nog al eens sprake is in de Voor-Indische literatuur. Vgl. J. J. Meyer, Ueber das Wesen der altindischen Rechtsschriften, pp. 197 vlg.; 275. Zich de tanden reinigen, de oogen zalven, z'n gevoeg doen, baden en de goden vereeren doe men slechts in den ochtend, leert Manu 4, 152; Viṣṇu, a. 61. — Zie ook Monier-Williams, Brāhmanism and Hindūism⁴, p. 376.
- 17. *apaṇ kapūjān*; yoginī's zijn vrouwlijke wezens, met bovennatuur-

lijke macht begaafd, in het gevolg van Çiva en Durgā. Yoginī's en dākini's zijn „the perpetrators of all mischief” (Wilson, Essays, II, 33). In bhatrīṇṣa zal wel dvātrīṇṣat, 32, steken. De hier voorkomende uitdrukking voor hyaṇ niṇ huntu is mij van elders niet bekend; ik vermoed echter, dat ze wel terug te vinden zal zijn.

p. 362–8. *nihan cihna*; vgl. b.v. Mārķ. Pur. 10, 93 vlg.; Gar. Pur. Sār. 14, 84 vlg.; van schoone gestalte, rijk, alwetend, met alle çāstra's bekend is zoo'n mensch.

–14. *Nihan tñnak*. Het hier volgende staat evenmin in het Oud-Jav. Bmḍ.-Pur. Het aantal der dochters van Dakṣa, die aan Kaçyapa tot echtgenooten werden gegeven bedraagt doorgaans 13. Men vergelijkte b.v. Viṣṇu Pur. 1, 15, 125 vlg.: Aditir Ditir Danuḥ Kālā Ariṣṭā Surasā tathā | Surabhir Vinatā caiva Tāmra Krodhavaçā Irā | Kadrur Muniç ca. Men vgl. hierbij Brahma Pur. 3, 51 vlg.; Harivaṃṣa 169 vlg.; Liṅga Pur. 63, 22 vlg.; Matsya Pur. 6, 1, vlg.; zie ook Mārķ. Pur. 104, 4: Dakṣasya tanayā brahman tasya bhāryās trayodaça. Merkwaardig is nu, dat Vā. Pur. 66, 54 (2, 5, 54) en Bmḍ. Pur. 2, 3, 55 spreken van 14 dochters: yās tu çeṣās tadā kanyāḥ pratijagrāha Kaçyapaḥ | caturdaça mahābhāgāḥ. Men zie verder de Inleiding, pp. 357 vlgg. Over de afzonderlijke namen, die eenige variatie vertoonen in de verschillende teksten: Wilson-Hall, Viṣṇu Pur., II, p. 26. Prawā, Wilson t.a.p.: „the Vāyu has Pravā, in place of Ariṣṭā”, in de ed. v. d. Bibl. Ind. echter: Kālā Ariṣṭā (noot: Dāvā A.), zoo ook Kirfel, P. P. 178, 58, — Anāyusa, het Skt. Bmḍ. Pur. Anāyu, elders, b.v. 2, 6, 30 Anāyusa, Vāyu Pur. noot: Ariṣṭhā Nāyusaḥ tatheti (sic); zie ook Wilson, t.a.p. Khaçā niet in het Vā. Pur., wel Bmḍ. Pur. en andere teksten, echter niet steeds op deze plaats. Kadrū staat elders na Irā. Krodhā heet elders Krodhavaçā, doch Mārķ. Pur. 104, 7 heeft ook den korteren naam, die in andere teksten elders ook voorkomt.

–21. *Aditi*, heeft *kanyā* misschien oorspronkelijk in den tekst gestaan? (zie crit. app.). Vgl. b.v. Viṣṇu Pur. 1, 15, 130: Adityā Dakṣa-kanyayā. *Kaçyapa* had bij deze vrouwen nakroost, de Aditya's, daemonen, nāga's, vogels, enz. — Vgl. b.v. Viṣṇu Pur. 1, 15, 131 (Wilson-Hall, II, p. 27). De Āditya's waren in lateren tijd 12 in getal en zonnegoden. De meeste der hier opgegeven namen vindt men ook elders: Haryamā is Aryaman, Baruṇa: Varuṇa; de volgende is in Skt. Bmḍ.- en Vā. Pur., die in tegenstelling met andere teksten dezelfde volgorde hebben als ons werk, resp. 2, 3, 67 en 66, 66, Aṃça, een naam die b.v. Garuḍa Pur. 6, 42, Liṅga Pur. 63, 25, als

Amṣuman optreedt; ook de naam Çakra, Viṣṇu Pur. 1, 15, 131 e.a., vertoont er gelijkenis mee. De volgende is elders Bhaga. Parjanya is in deze opsomming eigen aan den Bmḍ.-Vā.-tekst (Kirkel, P. P. 179, 71), ofschoon hij ook Harivaṃṣa, 594 e.a. als Āditya genoemd wordt.

- 23. *Wivasvān*, de tegenwoordige Manu, Vaivasvata, Yama en Yamī zijn kinderen van de zon en Saṃjñā. De zon als Vivasvat behoort alzoo in het Vaivasvata-manvantara. Vgl. b.v. Viṣṇu Pur. 3, a. 2, begin (Wilson-Hall, III, p. 20).

- 31. *dr̥dhasneham*, mij niet van elders bekend. Men vergelijkte het critisch apparaat. Aditi wordt vaak te zamen genoemd met bevrijdende, schuldeldgende godenfiguren, ook zij zelf heeft deze eigenschappen: ze is een bevrijdster uit benardheid, een heerscheres over ongedeedheid (vgl. Oldenberg, Rel. des Veda, pp. 202 vlgg.); welwillendheid en moederlijkheid zijn karaktertrekken van haar (vgl. Macdonell, Vedic Myth. § 41; Hopkins, Epic Myth. § 37).

p. 363-3. *devatā*, vgl. Manu 5, 154: „zelfs een slechtaardig echtgenoot, die geen deugden bezit, moet door een trouwe vrouw als een god vereerd worden”. Vgl. ook Mbh. 13, 146, 6.

- 18. *Diti*, vgl. b.v. Viṣṇu Pur. 1, 15, 140; zie Wilson-Hall, II, p. 30; Skt. Bmḍ. Pur. 2, 5, 3; Vā. Pur. 67, 49 e.a. De reuzen en daemonen Daitya's zijn de afstammelingen van Diti. Hiranyakaṣipu is bekend wegens z'n strijd tegen Viṣṇu, dien z'n zoon Prahlāda vereerde; de god doodde hem als Narasiṃha (vierde avatāra).

- 22. *Siṃhikā*, vgl. b.v. Skt. Bmḍ. Pur. 2, 5, 12; Viṣṇu Pur. 1, 15, 141 e.a.; vlg. Bmḍ.: *Siṃhikā tasya cānujā | Rāhoḥ sā janani devī Vipracitteḥ parigrahaḥ*. — Rāhu is de daitya, aan wiens toedoen men zonsverduisteringen toeschrijft. — Vipracitti is een zoon van Kaṣyapa en Danu, derhalve een der Dānava's, reuzen, vijanden der goden.

- 24. *Hiranyakaṣipu*: *Hiranyakaṣipoḥ putrāḥ catvāraḥ* — | *Prāhrā-* (var. -hlā-) *daḥ pūrvajāḥ teṣām Anuhrā* (als voren) *das tathaiva ca || Saṃhrādaḥ caiva Hrādaḥ ca*, Vā. Pur. 67, 70; Bmḍ. Pur. 2, 5, 33 (waar tathāparas i.p.v. tathaiva ca).

- 27. *Virocana*, vgl. Vā. Pur. 67, 76 *Virocanaḥ tu Prāhrādīḥ pañca tasyātmajāḥ smṛtāḥ | Gaveṣṭhī Kālanemiḥ ca Jambho Bāṣkala eva ca | Çambhuḥ ṣaṣṭho 'nujas teṣām, smṛtāḥ Prāhrādasūnavaḥ*. Prahlāda geldt algemeen als de vader van Virocana.

Men merke op, dat de Voor-Indische Purāṇa-teksten hier uiteengaan; de eerste groep heeft: Virocanaḥ ca Prāhrādīḥ, Balir jāññe Virocanaṭ (Vi. Pur. 1, 21, 1 e.a.; Kirkel, P. P. 165, 70), groep Ia (Bmḍ.-Vā.) zie boven, groep II (Matsya Pur. 6, 9 e.a.; P. P. 215,

9): Prahlādaputra Āyusmāñ Ćibir Bāṣkala eva ca | Virocanaṣ caturthaṣ ca. Ook het Agastyaparwa heeft een andere lezing; vgl. vooral r. 27 waar Hrāda onjuist is; zie echter ook p. 366, r. 29 en 30. — Merkwaardigerwijze spreekt onze tekst van 7 zoons. (H)uḍug Basur is geen figuur uit de Voor-Ind. mythologie; de tekst brengt hem met Java in verband, dat hij gekweld, geteisterd zou hebben. Ik voel mij hier herinnerd aan de figuur in de Soendasche Wawatjan Soelandjana (ed. C. M. Pleyte, 1907; inhouds-overzicht bij K. A. H. Hidding, Nji Pohatji Sangiang Sri, Diss. Leiden, 1929, pp. 9—18; vgl. ald., p. 5). Hier is Boedoeg basoe een dier met hondekop en hondegedaante, als kind aangenomen (met Kala boewat) door den dierenvorst Sapi goemarang, die een langdurigen en hardnekkigen strijd voerde met Soelandjana c.s., zoon van Dewa Wēnang, daar hij de rijst, die pas aan de menschen was geschonken en groote welvaart veroorzaakte met alle geweld wilde vernietigen, waarbij Boedoeg Basoe hem trouw ter zijde stond. In de Oud-Soendasche kroniek Tjarita Parahyangan wordt dezelfde figuur genoemd (zie Pleyte, De legende van den Loetoeng Kasaroeng, Verh. Bat. Gen., 58, III, p. XIX); doch daar luidt zijn naam Sang Oedoebasoe. In onzen tekst is H. B. kleinzoon (stond er oorspr. *kaka*, hoe anders *pitu* te verklaren?) van Kālanemi, wiens optreden in de Voor-Indische traditie overeenkomst vertoont met dat van H. B. in de bovengenoemde rijstmythe. Men vindt het verhaal Viṣṇu Pur. 5, 1, 12 vlgg.: de Aarde begeeft zich naar den Meru en beklaagt zich in een godenvergadering er over, dat Kālanemi en vele andere daemonen de menschenwereld teisteren; niet in staat zich zelf van dezen overlast te ontdoen, komt ze om hulp vragen. De invoeging van de figuur van H. B. op juist deze plaats behoeft ons dus niet te bevreemden.

In de Oud-Jav. literatuur komt voor Wuḍugbasu (vgl. Soend. Boedoeg Basoe!), n.l. in het Korawārama (bij Pigeaud, T. P., p. 331, waar er een godheid mee bedoeld wordt, die met Bhaṭṭāra Kāla het wezen van den Kaurava Duryodhana zou vormen. Voorts verg. men: Pigeaud, T. P., p. 290 (uit het Dewaṣāsana) Wudug-asu, e.a. („Honde-schurft”). — In Goris' hs.: Udug Basul.

- 30. *Balirāja*, d.i. Bali, die het gezag over de drie werelden verworven had, doch dat over hemel en aarde weer verloor: Viṣṇu als dwerg vroeg hem zooveel grond als hij in drie stappen kon overschrijden; in twee stappen doorschreed de god hemel en aarde (*Vāmana-avatāra*). Omdat Bali echter steeds goed en deugdzaam was geweest,

liet hij hem de onderaardsche wereld; hij is dan ook vorst in de Pātāla. Zie Bhāg. Pur. 8, 15—23.

p. 364—3. *daitya satus*, vgl. Skt. Bmḍ. Pur. 2, 5, 41; Vā. Pur. 67, 82: Baleḥ putraçatam jajñe; het voorafgaande ontbreekt in deze beide teksten. — *Pradhāna*: ald. resp. vs. 42; 83 teṣāṃ pradhānāṣ catvāro vikrāntāḥ sumahābalāḥ. De andere tekstgroepen van Kirfel zijn veel beknopter (P. P. 165, 70; 215, 10) Baleḥ putraçatam tv āsīd Bāṇa-jyeṣṭham etc.

—5. *Bāṇa—rodra*°. Het volgende niet in Bmḍ.-Vā. e.a. Waarschijnlijk is rodratantrārādh° in z'n geheel citaat; slechts het tweede schijnt in het Oud-Jav. te zijn weergegeven.

Volgens b.v. Saura Pur. 30, 5 vlgg. kreeg Bāṇa als belooning voor z'n Çiva-vereeering het gāṇapatya (Schaarführerschaft). *Nandīçwara* = Nandi, leider van het gevolg van Çiva.

—9. *Kumbhanābha*, overeenstemming met den Bmḍ.-Vā.-tekst (vgl. Kirfel, P. P. 197, 37): Kumbhanābho Gardabhākṣaḥ Kuḥṣir itye-vamādayaḥ.

—11. *Çakunī Pūtanā caiva kanye dve* (Bmḍ.-Vā., resp. vs. 43, 84). Het volgende ontbreekt daar; vgl. Viṣṇu Pur. 5, 5, 6 vlgg., in de vertaling van Wilson, IV, p. 276. Pūtanā zoogde 's nachts kinderen, tengevolge waarvan ze stierven; zoo nu ook den jongen Kṛṣṇa, die echter zoo hard zoog, dat P. omkwam. Dit geschiedde te Gokula (vs. 7), even verder Vraja (vs. 11) genoemd, de verblijfplaats van den koeherder Nanda, bij wien Kṛṣṇa opgroeide; onze tekst leest dus Govraja, welk woord b.v. Hariv. 3509 e.a.

—13. *Prahlāda*, de vereerder van Viṣṇu, was vijandig gezind aan Indra. Viṣṇu Pur. 1, 20, 34, valt hem, na koning der daitya's geworden te zijn, de uiteindelijke verlossing ten deel; Saura Pur. 30, 11 wordt hij yogin. Mbh. 12, 98, 49 noemt Indra hem op onder degenen die hij gedood heeft.

Diti wilde weer 'n zoon die Indra zou dooden; Kaçyapa stond haar dit, onder voorwaarde van 100-jarige zwangerschap, toe. Indra, dit wetende, kwam in het laatste jaar en deelde het kind in haar schoot in zevenen. Het kind schreeuwde; daarna spleet hij de 7 deelen nog eens in zevenen. Zoo ontstonden de 49 Maruts, Stormgoden. Zie b.v. Viṣṇu Pur. 1, 21, 29 sqq. en uitvoeriger b.v. Skt. Bmḍ. Pur. 2, 5, 45 sqq.; Vā. Pur. 67, 85 sqq. — Purāṇḍara in dit verband slechts in het Vā. Pur. (vs. 102); de naam wordt daar niet verklaard. Gewoonlijk wordt hij opgevat als „Burchtenvernietiger”. — *Indra-antaka*, in de Skt. teksten anders uitgedrukt (Indravadhārthāya, b.v.

Viṣṇu Pur. 1, 21 31; Çakrahantāram, b.v. Vā. Pur. 67, 89 enz.).
natgata, zie Bijdr. Kon. Inst., 88, pp. 462 vlgg.

pura (zie boven); *pur* en *pura* beteekenen behalve „burcht, stad” ook „lichaam”. — Onze tekst geeft het verhaal in 't kort weer.

- 25. *anāiis ta sira*; in de genoemde Skt. teksten is het de garbha, tot wien Indra zegt: *mā rodīḥ* (vd. het woord Marut). Het citaat *paṣyann* enz. heb ik daar dan ook niet gevonden.

p. 365–2. *brahmahatyā*, het dooden van een brahmaan is een doodszonde; zie b.v. Manu 9, 235: *brahmahā ca surāpaṣ ca steyī ca gurutalpagah | ete sarve pṛthag jñeyā mahāpātakino narāḥ ||*; vgl. 11, 55.

- 4. *bhrūṇahan* of *bhrūṇaghna* is een embryo-dooder. Het misdrijf, *bhrūṇahatyā* wordt in Skt. teksten zeer zwaar gerekend en met brahmanenmoord, waarvoor de uitdrukking wel gebezigd wordt, gelijkgesteld; men vgl. b.v. Vās. dh. ç. 20, 23. Voor bijzonderheden: J. J. Meyer, *Das Weib im altind. Epos*, p. 278. Het volgende citaat wekt herinneringen aan Manu 11, 87: *hatvā garbham avijñātam etad eva vratam caret* (n.l. als voor *brahmahatyā*) | *rājanyavaiṣyau cejā-nāv ātreṣīm eva ca striyam*. Vgl. voorts Viṣṇu 36, 1; Yājñ. 3, 251; Vās. 20, 34; Āpast. 1, 9, 24, 6 vlgg. Daar is sprake van het dooden van 'n embryo, van 'n offerenden *kṣatriya* of *vaiṣya*, van 'n Brahmaansche zwangere vrouw, van 'n menstrueerende of een die zich juist na tijdelijke onreinheid gereinigd heeft (*ātreṣī*), en Āpast. 1, 9, 24, 24 ook van een guru. — Zeer merkwaardig is het hier de koe met genoemde personen op één lijn te zien gesteld, daar de geciteerde parallellen deze hier niet vermelden. Zooals men weet is de „heiligheid”, de onschendbaarheid van de koe bij de Indiërs in den loop der eeuwen toegenomen. In den oudsten tijd had men eerbied voor het dier. De oudere Dharmasāstra's stellen het dooden van 'n koe met dat van 'n çūdra gelijk, latere met dat van 'n *vaiṣya*; bijzonderheden bij J. J. Meyer, *Wesen altind. Rechtsschr.* pp. 45–47. In lateren tijd, vooral bij de Visnuïten, is de absolute onschendbaarheid van de koe regel geworden: het dooden van 'n koe is geworden tot een vreeselijke misdaad, slechts door den dood van den dader te zoenen. Men zie b.v. M. A. Muusses, *Koecultus bij de Hindoes*, Diss. Utrecht, 1920, passim; Glasenapp, *Hinduismus*, pp. 67 vlgg., Dubois-Beauchamp, *Hindu Manners*, p. 194. Voor de dateering van onzen tekst kunnen we dit gegeven niet gebruiken. We leeren er weliswaar dit uit, dat hij (d.w.z. z'n Sanskrit voorbeeld) jonger is dan genoemde smṛti-teksten, doch dit zegt weinig. Ook Mbh. 13, 74, 4 (= 3609) staat: „hij die 'n koe... doodt... (*himsyād*)... gaat

naar de hel (majjati) voor zooveel jaren als de koe haren heeft”.

- 8. *kalinanya*, de explicatie van het vers woord voor woord, op „primitieve” wijze.
- 12. *ācārya*: de guru, geestelijke leidsman, van wien verder in dit geschrift nog sprake is. *Pañcakama*^o, zooals de hss. geven is foutief. Op p. 396; 399 is sprake van pañcakarma (vgl. ook K. B. W. IV, 288a; 875b). Pañcakarma zijn de vijf karmāṇi, ceremoniën, sacramenten (saṃskāra), die de initiatie (dikṣā) vormen; ook elders, vgl. b.v. Schrader, *Pāñcarātrā*, p. 112. Men zal wel niet te denken hebben aan pañcakrama, de vijf krama's, de vijf stadia „(les) cinq états successifs dont le dernier terme est la possession complète et définitive des samādhis de l'anuttarayoga”. Vgl. De La Vallée Poussin, *Pañcakrama*, p. XI (waarover Winternitz, *Gesch. d. ind. Litt.* II, p. 275).
- 18. *Çatakratu* („honderdvoudige geestkracht hebbend”) = Indra.
- 19. *mamintakasih* enz.; onze tekst knoopt hier — anders dan de vergeleken parallellen — aan de geschiedenis van Indra, Diti en de Maruts die van Indra's brahmahatyā (schuld van het dooden van een brahmaan) aan, welbekend uit het verhaal van het dooden van Vṛtra (die den Veda kende en wiens dood brahmahatyā veroorzaakt) door dezen god. Het oude verhaal (zie beneden) leert, dat Indra, nadat hij Vṛtra gedood had (vgl. b.v. Hopkins, *Epic Myth.*, § 72), bezoodeld werd met de vreeselijke zonde van brahmanenmoord; hij vluchtte toen, in angst, naar het einde der wereld, ging de wateren binnen en verborg zich. Tenslotte ontdekten de goden waar hij was, reinigden hem van zonde door een paardenoffer, waarna hij weer heerscher van den hemel werd (vgl. Mbh. 5, a. 10 vlgg.). Mbh. 12, 283, 11 vlgg. (= 10154 vlgg.) komt de brahmahatyā als een afzichtelijke, vreeselijke vrouwegestalte uit V.'s lijk; ze bleef bij Indra, die in 'n lotusstengel binnenging, en zich daarna tot Brahmā wendde om hulp; deze plaatste $\frac{1}{4}$ van de brahmahatyā in Agni (het vuur), $\frac{1}{4}$ in de boomen, kruiden en grassoorten, $\frac{1}{4}$ in de apsarasen, $\frac{1}{4}$ in de wateren. Mbh. 12, a. 344 bevat het verhaal weer anders: de goden en ṛṣi's wendden zich tot Viṣṇu om hulp voor Indra; de brahmahatyā werd verdeeld onder vrouwen, vuur, boomen en runderen (13217). Rām. 4, 24, 14 wordt ze verdeeld onder aarde, water, boomen, vrouwen. Vgl. ook Rām. 7, 84, 3 vlgg.; Mbh. 5, 13, 19.
- 24. *lawe*, het verhaal van deze *kaluṇ* ken ik niet van elders.
- p. 366-7. *kunaṇ mukhya*. Het is reeds een oude en veel-vermelde voorstelling bij de Hindoes, dat een gedeelte ($\frac{1}{3}$ of $\frac{1}{4}$) van de schuld

wegens brahmanen-moord van Indra door de vrouwen overgenomen is, tengevolge waarvan deze iederen maand bloed laten vloeien; de brahmahatyā, hiermee naar buiten komend, neemt daarbij af; „vrouwen hebben daarin een weergaloos middel tot reiniging” (dit b.v. Baudh. dh. ç. 2, 2, 4, 4: striyaḥ pavitram atulaṁ naitā duṣyanti karhicit | māsi māsi rajo hy āsāṁ duritāny apakarṣati). Hoe Indra, na Vṛtra gedood te hebben (zie boven), zijn schuld voor een deel overdeed, wordt verteld: Taitt. Samh. 2, 5, 1, 2 vlgg., Çat. Br. 1, 2, 3, 2; Vāsiṣṭha Dh. ç. 5, 7 (8); Rām. 7, 86, 16; Bhāg. Pur. 6, 9, 9. De vrouwen kregen, doordat ze Indra dezen dienst bewezen, van hem de gunst, dat ze tijdens de geschikte periode (ṛtu) bij hun mannen zwanger zouden worden. „Daarom ete men niet het voedsel van een vrouw gedurende haar menses, want een dergelijke vrouw heeft de gedaante van de brahmahatyā aangenomen” (b.v. Vās. 5, 7/8): tasmād rajasvalāyā annaṁ nācñyād bhrūṇahatyāyā evaiṣā rūpaṁ pratimucyāste). Dit verbod ontmoeten we dan ook herhaaldelijk, vgl. b.v. Manu 4, 208: voedsel door een moordenaar van ’n geleerden brahmaan, door een menstrueerende vrouw, door vogels of door honden aangeroord ete een brahmaan niet; vgl. ook Viṣṇu 51, 17; Yājñ. 1, 168; Gautama, 17, 10, e.a. Heeft men een vrouw in dien toestand aangeraakt, dan neme men een reinigingsbad (Manu 5, 85; Vās. 4, 37, e.a.), evengoed als na het aanraken van ’n lijk. Met haar dan den bijslaap uit te oefenen, geldt voor bijzonder gevaarlijk; op iemand, die dat doet, zal de schuld voor brahmanenmoord terstond overgaan (Meyer, Weib, p. 169; vgl. ook Manu 4, 41 e.a.). Aan het bloed kleven „magisch gevaarlijke” eigenschappen (vgl. b.v. Kauṭīliya Arthaśāstra, in Meyer’s vert., p. 648, 15 vlgg.), kinderen, die dan geconcipieërd zouden worden, zullen of gebrekkig zijn, of kort leven (vgl. Jolly, Medizin, p. 50), of booswichten worden (zoo b.v. Gar. Pur. Sār. 6, 3). Verbodsbepalingen daartegen vinden we dan ook meermalen, b.v. Manu, 4, 40, vgl. 11, 174; Gaut. 9, 29. Vaak vinden we ook het spreken met zoo’n vrouw verboden: Viṣṇu 71, 58; Manu, 4, 57. Vier dagen lang moet ze vermeden worden, b.v. Manu, 3, 47; Gar. Pur. Sār. 15, 7. Wat de vrouw dan zelf in acht moet nemen (b.v. niet in het water baden, op den grond slapen, geen vuur aanraken, niet lachen), b.v. Vās. Dh. ç. 5, 6 (7). Natuurlijk zijn er ook hellestraffen op overtredingen gesteld, b.v. op ’t eten van spijs van dergelijke vrouwen: rajasvalānnaṁ yo bhuṅkte dvijo jñānāt sakṛd yadi | rauravaṁ narakam yāti sa bhavet sadvigarhitaḥ (bij Hemādri, IV, p. 435). Zooals bekend heeft de maandelijksche

periode de gedachten en fantasie van vele volkeren beziggehouden, en zelfs in modernen tijd in West-Europa zijn nog gevallen van overeenkomstig geloof bekend. Zie b.v. het verhaal, hoe door 'n samenloop van omstandigheden op een Engelsche meisjeskostschool noch de kookster, noch de directrice, noch een der leeraren het vleesch kon bereiden, bij J. J. Meyer, *Das Weib im altindischen Epos*, pp. 170, n., waar ook andere bijzonderheden.

- 13. *laraan*, zij is dus agamyā; vgl. b.v. *Manu*, 11, 174 met 170; de hss. interpungeeren vóór *ika*.
- 14. *strī kumīn*, tegen sexueel verkeer met zoo'n vrouw b.v. *Mbh.* 13, 129, 2; 4 (6088; 6090). Volledig ontbreken van de menstruatie en dientengevolge onvruchtbaarheid (*bandhyā*, *ṣaṇḍī*, vgl. J. Jolly, *Medizin, Grundriss*, p. 67) werd gevreesd; als middel er tegen askese en tooverij (vgl. Meyer, *Weib*, pp. 118 vlgg. e.a.).
- 18. *kabayan*; vgl. Aichele, *Zeitschr. f. Eing. Spr.* 21, 3; *Djāwā*, 11, 147 vlgg.; ook *Bijdr.* 90, 163 en daar genoemde literatuur. Nadien nog: Dr. L. M. Coster-Wijsman, *Bijdr.*, 90, pp. 141 sqq.; een artikel van Berg *Bijdr.*, 90, 603.
- 20. Thans keeren we terug tot de *Daitya*-genealogieën. *Widyutkeṣa*; *Vā. Pur.* 67, 77: *Viṣkaksena* (*Kirfel*, P. P. 197, 31, 4: *Viṣv°*). *Widyutkeṣa* ook *Rām.* 7, 4, 17. Elders 3 namen, *Mah°* is mij verder niet bekend.
- 23. *Brahmajit* *Kṣatrajic* (*Vā.*; *Kratujic* *Bmḍ.*) *caiva Devāntaka-Narāntakau* | *Kālanemisutā hy ete*, *Vā. Pur.* 67, 80; *Bmḍ. Pur.* 2, 5, 39.
- 25. *Jambu*, elders *Jambha*, met 4 kinderen, waarvan *Ṣatadundubhi* een is (*Bmḍ. Pur.* 2, 5, 38).
- 26. *Walkāla*, *Virodha* en 3 anderen: *Vā. Pur.* 67, 79.
Sambhu heeft in *Skt Bmḍ.* en *Vā. Pur.* meer kinderen; *Vā.* noemt o.a. (vs. 81) *Dhanuka*; 68, 51 echter *Dhenuka*.
- 31. *Hrāda*; de hier genoemde *Mayu* ken ik van elders in dit verband niet. Er is wel een *kiṃpuruṣa* van dien naam; zie P. W., s.v. De teksten gaan hier uiteen: groep I heeft: *Hrādaputro Hradas tathā* (*Kirfel*, P. P. 165, 69); *Bmḍ. Pur.* 2, 5, 34 *Sundo Nisundaḥ ca tathā Hrādaputrau* —; *Vā. Pur.* 67, 71 *Hrādo Nisundaḥ ca tathā Hradaputrau*.
- 32. *Anuhrāda*. Hier is verschil met de *Skt. Purāṇa*'s en het *Mahābhā-rata*. Daar wordt gesproken van de *Nivātakavaca*'s, 30 milj. *Dānava*'s, die in de diepten der zee woonden; zij zijn meestal zoons van *Samhrāda*, niet van *Anuhrāda*. Zie b.v. *Brahma Pur.* 3, 90 sq.

Samhrādasya tu daityasya Nivātakavacāḥ kule | samutpannāḥ... | tisraḥ koṭyaḥ sutās teṣāṃ Maṇivatyāṃ (zie beneden) nivāsināḥ | ... Arjunena nipātītāḥ. Zie ook Mbh. 3, 96, 4. Hier ziet men dus, dat niet alleen in de Oud-Jav. Arjuna-Wiwāha de Niwātakawaca's tot één reuzenkoning gemaakt zijn (vgl. Poerbatjaraka, Arj.-Wiw., overdruk, p. 3), al blijkt het hier eigenlijk slechts uit *makādi*, dat evenwel een meervoud, te beginnen met de N.'s, m.i. niet uitsluit.

- p. 367—4. *Maṇimāntaka*: de Skt. teksten (Mbh. 3. 8543 = 3, 96, 4 e.a., zie ook boven) heben Maṇimati. De Arj.-Wiw., 16, 6 e.a. echter als onze tekst.
- 5. *Suprabhā* wordt in de Purāṇa's en het Mbh. in dit verband niet genoemd. Vgl. wederom den Arj.-Wiw.
- 6. *Hrāda*: volgens den Harivaṃṣa 217 was Mūka 'n zoon van Hrada; in den Har. had hij een broer Tuhūṇḍa; in het Bmḍ. Pur. had hij Sunda en Nisunda als broers, in het Vā. Pur. Hrāda en Nisunda; deze twee teksten noemen hem (2, 5, 35; 67, 72) Hrā(a)dadāyaka. Van dezen Mūka wordt in het Mbh. verteld (3, 1557 vlgg. = 3, 39, 12—14), dat hij door Arjuna, die tegelijk met Ćiva in de gedaante van 'n Kirāta z'n pijl afschoot, werd gedood. Bmḍ.- en Vā. Pur. noemen even zijn dood door Arjuna: Mūko vinihataṣ cāpi Kairāte Savyasācinā. Voorts verg. men Arj. Wiw. 7, 3 enz. — *Bhaṭṭāra*: Ćiwa, vgl. Mbh., t.a.p.; Arj. Wiw. 8, 8. — Over het zwijn (de naam si D. komt in den Arj. Wiw. niet voor en is niet van Voor-Indische origine) vgl. men K. B. W. II, 520. Zie voorts IV, 549; Pigeaud, T. P. p. 219 en elders (zie boven, Inleiding, p. 387, n. 2).
- 9. *parva* heeft hier waarschijnlijk de engere beteekenis: het proza-verhaal; mogelijk is bedoeld het Mahābhārata-boek, waarin de gebeurtenissen verhaald zijn, d.i. het derde, Vanaparva. Hierbij wellicht te vergelijken: Mededeelingen van de Kīrtiya Lieftrinck-Van der Tuuk, I, p. 36. Er wordt hier geen gewag gemaakt van den Arjuna-Wiwāha. Over eventuele dateeringsmogelijkheden op grond van deze plaats zie de Inleiding, p. 387.
- 12. *Sunda*: den tweeden naam ken ik zoo niet van elders.
Men vgl. Harivaṃṣa 218 Mārīcaḥ Sundaputraṣ ca Tāḍakāyāṃ vyajāyata, vgl. Bmḍ. Pur. 2, 5, 35. De naam luidt in Voor-Ind. teksten als regel met -ḍ-; de wisseling van -ḍ- en -ṭ- is in het Sanskrit bekend (tāṭaṅka — tāḍaṅka e.a.); in het Jav. met -ṭ-; zie ook K. B. W. II, 659.
- 15. *Rāma* doodt T.; zie Skt. Rām. 1, 26, 26; O.-J. Rām. 2, 23—27; Śrat Rama 2, 2.

- 16. *Gādhiputra*, d.i. Viçvāmitra, vgl. O.-J. Rām. 1, 38.
yekānak, dus: yeka ānak.
Mārīci, in Voor-Ind. en Jav. teksten doorgaans *Mārīca*.
- 18. *Janakaputrikā*, Sītā, echtgenoot van Rāma, dochter van Janaka, koning van Videha. *Mārīci* bewoog, in 'n gedaante van 'n gouden ree, Rāma, Sītā te verlaten; intusschen werd ze door Rāvaṇa geroofd. Vgl. Rām. 3, 43 vlgg.; Oud-Jav. Rām. 5, 38 sqq. Vā.- en Skt. Bmḍ. Pur. spreken even over zijn dood: 67, 73; 2, 5, 36: Daṇḍake (het D.-woud) nihataḥ so 'tha Rāghaveṇa baliyaśā.
Pañcawadi, in den Voor-Indischen vorm *Pañcavaṭi* (vgl. Rām. 3, 13, 17; enz.) dicht bij de *Godāvarī*, waar Rāma zich neerlaat.
- 21. *Sundopasunda*: Sund-Opasundau vikrāntau Nisundatanayāv ubhau, Vā. Pur. 67, 71. Het Skt. Bmḍ. Pur., 2, 5, 34, heeft, hiervan afwijkend: Sundo Nisundaḥ ca tathā Hrādaputrau babhūvatuḥ. Mbh. 1, 7621: Sunda en Upasunda zoons van Nikumbha.
 Het hier volgende staat hier niet in Skt. Bmḍ.- en Vā. Pur.
- 26. *Tilottamā*, vgl. voor deze geschiedenis Mbh. 1, adhy. 211; O.-J. Ādip. pp. 192 sqq. Onder de bekoring van *Tilottamā*, een opzettelijk tot dat doel geschapen wonderschoone vrouw, krijgen deze twee tot dusver eensgezinde broers, die de heerschappij over de drie werelden voor zich opeischen, ruzie en dooden elkaar.
de niṇ prajñopaya, d.w.z. geestelijke vaders.
- 30. *Hiraṇyākṣa's* zoons zijn 1) Ūrjara (Brahma Pur. 3, 72, noot), Utkura (Vi. Pur. 1, 21, 3; Vā. Pur. 67, 67), Ulūka (Matsya Pur. 6, 14 e.a.); 2) Ç.; 3) K.; 4) Mahānābha; 5) Bhūtasamtapana (volgorde v. d. Bmḍ.-Vā.-versie). Van 4 en 5 is in onzen tekst (wsl. later, vgl. lima) één gemaakt. De toevoeging *ndatan* enz. staat in deze werken niet.
- p. 368-3. *wēka saṇ S.*; het aantal zoons varieert, het Viṣṇu Pur., 2, 21, 10 sq., Wilson-Hall, II, p. 71, noemt er 12, meestal (b.v. Brahma Pur. 3, 87 sqq.) vindt men er 13, soms, als hier, 14, b.v. Bmḍ. Pur. 2, 6, 18; Vā. Pur. 68, 18. De namen vertoonen weer eenige bijzonderheden. Uit vergelijking met Sanskrit Purāṇa's (zie Wilson-Hall, II, 71, doch vooral Kirfel, P. P. 168, 91; 205, 19; 216, 26) blijkt, dat een aantal namen hier en ginds (ook in de Voor-Indische bronnen vindt men een aantal onderlinge verschillen) overeenstemt. De volgende vertoonen bijzonderheden: no. 1, Ailera, correspondeert met wie?; no. 2 ∞ Çatagāla of Çataçālya van Vā. Pur. 68, 18?; no. 3, voor Vyaṃṣa of Vyaṃsa; no. 4, ginds Çālya of Sala; no. 5, Baka, wiens naam het meeste gelijkt op Nala (Brahma Pur. 3, 87),

Nabha (Harivaṃṣa 215 e.a.), Bala (Çiva Pur., Dh. s., 54, 63). Merkwaardigerwijs wordt deze Baka uitdrukkelijk geïdentificeerd met den reus B. in het Ādiparwa, vgl. Mbh. 1, 160, 7.

- 6. *Cakramaṇḍala*, vgl. O.-J. Ādip. pp. 147; 148: Ekacakramaṇḍala, Mbh. I, 6094; 6928 Ekacakrā.

No. 6—8 overal eender, no. 9 herinnert aan Bmḍ. Pur. 2, 6, 19 Supuñjika (Vā. Pur. anders, cf. 68, 19); no. 10 is elders Harakalpa (Bmḍ.-Vā.), no. 11 Kālanābha (in alle drie groepen Purāṇa's), no. 12, ? (∞ *Bhauma* in Bmḍ.-Vā., de volgende is daar *Kanaka*); no. 13 ook Viṣṇu Pur. 1, 21, 11 e.a., niet Bmḍ.-Vā.; Rāhu ook in vele andere teksten: Rāhur jyēsthā tu teṣāṃ vai sūryacandrapramardanaḥ.

- 11. *Prabhā*: ze is in de Skt. Purāṇa's de dochter van Svarbhānu, vgl. b.v. Viṣṇu Pur. 1, 21, 6, Wilson-Hall, II, p. 70. Ze is daar soms ook de moeder van Nahuṣa: Hariv. 212, Vā. Pur. 68, 24 e.a. Volgens Wilson leert het Bhāg. Pur. 6, 6, 31 dat ze de vrouw was van Namuci; er staat echter (vs. 32) Svarbhānoḥ Suprabhām kanyām uvāha Namuciḥ kila. Elders, b.v. Viṣṇu Pur. 4, 8, 1, huwde Āyus, de oudste zoon van Purūras, de dochter van Rāhu; een zijner zoons was Nahuṣa. Zie Wilson-Hall, IV, p. 30. De hier genoemde Svarbhānu wordt echter geïdentificeerd met Rāhu, b.v. id., V, II, p. 205. Zie ook Ādip. p. 73, 11: Āyu makastri sang Pradhu (sic) mānak ri sang Nahuṣa. N. was een koning, over wien het Mbh. meermalen spreekt; zie vooral 5, 11—17: hij had groote macht en vernietigde de daṣyū's, dwong echter de ṛṣi's hem als lastdieren op den rug te dragen, ja zelfs voerde hij in plaats van Indra een tijd lang het bewind in den hemel. Daar spande hij de ṛṣi's uit den hemel voor z'n wagen en trad Agastya met z'n voet op diens hoofd. Dit was te erg: A. vervloekte hem; hij viel uit den hemel en werd 10000 jaren slang; door Yudhiṣṭhira werd hij tenslotte verlost (Mbh. 3, 179 sqq.).

- 19. *makastrī*: vgl. Vāyu Pur. 93, 12 (= 2, 31, 12); Brahma Pur. 12, 1; Hariv. 1599 e.a. Nahuṣasya tu dāyādāḥ ṣaḍ indropamatejaṣaḥ | utpannāḥ pitṛkanyāyāṃ Virajāyāṃ mahaujaṣaḥ. Vgl. ook Viṣṇu Pur. 4, c. 10; Wilson-Hall, IV, pp. 45 sqq. — Yayāti's twee vrouwen (Devayānī en Çarmiṣṭhā) ook elders; vgl. de genoemde teksten eenige regels verder. — Çukra, aldaar Uçanas genoemd; de planeet Venus en z'n bestuurder. Hierna is *i* ingevoegd: Jayantī, Indra's dochter is Çukra's vrouw; zie b.v. Vā. Pur. 97, 149 vlgg. — *Wṛṣaparwā*: Vṛṣaparvan der genoemde teksten. — *Upādanavī* is

gewoonlijk een dochter van Vṛṣaparvan; zie b.v. Viṣṇu Pur. 1, 21, 7; anders (doch niet zooals hier) b.v. Matsya Pur. 6, 21. — De naam Çarmiṣṭhā is gecorrigeerd, daar de overgang ar > rē zeer veelvuldig voorkomt.

- 22. *Yadukula*. Misschien is de tekst corrupt (lacuneus). Devayānī had een zoon Yadu; van hem stamden de Yādava's; zóó de gewone lezing. Vṛṣṇi is een van de afstammelingen van Yadu. Men zie over deze figuren Pargiter, Anc. Ind. hist. trad., p. 86 vlg. en de daar genoemde teksten. — *Vṛṣṇi* en *Andhaka* zijn twee broeders, zoons van den Yādava Sātvaṭa; zie Pargiter, o.c., pp. 87; 102 vlgg., vooral de tabellen op pp. 105; 107; Kṛṣṇa stamt, zooals men daar voor oogen vindt gesteld, af van Vṛṣṇi. Pāṇḍawa, vgl. echter Pargiter, o.c., p. 294.
- 24. *Çacī*, vgl. Brahma Pur. 3, 80 (Pulomnas tu Çacī sutā) met Vā. Pur. 68, 24 (Jayantaç ca Çacīsutaḥ).
Pulomā: Puloman der Skt. teksten. Çacī (Paulomī) was gehuwd met Indra, zoon Jayanta. Bijzonderheden bij Hopkins, Epic Myth., § 82, en elders.
- 28. *Danu*, de lijst der kinderen van Kaçyapa en Danu varieert in lengte. Vgl. Viṣṇu Pur., 1, 21, 4 vlg.; Bhāg. Pur. 6, 6, 29 vlg. en andere teksten (Kirkel, P. P. 166, 74 vlgg. e.a.). Sommige teksten noemen het getal 100 (anders Mbh. 1, 2529): b.v. Brahma Pur. 3, 73 abhavan Danuputrāç ca çataṃ tivrparākramāḥ, Bmḍ. Pur. 2, 6, 1; Vā. Pur. 68, 2. De oudste, voornaamste, is Vipracitti: Liṅga Pur. 63, 28 V. pradhāno 'bhūt teṣāṃ; vgl. Bmḍ. Pur., t.a.p., e.a., Mbh. 1, 2529; vgl. O.-J. Ādip. p. 64, 4.
- 29. *Dwipajña*: elders een Dvimūrdhan; het tweede deel van dezen naam is hier met den volgenden (?) gecombineerd.
- 30. *Ajamuka*: elders Ayomukha. Daarna in 2 teksten (Garuḍa Pur. 6, 47 en Viṣṇu Pur. 1, 21, 4) Çaṅkuçiraḥ, die in enkele andere bronnen iets eerder, elders (o.a. Bmḍ.-Vā.) niet genoemd wordt; hieruit is de lezing van onzen tekst licht te verklaren. Saṅ Kura is misschien zoo ontstaan uit Çaṅkur (Bmḍ. Pur. 2, 6, 4; Vā. Pur. 68, 4), dus voor Çaṅku; niets belet ons, deze namen weder als één woord te schrijven; de bewerker zal ze niet hebben misverstaan. *Mahān* wellicht de Maghavān van Bmḍ. Pur. 2, 6, 5; Brahma Pur. 3, 75 e.a. Saṅkukarṇa Bmḍ.-Vā., Brahma Pur. e.a. De volgende zal Vipāda (Bmḍ.-Vā., elders anders) zijn. Hierna in vele teksten Gaveṣṭhi; Vā. Pur. 68, 16 (andere plaats) spreekt van Gaveṣṭhiç ca Gavākṣaḥ; misschien op onze plaats ingedrongen?

- 31. *Duloma*: in enkele teksten volgt nu Dundubhi, echter gelijk het meest op dezen naam Pulomā (Puloman), b.v. Vāyu Pur. 68, 7; Bmḍ. Pur. 2, 6, 7; Viṣṇu Pur. 1, 21, 5. Zie ook Mbh. 1, 2530. Het merkwaardige is, dat ook het O.-J. Ādip., p. 18, dezen naam P. (Mbh. I, 877) met Duloma weergeeft.
- p. 369-1. *kaki sañ W.*; is deze W. misschien de door Matsya Pur. 195, 15 genoemde Āpnuvāna, broer van Cyavana, zoon van Bhrgu en Puloman's dochter Divyā? *Kaṭila*, ook Bmḍ.-Vā. Padma Pur. 1, 6, 50, Brahma Pur. 3, 75 e.a. *Bhamana*: Vāmana van 'n aantal andere teksten. De volgende naam is behalve in F verknoeid uit *Maya*, de vader van Mandodarī, Rāvaṇa's voornaamste vrouw. Hij wordt ook genoemd Hariv. 203; het dichtst bij onzen tekst staat echter Bmḍ. Pur. 2, 6, 5 Ayomukhas tu Maghavān Kapilo Vāmano Mayah | Māricir etc. De andere verwante teksten wijken hier af, verderop wordt hij echter soms wel genoemd, b.v. Vā. Pur. 2, 7, 28 (68, 28).
- 3. *Mārica*: elders Mārici. Is de volgende te identificeeren met Akṣaka, Vā. Pur. 68, 5? — Is sañ Bahu verbasterd uit Svarbhānu, zeer vaak (b.v. Viṣṇu Pur. 1, 21, 5) vóór Vṛṣaparvā (zóó, dus nom. -an)?; over wien boven, p. 424.
- 4. *Keçī*: Keçin, een dānava, die in den vorm van een paard door Kṛṣṇa gedood werd; zie b.v. Viṣṇu Pur. 5, adhy. 16 (Wilson-Hall, IV, pp. 339 vlgg.). Op te merken valt, dat de bovengenoemde puranische parallelplaatsen dezen naam niet geven, wel echter het Mbh. 1, 2530.
- 5. *Madhurā* of Mathurā, aan de Yamunā, geregeerd door Kaṁsa, den vijand van den jongen Kṛṣṇa.
- 6. *Hayagrīva*, ook Hariv. 203; Vā. Pur. 68, 10; Bhāg. Pur. 6, 6, 29. Prāggyotiṣa, vgl. Viṣṇu Pur. 5, 29, 19 hatvā Muruṁ Hayagrīvaṁ... | Prāggyotiṣapuram... samupāgataḥ (n.l. Hariḥ). P. was een stad (en volk), waar de daemon Naraka huisde (Noord-Bengalen).
- 8. *Naraka* of *Bhauma* (zoon van Bhūmi) was een vijand der goden, gedood door Viṣṇu, welbekend uit het Bhomakāwya.
- 11. *Çambara*, ook in 'n aantal andere teksten genoemd.
- 12. *Pradyumna* was een zoon van Kṛṣṇa en Rukmiṇī; hij werd als zeer jong kind door Çambara geroofd en in zee geworpen; een visch verslond hem, doch deze visch werd gevangen en in Çambara's huis opengesneden; Ç's vrouw ziet het schoone knaapje en houdt het in leven. Later doodt P. Çambara. Zie Viṣṇu Pur. 5, a. 27; Wilson-Hall, V, pp. 73 vlgg.
- 13. *Aniruddha*, zie b.v. Hariv. 6715.

- 14. *Çarabha*; vgl. b.v. Bmḍ. Pur. 2, 6, 12; Vā. Pur. 68, 12 *Çarabhaḥ* *Çalabhaḥ* caiva *Sūryācandramasāv ubhau*. De tweede naam schijnt in onzen tekst op te treden als *Bala*.
- 15. *Witvasṭvān*, zie boven, p. 415.
Tviṣimān, Skt. *tviṣimant*, energiek; glinsterend, schijnend; prachtig, enz. Hier merkwaardig gebruikt, mij niet van elders bekend.
- p. 370-12. *ṣaḍwarga*: de *ṣaḍwarga* zijn de zes innerlijke vijanden van den mensch; ze worden niet steeds eender opgegeven. Een citaat in P. W. VII, 439 geeft: *kāmaḥ krodhas tathā lobho harṣo māno manas tathā*. — Vgl. ook b.v. Bhāg. Pur. 11, 18, 40: *asaṃyata-ṣaḍvargaḥ*. — Zie voorts O.-J. Rām. 13, 52: *kāmādi ṣ.*; Tantū Pangg., p. 87.
- 32. *Anāyusā*, vgl. Bmḍ. Pur. 2, 6, 30; Vā. Pur. 68, 30 (de andere tekst-groepen niet); ook daar 5; *Arūru Vā.*, *Araru Bmḍ. B.* en *Vṛtra* in Bmḍ., *Vāyu*: B. en *Janma*; *Wirakṣa* als *Vā.*; de laatste naam afwijkend: *Vṛṣa Bmḍ.*, *Viṣa Vā*.
- p. 371-3. *Dhundhu*, genoemde teksten aansluitend: *Ara(ū)ros tanayaḥ krūro Dhundhur ...* | *nihatāḥ Kuvalaṣvena*. Dh. leefde in een zee van zand en hinderde den wijze *Uttāṅka* in z'n overpeinzingen. *Kuvalāṣva* doodde hem, waardoor hij zich den naam *Dhundhumāra* verwierf (zie b.v. Wilson-Hall, *Vishṇu Pur.* III, 264; zie b.v. Hariv. 671 vlgg.). — In Bmḍ.-Vā. volgen thans twee zoons van *Bala*: *Kumbhila (Vā.)* of *Nikumbha (Bmḍ.)* en *Cakravarman*, dan twee van *Virakṣa*: *Kālaka* en *Khara (Bmḍ.)* of *Vara*. In onzen tekst contaminatie en verknoeid of werkelijke varianten? De vijfde zoon (de volgorde is dezelfde!) heeft daar 4 zoons: *Çṛāddhahan (Vā.; Çṛāddhāda Bmḍ.)*, *Yajñahan*, *Brahmahan* en *Paṣuhan* (ç > g is een zeer veelvuldige fout). — *Kalokara*: ? — Van *Vṛtra*, de laatst genoemde: *jajñire çvasanād ghorād Vṛtrasyendreṇa yudhyataḥ* | *Bakā nāma samā-khyātā rākṣaṣāḥ ...* | *çataṃ tāni sahasrāṇi etc.* (coll. Vā.-Bmḍ. vs. 34 sq.; 35 sq.). — *Samudaya*: ?
- 10. *Citraratha* enz.; Vā. 68, 37 heeft *Prab(v)ā hy ajanayat putrān yajñe vai gāyanottamān* | | (39) *ity eva devagandharvā(h)*, daartusschen andere namen dan hier. Bmḍ. Pur. 2, 6, 38 heet de moeder *Krodhā*. — *Citraratha* is de koning der *Gandharva's*, *Nārada* een hunner. *Tilottamā* is een *apsaras*. Vgl. Vā. Pur. 69, 5 enz.
- 11. *Nārada*, vgl. b.v. Vā. Pur. 69, 3; Mbh. 1, 2552; men zie b.v. ook Wilson-Hall, Vi. Pur. II, p. 285. Hij is een *devagandharva*, een *gandharvarāja*.

- 25. *Ariṣṭā* bracht volgens Brahma Pur. 3, 105; Viṣṇu Pur. 1, 21, 25 e.a. de gandharva's, volgens Matsya Pur. 6, 45 de kinnara's en gandharva's voort. Hāhā, Huhu, Suruci zijn gandharva's (Wilson-Hall, Vi. Pur. II, 285 vlgg.). Zie voorts Vā. Pur. 69, 46 Haṃso jyeṣṭhaḥ kaniṣṭho 'nyo madhyamau ca Hahā Huhuḥ, voorts Dhiṣaṇa, Vāsiruci e.a.; Bmḍ. Pur. 2, 7, 10; 11, waar o.a. Vasuruci en (12) Suruci.
- 28. *Winatā*, A. en G. in 'n aantal teksten, b.v. Brahma Pur. 3, 95; niet in Bmḍ.-Vā. De bekende geschiedenis van de geboorte van Garuḍa, het rijdier van Viṣṇu, den vijand der slangen, half-mensch en half-vogel, vindt men b.v. Mbh. 1, a. 16 vlgg.

p. 372–3. *anah in*, vgl. het glossarium; zeer moeilijke passage. Men verwacht: citta juga... Winatā n panah sarika. dharmapatnī, etc., of iets dergelijks. Ik heb een anakolouth aangenomen, mèt de lezing van y. Een afschrift van een zich op Bali bevindend handschrift, mij welwillend verschaft door Dr. R. Goris, dat ik èn omdat ik het na de vaststelling van den tekst ontving èn omdat het korter is en nogal afwijkt van de andere hss., niet heb gebruikt, heeft hier: citta juga ya nimittanya. sañ Winatā. makadharmapatnī. strī bhagawān Kaṣyapa. — In het volgende levert r. 7 kahana enz. een moeilijkheid. Men zou ook kunnen denken aan: dadi ka anahaṃkāra, het geschiedde dan dat ze zonder a. was, zoodat ze dus zonder a. was. Sanskrit ahaṃkāra is als phil. term in de Sāṃkhya-philosophie het principe, „„vermōge dessen wir uns für handelnd und leidend usw. halten, während wir selbst, d.h. unsere Seele, davon ewig frei bleiben” (Jacobi). Die Funktion des A. ist also die Hervorbringung von Wahnvorstellungen, und zwar derjenigen Wahnvorstellungen, welche die Idee des Ich in rein materielle Dinge und Prozesse hineinragen” (Garbe, Die Sāṃkhya-Phil., p. 311). Zie voorts de aant. bij Bmḍ. Pur., p. 258. De O.-Jav. vertaling is pañaku, derhalve = subjectieveringsorgaan. Voorts is ahaṃkāra: groote dunk van zich zelf, hoogmoed. Hier zou men dan dadi ka anahaṃkāra (vgl. Skt. nirahaṃkāra) kunnen denken (overeenkomstig op r. 12 en 13): het geschiedde dus dat ze zonder trots was, zoodat ze dan zonder hoogmoed was. Vreemd is dan nihan pañaku ri sira, tenzij dit: „zoo was haar zelfbewustzijn”, kan beteekenen en men de hoedanigheid uit het verband mag opmaken (over ka: Bijdr. dl. 88, p. 475). Het bovengenoemde afschrift heeft de passage aldus: alilañ.... Winatā, praṇata matwañ bhakti riñ swāmi. añhiñ hana pamatēk niñ hañkara ri sañ Winatā. dadi kahadañ-adañ. ikañ buddhi-tattwa kapañguh de sañ Winatā. matañnya n pakanak Garuḍa. pamatēk niñ hañkara ri

sañ Winatā. kadi hyañ kadi triyak sañ Garuḍa. añhiñ hana lëwih kaçaktin ri sañ Garuḍa. lëwih sañke çaktin in hyañ sañ Garuḍa. pamatëk ikañ puñguñ ri sañ Winatā. si tan pakapūr-waka samyajñāna. hetunya n kadi triyak sañ Garuḍa wëkasan. apan si puñguñ. ya mārğa niñ matëmahan paçu.

- 18. *Kadrū*, moeder der nāga's volgens verscheidene teksten; vgl. b.v. Viṣṇu Pur. 1, 21, 19 vlgg. (Wilson-Hall, II, p. 74). Kapila volgens Wilson, t.a.p., n. 1 ook in het Vā. Pur. De naam van den 5en nāga: Karkoṭaka, Viṣṇu Pur. 1, 21, 21 e.a.
- p. 373-3. *yoḡiçwara*, vgl. ook Kats, S. h. Kam., pp. 145, vlgg.
- 4. *Khaçā*: uitvoerig Bmḍ. Pur. 2, 7, 37 sqq.; Vā. Pur. 69, 71 sqq. Zie ook Br. Pur. 3, 105 Khasā (sic) tu yakṣarakṣāṃsi; vgl. ook Wilson-Hall, Vi. Pur. II, p. 75. Over de namen van de zoons b.v. Vā. Pur. 69, 97 vlg. Yakṣa en Rakṣa. De *Yātu's* of *Yātudhāna's* zijn een soort booze geesten, die als spookachtige gedaanten of als dieren verschijnen; ook wordt er van hen gezegd, dat ze vóór den zonnwagen gaan. Ze worden gelijkgesteld met de rākṣasa's; rākṣasā(h) in Bmḍ. Pur. 2, 7, 90. Twaalf hunner vindt men volgens het Vāyu Pur. genoemd bij Wilson-Hall, Viṣṇu Pur. II, pp. 291, 292. Ze gelden als afstammelingen van Kaçyapa en Surasā (ald., V, II, p. 252). Ze zijn kinderen van Jantudhanā in Bmḍ. Pur. 2, 7, 85; 86; Vā. Pur. 69, 119 vlgg.
- 7. *Brahmadhanā* vindt men vermeld Vā. Pur. 69, 118; Bmḍ. Pur. 2, 7, 84; ze heeft de Brahmadhāna's tot kinderen. — De namen van de Yātudhāna's (zie reeds boven, waar ten deele afwijkend): Bmḍ. Pur. 2, 7, 89 vlg.; Vā. 69, 122 vlgg. *Hcti* en *Praheti* als Bmḍ. (Vā.: -tṛ i.p.v. -ti), Açru: Ugra (hieruit ontstaan, g > ç vaak, zie b.v. O.-J. Bmḍ. Pur. p. 162, 6), dan Pauruṣeya (ç > p vaak, zie Wulff, Wir., p. 200), Vadha, Vidyut, Sphūrja (Bmḍ.) of (i.p.v. deze 2) Visphūrji (of -ja), daarna Vāta, Āya (Bmḍ.) of Āpa (Vā.), die samen > Wātāpa (Wātāpa) in onzen tekst; is Sḍaja < Sphūrja? Dan Wyāghra (yā > e > o ?), Sarpa (Vā.) of Sarya (Bmḍ.).
- 10. *Bali*; in het Bmḍ. Pur. schijnt na 2, 7, 89 een çloka te zijn uitgevallen. Het Vā. Pur. heeft 69, 124 Hetṛputras tathā Lañkur Lañkor dvāv eva cātmañau | Mālyavāṃç ca Sumālī ca, derhalve afwijkend. In 't Bmḍ. Pur. vinden we een meer, in 't Vā. Pur. een minder volledige opgave van de kinderen van bovengenoemde Yātudhāna's. Daarna gaan Bmḍ.- en Vā. en onze tekst verschillende wegen.

- 12. *Kckasi*: Kaikasī, een der vrouwen van Viṣṇavas (zoon van Pulastya) en bij hem moeder van den bekenden Rāvaṇa, Kumbhakarṇa, Āṇṇapāṇkhā en Vibhīṣaṇa. Over Viṣṇavas' vrouwen en kinderen: Pargiter, *Anc. Ind. hist. trad.*, p. 241 (men merke op, dat de familierelaties niet steeds gelijklopend worden opgegeven; Kaikasī is soms de dochter van Mālin); Jahn, *Saurapurāṇa*, pp. 75 vlgg. (*Saurap.* 30, 14 vlgg.).
- 14. *Puṣpotkaṭā* (zoo Vālmiki), z'n eerste gemalin, had tot kinderen Mahodara, Prahasta, Mahāpārṣva, Kumbhanakhī. Elders wordt echter ook een zoon Khara vermeld. *Triṣiras*, elders T., Duṣaṇa, Vidyujjihva; hun moeder heet Vākā. Kumbhanābha is in ander verband een bekende naam. Vidyujjihva, de echtgenoot van Āṇṇapāṇkhā, wordt door Rāvaṇa gedood (*Rām.* 7, 23). Dundubhi (zoon) en Mandodarī, kinderen van Maya: *Rām.* 7, 12. Maya was de bouwmeester van de Asura's.
- 22. *Madhu* en *Kaiṭabha*, twee daemonen, die door Viṣṇu gedood werden. In den *Harivaṇṣa* b.v. wordt deze gebeurtenis verhaald, zie 11461 vlgg.; 11940 vlgg. e.a. Hun lichamen werden in zee geworpen en brachten een groote massa vet (medas) voort, tengevolge waarvan de aarde den naam medinī kreeg. Zie ook *Mārk. Pur.* 81, 49 vlgg. In het *Rām.* 7, 104, 6, worden de bergen van hun beenderen gemaakt. — Madhu is elders de zoon van Lola (*Rām.* 7, 61), weer elders is hij uit de duisternis geboren, terstond na het ontstaan van Brahmā, evenals deze dus pūrvaja; vgl. Hopkins, *Epic Myth.* p. 192. Lavaṇa heerschte in Madhupura en Madhuvana (*Hariv.* 3061—3). Tijdens het bewind van Rāma doodde Āṇṇurghna Lavaṇa (*Rām.* 7, 69), vernietigde Madhuvana en bouwde op de plaats daarvan Mathurā. Zie ook Wilson-Hall, *Vi. P. III*, p. 318. Madhurā = Mathurā. Tradities over Lavaṇa bij Pargiter, *Anc. Ind. hist. trad.*, pp. 170 vlgg.
- 26. *Yakṣa*, de andere zoon van Khaṣā, had een zoon Rajatanābha; uitvoerig *Bmḍ. Pur.* 2, 7, 109 vlgg. (vgl. *Vāyu Pur.* 69, 138 vlgg.). — Bij het volgende: 2, 7, 119 Yakṣo Rajatanābhaḥ ca guhyakānāṃ pītāmahaḥ. Guhyaka's zijn lagere godheden, onderdanig aan Kubera en zijn belast met het bewaken van schatten. Over *Maṇiwarī*: *Bmḍ. Pur.* 2, 7, 119: Anuhrādasya daityasya bhadraṃ Maṇivarām (*sic*) sutām | upayame. Over de zoons: zie ook Oud-Jav. *Bmḍ. Pur.* p. 128, 4 vlg.; 151, 27. In het *Skt. Bmḍ. Pur.* vs. 220: Maṇivara en Maṇibhadra.
- 28. *tamolāh*. De woonplaats van de guhyaka's is volgens 't *Mbh.*, 6,

246 de Hemakūṭa. In het volgende citaat wordt echter gesproken van Alakā, de residentie van Kuvera en zijn volgelingen (Kirkfel, Kosmographie, p. 59; Hopkins, Epic. Myth. p. 142—144). Hoogstwaarschijnlijk is die naam ook hier te lezen.

p. 374—6. *çīla nikaṇ yakṣa*; over den aard van de yakṣa's in de epen zie Hopkins, Epic. Myth., § 90: „the individual may be kindly, but as guardians with Rākṣasas they can fight” etc. Ze worden ook puṇya-jana genoemd, „goed volk”. *Tan bari-bari*; wsl. te verg. Tantu Pangg., p. 96, waar bari² = iemand, een of ander.

—17. De hss. lezen çakti, het afschrift mij verschaft door Dr. Goris çakta; zonder twijfel te lezen sakti resp. sakta, speciaal gebruikt voor het gehecht zijn aan deze wereld en hare genietingen.

—22. *Mandara*, een van de vier bergen in de richting van de hoofdwindstreken naast den Meru. De Mandara ligt ten O. van den Meru. Vgl. H. H. Juynboll, De mythe van den berg Mandara in de Javaansche letterkunde, Bijdr. Kon. Inst., 6, I, pp. 79—96. — Het karnen van den Oceaan, het bekende verhaal; zie b.v. Viṣṇu Pur., 1, a. 9; Wilson-Hall, p. 143 vlgg. De slang Çeṣa (ook Vāsuki) heeft wel den naam Ananta, welke wordt verklaard als anantabhoga (zie Rām. 6, 14, 18). Ananta is ook wel eens onderscheiden van Çeṣa; zie Hopkins, Epic. Myth. pp. 23 vlgg. Als eigennaam Anantabhoga ook in de Tantu Pangg., p. 76; vgl. ook Pigeaud, ald., p. 214. — Janārdana = Viṣṇu. — Na de woorden makaya karma heeft het afschrift van Dr. Goris: ri sēḍaṇ nirāmutēr. In plaats van Anantabhoga leest het Bāsuki.

p. 375—1. *ikiṇ mānuṣa*; meer genoemd hs. heeft hier een afwijkende passage, n.l.: *ikiṇ mānuṣa atyanta kakarṣaṇa hyun-hyun twasnya. riṇ mas maṇi. olihnya n aṇel adagaṇ alayar. ri kapetan iṇ mas maṇi. ri kasaṇsāran iṇ çarīra. kunaṇ saṇ ataki-taki bwat kawerāḡyan. tan kasinitan pwa sira karakēt riṇ sukawaya (l. sukhawāhya). apan taniya(?) humantasa. sakeṇ saṇk(l.: s)ārārṇawa. kewalya kumēl-humēl awak nira riṇ kasantosān, etc.*

deya, derya (zie crit. app.) zou kunnen staan voor Skt. dhairya, standvastig karakter, moed; wellicht beter van zin.

—7. *kveva kārāṇaṇ*, adv., vgl. *kiṇ kārāṇaṇ*, wegens welke oorzaak, op welken grond?, b.v. Mbh. 1, 3600 C.

—10. *umēniṇ*, het bovengenoemd hs. heeft *umēnēṇ*, „de s. zwijgen”, wat een beteren zin schijnt te geven; misschien kan echter aan O.-J. *hēniṇ* de bet. van *hēnēṇ* worden toegekend, evenals Soend. *hēning* = stil zijn, stil leven, rust hebben kan beteekenen; vgl. Minangk.

- aniṅg*, I. helder, klaar; II. zuiver; III. stil, eenzaam. Men denke aan stilstaand water, dat rein is doordat de troebelmakende substanties bezinken; vgl. *Mal. hñning*, doorschijnend-helder van water. In de tevredenheid en rust des gemoeds (*kasantosa*) „slaan” de *ṣaḍwarga* „neer” en houden zich stil.
- 12. *antaḥkaraṇa*. De Sāṃkhya-philosophie leert, dat de organische wezens behalve het door de ouders verwekte, vergankelijke, grofmaterieele lichaam nog een fijn of innerlijk lichaam bezitten, dat met de ziel na den dood het grove lichaam verlaat. Dit innerlijke lichaam is de zetel en oorsprong van de psychische toestanden en functies. Het bestaat uit: *buddhi*, *ahaṃkāra*, *manas*, de tien *indriya*’s en de vijf fijne elementen. *Buddhi* is het orgaan van het oordeel en besluit, *ahaṃkāra*¹⁾: p. 428, *manas* is met de uitwendige zintuigen (*indriya*’s) ontsproten aan den *ahaṃkāra* en treedt als bemiddelaar op tusschen de *indriya*’s en a. en b.; het expedieert de door de i. ’s geboden objecten aan a. en b.; het is het orgaan van waarnemen, gevoelen, wenschen, enz. B., a. en m. tezamen worden vaak als een eenheid samengevat, n.l. als het inwendige orgaan *antaḥkaraṇa*. Volgens de Sāṃkhya-phil. heeft dit de kwaliteiten vreugde, smart, begeerte enz. — In de Yoga-phil., zie bij P. Tuxen, *Yoga*, Kopenhagen, 1911, pp. 83, e.a. Zie ook P. Deussen, *Alg. Gesch. d. Phil.*, I, 3, passim. Men vergelijk ook de publicatie van P. Jos. Abs, *Sanātana-dharma*, 1923 (zie de aantekeningen aldaar). Over Yoga-praktijk (rol van hypnose, suggestie, enz.) S. Lindquist, *Die Methoden des Yoga*, Diss. Upsala, 1932.
- 19. *saṃyagjñāna*, wat bedoeld zal zijn met het overgeleverde, is juist, volledig inzicht (vgl. ook Sang h. Kam. a 55). Inzicht is de eisch die de Indische filosofisch-religieuze systemen stellen om de verlossing van de kwellingen van het aardse bestaan te erlangen, al gaan ze in bijzonderheden wel eens uiteen. Het inzicht van de volkomen identiteit van ziel met Brahman eischt het Vedānta-systeem, kennis van het absolute verschil tusschen de materieele wereld en de oermaterie, waaruit ze ontstaan is, aan den eenen kant en de ziel aan den anderen de Sāṃkhya-philosophie, enz.
- 20. *dhyāna*, enz. De yoga-praktijk kent acht bestanddeelen, „leden”,

¹⁾ Vgl. *Saura Pur.* 13, 6 vlgg. „ik ben arm” of „ik ben rijk”, „ik ben een held”, „ik ben zwak”, „ik ben dwaas”, „ik heb groote kennis”, „ik ben mooi”, „ik ben leelijk”, „ik ben een gever”, „ik ben gierig”, — „ik ben niet van adel”, „ik ben van adel”, — „t mijne is ieder ding hiervan”, deze en dergelijke woorden en in ’t algemeen iets dat den *ahaṃkāra* betreft.

yogāṅga, n.l.: yama (zelfbedwang), niyama (verplichting tot observaties, reinigingen enz.), āsana (het innemen van verschillende lichaamshoudingen, wijzen van zitten), prāṇāyāma (regeling van de ademhaling), pratyāhāra (het aftrekken van de zintuigen van hun objecten), dhāraṇā (Sammlung; het beperken van het denken tot één plaats, b.v. top van den neus, navel, enz.), dhyāna (contemplatie), samādhi (contemplatie over slechts één object, Versenkung). Vgl. Tuxen, *Yoga*, p. 142; Garbe, *Sāṃkhya und Yoga (Grundriss)*, pp. 43 vlgg. Ook bij R. Schmidt, *Fakire und Fakirtum...* is veel hierover te vinden. Bijzonderheden in Patañjali's *Yogasūtra*, ed. Rājendralāla Mitra, *Bibl. Ind.*, Calcutta, 1883, *passim*. Onze tekst heeft niet alle acht, doch wel een andere, tarka, wat wel een naam is voor de vijf laatstgenoemde yogāṅga's (reflexie, speculatie); zie Tuxen, pp. 142 vlgg.; vgl. ook Jahn, *Saurapur.*, p. 100, n. 1.

- 21. *rajendriya*; zooals boven reeds is opgemerkt, zijn de tien „uitwendige zintuigen” (indriya's) met manas, het „inwendige zintuig” uit den ahaṃkāra ontsproten. Tezamen vormen ze de elf zintuigen. De tien indriya's (vermogens) zijn van den manas afhankelijk, bepalen echter ook de werkzaamheid daarvan. Er zijn twee groepen te onderscheiden, de „waarnemingszintuigen” (buddhīndriya) en de „daadzintuigen” (karmendriya), n.l. gezicht, gehoor, reuk, smaak, gevoel en spreken, grijpen, gaan, ontlasting hebben, nakroost voortbrengen; ze zijn te onderscheiden van de materiele organen, waarin ze gevestigd worden gedacht: het gezichtsvermogen in het oog, enz. Bij het ontstaan van de waarnemingszintuigen uit den ahaṃkāra heeft van de drie guṇa's sattva, bij dat van de karmendriya rajas domineerend invloed gehad. Ik herinner er aan, dat de theorie van de drie guṇa's („bestanddeelen”), die voor de Sāṃkhya-philosophie bijzonder karakteristiek is (vgl. Garbe, o.c., pp. 272 vlgg.) leert, dat al het materiele bestaat uit drie onderscheiden stoffen, die een verschillende werkzaamheid hebben, een invloed uitoefenen, en in verschillende en aan verandering onderhevige wijzen in de materiele dingen aanwezig zijn: ze kunnen elkaar onderdrukken, ze kunnen zich paren enz. Al naar nu een dezer drie guṇa's (of twee hunner) ergens domineert, doet hij z'n aard en invloed min of meer zuiver blijken. De drie zijn sattva, zich uitend, wanneer het domineert, als „Licht und Leichtheit” in de wereld der objecten, als deugd, zelfbeheersching, gemoedrust, geluk, tevredenheid enz. bij de subjecten; rajas, zich uitend als kracht en beweging bij de objecten; als smart, angst, zorg, ontevredenheid, jaloezie, haat, toorn, begeerte, hartstocht,

snoodheid enz. bij de subjecten; *tamas*, dat zich uit als zwaarheid, starheid, duisternis in de wereld der objecten, als vrees, versaagdheid, vertwijfeling, onwetendheid, waanzin, traagheid, onreinheid, enz. bij de subjecten. Men kan dus *raja(s)*-*indriya* opvatten als die *indriya*'s bij het tot stand komen waarvan *rajas* domineerde. De uitdrukking ken ik niet van elders. Het is echter een bekende voorstelling dat degeen die *yoga* verricht gehinderd, geremd wordt door de werking der drie *guṇa*'s. Men zie b.v. *Saura-Pur.*, a. 13, begin, waar (çl. 8) geleerd wordt: alles wat betrekking heeft op den *ahamkāra* bevat *rajas*, en ook, dat al het *rajas* bevattende den mensch kwelt. Men moet nu de *indriya*'s terugtrekken, het *manas* er van los maken en in rust brengen. Elders vinden we de opvatting dat de *indriya*'s, zonder beperking, *tejas*-achtig zijn; vgl. b.v. *Viṣṇu Pur.* 1, 2, 43 *aijāsānindriyāṇy āhur*; zie ook b.v. *Saura Pur.* 21, 9; de *indriya*'s zijn *rajas*-, d.i. *tejas*-houdend. — Onze tekst vergelijkt „*manah*” met een olifant, *Manu* 2, 88 vergelijkt de *indriya*'s met paarden: *indriyāṇām vicaratām viṣayeṣv apahāriṣu | samyame yatnam ātiṣṭhed vidvān yanteva vājinām*. — Deze passage is geciteerd bij Van der Tuuk, K. B. W., IV, 755.

–22. *antaḥlḥḍaya*: deze term is mij niet van elders bekend.

–24. *hīrabajra*, adamanten hardheid vaker, b.v. *Patañjali*, Y. S. 3, 46. p. 376–10. *yogiçvara*, heer der yogins, meester onder de yogins, een b.v. in de *Sang h. Kam.* veel gebezigde term.

paṣasah, smart enz. spruit voort uit de verbinding van ziel en materie. Men streve daarom naar volledige isoleering van deze beide. Deze isoleering heet *kaivalya*; Garbe, o.c., p. 386; Tuxen, o.c., p. 202 vlgg.; Deussen, *Alg. Gesch. d. Phil.* I, 3, pp. 541 e.a.; Farquhar, *An outline of the rel. lit. of India*, p. 131. *Samādhi*, de middelen daartoe, de magische vermogens, de isoleering van de verlorene ziel zijn de vier hoofdstukken van de *yoga*-praktijk.

Hierop volgt een interessante beschrijving van de bovennatuurlijke vermogens die men door *yoga* verkrijgt, en wel zooals bij de *yoga*-praktijk gebruikelijk, in trappen en gradatie. Hoe meer van deze vermogens, *siddhi*'s, de *yogin* bereikt, hoe verder hij is voortgeschreden op den weg der perfectie. Eigenlijk doel van zijn streven zijn ze niet; ze zijn het resultaat van z'n meditatie en *Versenkung*, ze wijzen aan hoever zijn succes daarbij reeds is gegaan; ze verhoogen de macht van de ware kennis en zijn van belang om de isolatie van de ziel, wat hetgene is waarnaar men streve, te voltooien. Men verg. b.v. Tuxen, *Yoga*, pp. 178 vlgg. (Deensch); *Rājendralāla*

Mitra, Patañjali Yogasūtra, Preface, pp. XXXIX, vlgg. Het Yoga-systeem kent acht bovennatuurlijke vermogens, vibhūti, mahāsiddhi, aiṣvarya (zie b.v. Vyāsa en Bhoja op Yogasūtra 3, 45; Tuxen, p. 183 vlg.; Mitra, pp. 157 vlgg.; Garbe, Sāṃkhya und Yoga, p. 46); n.l. aṇiman, het vermogen zich uitermate klein, zoo klein als 'n atoom, onzichtbaar te maken; laghiman, het vermogen zich uitermate licht te maken, tūlapinḍavallaghutvaprāptiḥ, „zoo licht als een katoenballetje”; mahiman, de macht zich een ontzaglijke grootte te geven, aṅgulyagreṇa candrādisparṇaṇaṇḍakti, het vermogen de maan en dergelijke met den vingertop aan te raken (Bhoja, op Y. S. 3, 45); elders (Vyāsa) wordt dit vermogen prāpti genoemd (zie Tuxen, o.c., p. 183, n. 405); prākāmya, vervulling van alle wenschen; bhūmāv unmajjati nimajjati yathodake, voegt Vyāsa er aan toe; vaṇitva, heerschappij over de elementen en de natuur; īcītṛtva, macht over ontstaan, vernietiging en verdeeling (teṣāṃ prabhavāpyayavyūhānām iṣṭe, Vyāsa; bij Bhoja: cārīrāntaḥkaraṇeṣvaratvam īcītvam); yatra-kāmāvasāyitva, het vermogen om naar wensch over de elementen te heerschen, welken toestand van elementen, grondstoffen, grondvormen, de yogin wenscht, dien nemen ze aan; anders bij Mitra, p. 121 „kāmāvasāyitā, self-control, or the power of suppressing all carnal longings”, „die Fähigkeit... sich durch den blossen Willen überallhin zu versetzen” (Garbe, Sāṃkhya und Yoga, p. 46). Er zijn bovendien nog andere vermogens te verwerven: kennis van verleden en toekomst, kennis van vroegere existenties, onderdrukken van honger en dorst-gevoel, het betreden van een ander lichaam door de ziel, alwetendheid, enz. Ook lichaamskracht, schoonheid, en dergelijke kan de yogin verwerven; hij kan zich immuun maken tegen de vernietigende kracht van vuur, water enz. Bij enkele bijzonderheden noteer ik parallellen.

- 14. *dūradarṣana*: vgl. b.v. Mitra, o.c., Preface, p. XXXIX.
- 16. *jarā vyādhi*, over het genezen van ziekten enz. door yoga, vgl. Walter, Svātmārāma's Haṭhayogapradīpikā, Diss. München, 1893, p. XXIII.
- 20. *umañsīl*, het afschrift van Dr. Goris heeft: *umañsila*.
- 22. *kadi kapuk*, vgl. Bhoja bij Pat. Y. S., 3, 45 (zie boven). Zie Tuxen, o.c. p. 193: de Yogi verwerft een lichtheid, die hem in staat stelt over water te gaan, daarna over 'n spinweb, vervolgens over zonnestralen en ten slotte naar goëddunken in de ruimte te reizen. Vgl. ook Mitra, o.c., p. XL: „he can travel with the quickness of the mind through air or through water, and go wheresoever he

- lists". Zie Lindquist, p. 179. [Thans ook Nawaruci, p. 51 P.].
- 23. *ahanta*, genoemd afschrift: *gagaṇacara. nahan ta kaliṇanya. aṇhiṇ* tan *wēnaṇ amēṇ-amēṇeṇ swarga. riṇ bh°* etc. — Wandelen op het water, vgl. Kats, Sang hy. Kam., p. 176, n. 1.
- 30. *aṣṭabhaga*, dit schijnt hier te staan voor de acht bovengenoemde siddhi's, mahāsiddhi's, aiçvarya's. Bhaga staat meer voor aiçvarya; zie P. W. V, 170.
- p. 377–3. *ikaṇ mānuṣa etc.*, passage, geciteerd in K. B. W., IV, 517. — Over *trikāya*, enz., vgl. hetzelfde artikel in K. B. W., IV, 518.
- 5. *trikāya paramārtha*. Over de trits *kāyika, vācika, mānasika* zie een andere noot, p. 403. In de Oud-Jav. literatuur ontmoeten we de uitdrukking *trikāya* vaker; vgl. b.v. Sang h. Kam. b 29, waar *kāya, wāk* en *citta* worden verklaard en daarna *trikāya* gelijkgesteld wordt met deze drie. Van belang is een citaat uit het *Wratiçāsana* (Juynboll, Cat., p. 202 vlgg.) in K. B. W., IV, 518: *trikāya* (volgt verklaring) . . . , *ika ta katiga pinasaṇakēṇ manutana ṇ dharmakārya* de *saṇ paṇḍita*, *kapwādine makabhūmy aṇubhakarma*, . . . , *ika ta pwa tha* (? , *kapwata* Van der Tuuk) *siniddhikara maprawrttya* *rahayu makabhūmi dharmasādhana, ya kāyika, wācika, mānasika* *ia°*, *ri kapagēḥ nika katiga, yeka sinaṅguhan trikāya paramārtha* *ia°*, *liṇ saṇ paṇḍita, ndyānuṇ ta karih de saṇ sādha* *rumēgēpa saṇ hyaṇ trikāya*. — Onze hss. lezen (ook het hs. van Dr. Goris) : *trikaya*; opgevat als *trika ya paramārtha*, *trias* die de hoogste waarheid is?
- 10. *bhāwanā*, reflexie, bepeinzing, contemplatie, het zich voor den geest brengen, voorstelling; het voor den geest brengen van een god en de reflexie over hem. Vgl. ook Sang h. Kam. a 40 en vlgg., a 62. — Mijn lezing *sah* in deze passage is een gissing, zonder pretentie. Men vergelijkte de door Kats, Sang hy. K., p. 139 geciteerde passage, die door onze plaats beïnvloed schijnt.

aṣṭa-dewatā, er zal hier niet moeten worden vergeleken met een plaats als Smarad. 39, 7 çrī Kāmeçwara padmaguhya makaçakti ṇ *aṣṭa-dewī* *ḍatēṇ*, waar van acht çakti's sprake is, zoo meermalen voorkomend; men zie b.v. Schrader, *Pāñcarātra*, p. 55. Met de acht godheden zullen worden bedoeld de Lokapāla's, de wereldhoeders, die in de vier hoofd- en de vier tusschenliggende windstreken gelocaliseerd gedacht worden. Als groep van 8 zijn ze na-episch. Ze bestaan uit de hoogste godheden, behalve Brahmā, Çiva, Viṣṇu; de opgaven loopen nog al eens uiteen, de toewijzing van een vaste plaats aan ieder is later dan de opsomming der namen. Indra in 't Oosten, Yama in 't Z., Varuṇa in 't W., Kubera in 't N., Soma in 't N. O.,

- Agni in het Z. O., Sūrya in het Z. W., Vāyu in het N. W. is wel de meest bekende voorstelling. Ze worden ook bij Manu, 5, 96 (zonder hun standplaatsen) opgesomd; van belang voor onze plaats is echter een voorschrift als Manu 8, 23 dharmāsanam adhiṣṭhāya... | praṇamya Lokapālebhyaḥ kārṇyadarṇanam ārabhet. — Men vergelijkte voorts H. Meinhard, Beiträge zur Kenntnis des Çivaismus u.s.w., Diss. Bonn, 1928, pp. 23 vlgg.; Goris, Bijdr. pp. 126 vlg. Zie ook Bmḍ. Pur. p. 88, 1. — Achtballen van goden komen meer voor, vgl. b.v. de 8 Bhairava's e.a. (Wilson, Essays, II, p. 33).
- 19. *Krodhavaçā*. Men vgl. Bmḍ. Pur. 2, 7, 170 vlgg.; Vā. Pur., 69, 198 vlgg. Ataḥ çṛṇuta bhadrāṃ vaḥ prajāḥ krodhavaçāṇvayāḥ | 170 | Krodhāyāḥ kanyakā jajñe dvādaçaiṇvātmasaṃbhavāḥ | tā bhāryā Pulahasyāsan, etc. De citaten in onzen tekst wijken ook hier volkomen af. Onze tekst geeft 10 dochters. De eerste in Bmḍ.-Vā. Mṛgī, 2e gelijk, 3e en 4e Haribhadra in Irāvati, dan Bh°, K°, maar Daṃṣṭrā, daarna Rṣā (Bmḍ.) of Niçā (Vā.), Tiryā, Çvetā, Saramā, Surasā (Bmḍ.) of Çv°, Svarā, Surasā (Vā.). Dus zeer gering verschil, afgezien van het andere aantal.
- 25. *Pulaha* als de verwekker van bhūta's, piçāca's, wilde dieren enz. ook Mbh. I, 2572 Pulahasya mṛgāḥ siṃhā vyāghrāḥ kiṃpuruṣās tathā, e.a.; vgl. Pargiter, Anc. Ind. hist. trad., p. 186, ook p. 243. *kidān*: Mṛgyās tu hariṇāḥ putrā mṛgāç cānyāḥ çaçās tathā | nyaṅkavaḥ çarabhā ye ca ruravaḥ pṛṣatāç ca ye (Vā. 69, 200; zie ook Bmḍ. 2, 7, 173 vlg.).
- 27. *Mṛgamandā*: mṛgarājā (Vā., d.w.z. leeuwen of tijgers; ṛksāçva, Bmḍ.) Mṛgamandāyā gavayāçvāpare tathā | mahiṣoṣṭravārāhāç ca khadgagauramukhās tathā; gavaya of mahiṣa: sapi; u.: uṣṭra; kh.: warak; gauramṛga of gaura is de bos gaurus, een soort buffel, wsl. de kubwa (: këbo, zie ook K. B. W., II, 370); zie Vā. Pur. 201; Bmḍ. 174 vlg.
- 30. *Harī*: vervolg: Hares (Vā., Haryās Bmḍ.) tu harayaḥ putrā golāṅgūlataṛakṣavaḥ | vānarāḥ kinnarāç caiva vyāghrāḥ (Vā., māyuh Bmḍ.) kiṃpuruṣās tathā; dus paarden, de gol.-apen (= „eine Affenart mit einem Kuhschwanz und schwarzem Gesichte”, Pet. Wdb.), hyaena's, apen, kinnara's, tijgers (of māyu's, de blater, bruller, loeier, 'n zeker dier; soms als appositie bij kiṃpuruṣa). In den Jav. tekst slechts aapsoorten en de açwawadana's; deze naam duidt soms, als Açwamukha's, een volk aan (vgl. O.-J. Bmḍ. Pur. 151, 20); dan wonen ze ten N. van den Himālaya, vgl. Matsya Pur. 120, 58; Märk. Pur. 58, 43; soms ook worden er Kiṃnara's of dergelijke

wezens onder verstaan. In het Bmḍ. Pur. volgen nog vele dieren.

p. 378–1. *Madhyakāṭa*, mij verder niet bekend.

- 3. *Irāvātī*, thans, maar uitvoeriger, in het Vā. Pur. (69, 203); hier in afwijking met de boven gegeven volgorde. Het Skt. Bmḍ. Pur. anders. Hier wordt nu gesproken over den vorst der olifanten, Indra's rijdier Airāvata, die volgens het gewone verhaal bij het karnen der Oceaan als eerste olifant te voorschijn is gekomen. De naam luidt meestal Airāvata, doch ook wel Airāvaṇa. Het Vā. Pur. spreekt (69, 205) van Airāvata, wat men afleidt van irāvant, irā, drank, lafenis, verkwikking.
- 7. *Çvetā*; in het Vāyu Pur. volgt thans een uitvoeriger, van die welke onze tekst geeft afwijkende, beschrijving (vs. 206 vlgg.). *Diggajāḥ* (in 't tweede lid ook andere woorden voor „olifant”) zijn er 4, later 8; ze helpen de aarde dragen en beschermen de hemelstreek; de namen verschillen. Vā. Pur. 69, 207 geeft: Añjana, Supratika, Vāmana, Padma; P. hier als Kumuda. Voor variaties zie Kirfel, Kosmographie, p. 122. Zie ook Hopkins, Epic Mythology, p. 17: „the late grouping of the eight is not recognised in either epic, but for convenience may be given here: East, Airāvata; S. E., Puṇḍarika; S., Vāmana; S. W., Kumuda; W., Añjana; N. W., Puṣpadanta; N., Sārvabhauma”. Men zie voorts Berg, Aant. bij Kidung Sunda, pp. 143–145 (B. K. I., 1927, dl. 83).
- 10. *nāga kūrma*; de schildpad, die bij vele volkeren in de kosmogonie een rol speelt, draagt, zooals we uit de beschrijving van het karnen van den oceaan weten, den berg Mandara op z'n rug. Vgl. b.v. Mbh. 1, 16, 10 vlgg. Sukth. (= 1, 1122 vlgg.), waar o.a.: ūcuṣ ca kūrmarājānam... surāsuraḥ | girer adhiṣṭhānam asya bhavān bhavitum arhati. Later wordt deze schildpad met Viṣṇu zelf gelijkgesteld, zie b.v. Viṣṇu Pur. 1, 9, 87: bhagavān kūrmarūpī svayaṃ Hariḥ. Hier-naast vinden we de voorstelling, dat Viṣṇu als schildpad de geheele aarde op z'n rug draagt: zie b.v. Jayadeva, Gītagov. 1, 2, 2: kṣītir ... tava tiṣṭhati prṣṭhe ... Keçava dhṛtakacchaparūpa ... Hare. — Hier is sprake van een nāga (wel zóó te lezen). Kūrma als naam van een „slangenkoning” vinden we Mbh. 1, 59, 40 S. (= 1, 2549); ook is er wel sprake van 'n asura in de gedaante van 'n schildpad, b.v. Mbh. 3, 84, 121. Merkwaardig is in onzen tekst ook het voorafgaande Hari. — Het meergenoemde afschrift heeft: nāga. kūrma. dhumāraṇa prṭhiwī.
- 13. *Kapiçā*; het kroost van Kapiçā wordt omstandig besproken: Vā. Pur. 69, 251 vlgg.; Bmḍ. Pur. 2, 7, 374 vlgg. Onder haar nageslacht

bevinden zich (Vā. vs. 253) *chagalaḥ chagalī caiva*, enz. *Chagala* beteekent bok, -ī, geit. Deze woorden zullen in *bhagala*, -ī van onzen tekst steken (verwisseling van *c* en *bh* ook Bmḍ. Pur. p. 148, 30); de vormen *bhaṅgala*, -ī (K. B. W., s.v.), zijn dan secundaire verdere verbasteringen.

- 14. *kubhāṇḍa*; in een merkwaardige passage in het O.-J. Ādip., p. 29, ond., wordt geleerd: *sañ Mṛgī makanak piçāca, gaṇa bhūta kumbhāṇḍa pūtana*; het Sanskrit Mbh. mist de geheele passage (vgl. vs. 1072 vlgg. C.). Zie ook O.-J. Rām. 23, 6 *bhūta kubhāṇḍa pūtana*. *Pūtana* staat in het Skt. ook wel voor *rākṣasī*. *Kaṭapūtana* wordt genoemd door Manu 12, 71: *amedhyakuṇapāçī ca kṣatriyaḥ kaṭapūtanaḥ*, een *kṣatriya* (die van z'n *dharma* is afgefallen) wordt een *kaṭ*°, die vuiligheid en lijken eet. De commentatoren hebben ook *kaṭha*- en *kūṭa*-. Kullūka verklaart: *kaṭap*°: *pretaviçeṣaḥ*. — *Kumbhāṇḍa*'s zijn, bij de Boeddhisten, een groep van daemonische wezens („wier scrotum potvormig is”). In Bmḍ. Pur. 2, 7, 384; Vā. Pur. 69, 259 is sprake van *kūṣmāṇḍa*, 'n synoniem, naar het schijnt. In de Vā. en Bmḍ. Pur. volgt thans een zeer uitgebreide passage.

- 16. *siṃha*, *vyāghra*, vgl. b.v. Vā. Pur. 69, 283.

Surasā, vgl. Vā. Pur. 69, 315 *Surasā 'tha vijajñe tu çatam ekam* — *sarpāṇām* etc.; Bmḍ. Pur. 2, 7, 443.

- 22. *Tāmṛā*; vgl. Bmḍ. Pur. 2, 7, 445; Vā. Pur. 69, 316, waar zes dochters worden vermeld, evenals elders. De vijf namen zijn zonder eenige afwijking van de lezing van het Vā. Pur. (vgl. ook Kirfel, P. P., p. 208, 3 noot). Het zijn vogelmoeders, *Çyenī* is b.v. de oer-moeder van de groote roofvogels, adelaars, haviken, enz. *Dhṛtarāṣṭrī*, ook *Hamsapatnī*, van de watervogels (*dhṛtarāṣṭra* is een soort gans, volgens de lexica wit, met zwarte pooten en snavel). Uitgebreider beneden.

- 26. *Aruṇa*; (Bmḍ. 2, 7, 446); Vā. 69, 326: *Aruṇasya bhāryā Çyenī Sāmpātīm ca Jaṭāyuṃ ca prasūtā pakṣisattamau*. *Aruṇa*, *Vinatā*'s zoon en broeder van *Garuḍa* (b.v. Hariv. 224; Gar. Pur. 6, 58; Brahma Pur. 3, 95; Matsya Pur. 6, 34 e.a.), is de wagenmenner van den Zonnegod, de personificatie van het morgenrood (*aruṇa* = ros-rood; de kleur van het morgenrood). Deze passage elders anders, zie Wilson-Hall, Vishṇu Pur. II, p. 73. Over *Aruṇa* en z'n rol bij 't vernietigen der slangen zie J. Charpentier, Die *Suparṇasage*, pp. 302 vlgg. *Viṣadhara* = giftige slang.

- 29. *Jaṭāyu*, vgl. Rām. 3, s. 49 vlgg.

- p. 379-1. *Janaloka*, zooals ook in 't Skt. (vgl. b.v. Kirfel, Kosmog., p. 143)

wel voorkomt naast Janarloka, een der hoogere hemelen. Vgl. ook O.-J. Bmḍ. Pur., p. 110, 24 vlgg. De opwekking tot een deugdzaam leven ontbreekt op de par.-plaats in Vā.- en Bmḍ. Pur.

- 8. *pramāda*, het afschrift van Dr. Goris heeft hierna: *duṣṭabuddhi. amṛta ri sañ buddhi sādhudharma, yatna; yatna naranya bhakti* etc. in dat afschrift.
- 10. *kaṇḍaṅguhan*, vgl. Sang hyang Kamah. p. 34: *marapwan kita tan angel mangabhyāsa ri kapangguhan i kahyangbuddhān*; p. 45: *kapangguhan bharāla*.
- 15. *Satyaloka*, de hoogste hemel; vgl. Bmḍ. Pur., p. 280. — De hier volgende reeks van wedergeboorten ken ik zóó niet van elders. Dergelijke reeksen worden echter veel vaker vermeld; vgl. b.v. Mbh. 13, 111, 43 vlgg., waar 'n zondaar achtereenvolgens wordt wedergeboren als ezel, os, rākṣasa, brahmaan of als worm, ezel, zwijn, haan, jakhals, hond, mensch enz.
- 19. *sādhana*, vermoedelijk: pinaka—; vgl. Bmḍ. Pur., p. 55, 27, Aant. p. 380—1. *kanya ya* enz.; deze passage luidt in het afschrift van Dr. Goris als volgt: *kadyaṅga niñ asu sulakṣaṇa, somya. tan darpa. kinasihan. wwata janmanya n matra. kurañ yan ya dadi asu. wirūpa. darpa. kudiṣē. asiñ wwañ melik iriya. mañjanma ta ya dadi kayu-kayu. wwat iñ pañisiñan. pinakatulumpakan sañ Dṛḍḍasyu muwah. Men ziet: bekort, en hij moeilijkheden eenvoudiger, stukken overslaand.*
- 22. *mañutsarga tattwañjāna. siñit twasnya amirēṣē. samañkana rakwa hwata janmanya; zóó Goris' afschrift. Manuyak(a?) is mij niet bekend.*
- 30. *Samṇāti*, Bmḍ. Pur. 2, 7, 447 heeft: *Samṇāter vijayāḥ putrā dvirāsyāḥ prasahāḥ ca ye, Vā. Pur. 69, 317: Samṇātir ajanat putraṇ kanyām ekām tathaiva ca, Matsya Pur. 6, 35 e.a.: Samṇātiputro Babhruḥ ca Sīghragaḥ ca...*, in Bmḍ. Pur. dus ook roofvogels.
Jaṭāyu's kinderen: kākagṛdhrāḥvakarṇinaḥ (Vā. Pur., t.a.p.), kañkagṛdhrāḥ ca karṇikāḥ (Bmḍ. 448); Matsya Pur. 6, 36 geeft: Jaṭāyuṣaḥ karṇikāraḥ ḥṭagaṃi ca viḥrutau | sāraso rajjuvālaḥ ca bheruṇḍaḥ cāpi tatsutāḥ; zoo ook Padma Pur. (zie Kirfel, P. P., 217, 36).
- p. 381—4. *Bhāsī, Krauñcī, Ćukī* („papegaai”) en *Dhṛtarāṣṭrī* zijn in Vā.- en Bmḍ. Pur. (resp. vs. 318; vs. 448) de vier vrouwen van den Garuḍa; Ćukī ook Liṅga Pur. 63, 29; Matsya Pur. 6, 30 e.a.; zie ook boven. De volgorde waarin de kinderen van deze vier mee-gedeeld worden is in Bmḍ.- en Vā. Pur. Ćukī, Bh., K., Dh. Het kroost van Bh. is daar (Bmḍ. 2, 7, 455; Vā. 69, 326): *bhāsā ulū-*

kāḥ kākakukkuṭāḥ | mayūrāḥ kalaviṅkāḥ ca kapotā lāvatittirāḥ, d.i. bhāsa's (soort roofvogels), uilen, kraaien, hanen, pauwen, musschen, duiven, kwartels en patrijzen; in eenige punten overeenstemmend met onzen tekst; het valt op dat de andere pur. teksten slechts of bhāsa's („kites”, „koningswauwen”, Wilson-Hall, Vishṇu Pur. II, p. 73) of kurara's („zee-adelaars”) vermelden.

- 7. *Kroñcī*; kinderen van Krauñcī in Vā. Pur. (327) vārdhīnasān, „neushoorn” (vgl. P. W. VI, 950); in Bmḍ. Pur. (vs. 456): vādhīnāsāḥ ḥyenāḥ kurarāḥ sārāsā bakāḥ etc., „neushoorns, valken (e.d.), zeeadelaars, ardeae sibiricae, ardeae niveae”, volgens het door Wilson (t.a.p.) geciteerde Vāyu Pur.: „K., the parent of curlews, herons, cranes”. Elders anders.
- 9. *Dhṛtarāṣṭrī* tu haṁsāṁḥ ca kalahaṁsāṁḥ ca bhāminī | cakravākāṁḥ ca vihaḡān sarvāṁḥ caivaudakān dvijān (Bmḍ. 457, vgl. Vā. 328); vgl. Wilson's opgave over het Vāyu Pur. „Dh., the mother of geese, ducks, teal, and other water-fowl”. Elders anders, zelfs Dh.'s naam.
- 11. *Çukī*, hier geheel afwijkend van Bmḍ. en Vā., die veel uitvoeriger zijn. Merkwaardig is echter, dat juist hier andere teksten (niet alle) dicht bij ons geschrift staan: b.v. Liṅga Pur. 63, 30, Matsya Pur. 6, 31 Çukī çukān ulūkāṁḥ ca janayām āsa dharmataḥ (dus: „papegaaen en uilen”), vgl. ook Viṣṇu Pur. 1, 21, 15 çukī çukān ajanayad ulūkī pratyulūkakān, e.a. Het vermoeden ligt voor de hand, dat de Vāyu- en Bmḍ.-teksten, die trouwens een onderling verschil in namen hebben, hier een jongere omwerking of uitbreiding ondergaan hebben.
- 17. *Irā*, vele teksten hebben slechts dit of ongeveer dit: Irā vṛkṣalātāvallīḥ tṛṇajātīḥ ca sarvaḥ sc. janayām āsa (Vi. Pur. 1, 21, 24; Kirfel, P. P. 170, 107), „I. bracht voort boomen, kruipplanten, slingerplanten en allerlei grassoorten”. Uitgebreider zijn Bmḍ.- en Vā. Pur., resp. vs. 459 vlgg.; 330 vlgg., die echter in details uiteengaan. Bmḍ. heeft als namen Latā, Alātā, Vīrudhā, Vā. L., Vallī, V. Men kan in het Ag. p. lezen Nālā (van nala, riet) of Nālā (van nāla, holle stengel, vrl. lotusstengel).

Vergelijking van de drie teksten is interessant: Bmḍ.: Latā vanaspatīḥ jajñe Puspād api phalāvahān; Vā.: L. v. j. hy apuṣpān pulinasthitān. Dan: Bmḍ.: puṣpaiḥ phalagrahair vṛkṣān Alātā samasūyata | gulmās tathā latāvallyas tvakṣārās tṛṇajātayaḥ Vīrudhas tad apatyam hi; Vā.: yuktān puṣpaphalair vṛkṣāṁ Latā vai saṁprasūyate | atha Vallī tu gulmāṁḥ ca tvakṣārās tṛṇajātayaḥ | Vīrudhā tadapatyāni.

Een *vanaspati* is in de indeeling der Hindoes een boom, die vruchten draagt zonder in het oog vallende bloesems; een *vrkṣa* een boom met zichtbare bloesems en vruchten; *twaksāra* eigenlijk riet, bies.

- 28. *odwad*, vgl. N. Jav. *odod*, uithangen (in de lengte).
- p. 382-8. *sambuñ niñ ibu*: dergelijke leeringen zijn vaker aan te treffen; men zie b.v. Mbh. 12, 307, 5 vlgg. (= 11332), waar *asthisnāyuṣ ca majjā ca*, beenderen, pezen en merg van den vader, *tvānmāṃsa-ṣoṇitañ ceti*, huid, vleesch en bloed van de moeder komen. Elders andere opsommingen. Rām. 2, 35, 28 sluit zelfs den invloed van den vader op de karaktervorming uit. Vgl. voorts J. Jolly, *Medizin (Grundriss)*, p. 55: von der Mutter stammen Blut, Fleisch, Fett, Mark, Nabel, Herz, Leber, Milz, Nieren, Blase, Mastdarm, Bauch, After, Eingeweide, Lunge, Netzhaut, überhaupt die weichen Körperteile. Vom Vater stammen Haare und Bart, Nägel, Zähne, Knochen, Adern, Sehnen, Gefässe und Samen, überhaupt die harten Körperteile. Over embryologie in het algemeen de geheele § 41, pp. 53 vlgg. Zie ook: Windisch, *Buddha's Geburt u.s.w.* (Abh. Phil.-hist. Kl. d. kön. sächs. Ges. d. Wiss. XXVI, 2; 1908), pp. 86 vlgg. en daar genoemde literatuur. Op Java: Goris, *Bijdrage*, p. 107, beenderen, spieren, enz., merg is het aandeel van den vader, vleesch, bloed, huid van de moeder. — I.p.v. r. 8 heeft Goris' afschrift: *apan ikañ ṣarīra sakiñ ibu, ikañ urip sakiñ bapa*.
- 11. *Āgama*, vgl. de Inleiding, p. 354.
- 12. *ṭvruḥ mara*, bovengenoemd afschrift: *wruḥ mawāwaknya, humrēt manah sari-sari*.
- 15. *pinriḥ*, het afschrift van Dr. Goris: *pinriḥ nira kāladeṣa, kinon ira ta mahabēti ikañ manah*. — I.p.v. *hinila* (r. 17): *hayu*.
- 21. *prthagjana*, ook de natuurlijke mensch, die onder den invloed van de onwetendheid, begeerte enz. staat.
- 27. *Bhṛgu*. Het hier nu volgende geslacht is dat van *Bhṛgu*; men verg. ook O.-J. Bmḍ. Pur. p. 79, 18 vlgg. en de Aant., p. 259. — Over dit geslacht: Bmḍ. Pur. 2, 1, 73—100; Vā. Pur. 65, 72—96. Er bestaan van de daar gegeven voorstelling afwijkende opgaven, b.v. *Matsya Pur.* 195, 11—46. In het kort vindt men een overzicht bij *Pargiter, Anc. Ind. hist. trad.*, p. 193. De tweede vrouw van *Bhṛgu* heet gewoonlijk *Paulomī* en is de dochter van *Puloman* (b.v. *Vā. Pur.* 65, 73). Het *Matsya Pur.* maakt *Divyā* een dochter van *Puloman* (195, 11). Over *Çukra* enz. Aant. op O.-J. Bmḍ. Pur., p. 259. Zie ook boven, p. 424.
- p. 383-5. *caturupāya*: d.i. *sāma, dāna, bheda* en *daṇḍa*. Aardig is wat Goris'

- afschrift geeft: sañ wruh riñ caturupaya kamandaka. — Zie ook Pargiter, pp. 194, 195, als guru, ācārya der daitya's.
- 8. *Vṛṣaṇvan*, koning der daitya's, dānava's, asura's, de vader van de bovengenoemde Çarmiṣṭhā (vgl. pp. 424 vlg.).
- 10. *Çukra*'s kinderen, Pargiter, p. 196. Somapānapitr is m.i. ontstaan uit Somapānām p°. De Somapa's zijn 'n klasse van pitaras, vgl. b.v. Mārķ. Pur. 96, 42; Manu 3, 198. Het Bmḍ. Pur. 1, 1, 77 heeft: pitṛnām mānasī kanyā somapānām yaçasvinī | Çukrasya bhāryā Gaur nāma vijajñe caturah sutān. Nagna in genoemde teksten niet. Er zijn echter ook elders, b.v. Mbh. I, 2545, afwijkingen. *Jayantī* en *Devayānī*, in overeenstemming met b.v. Bmḍ. Pur. 2, 1, 86.
- 15. *Pulomī*: bij haar (Paulomī) verwekte Bhrgu Cyavana. Toen zij zwanger van hem was, begeerde de daemon Puloman (hier Duloma, zie boven, p. 368, 31), haar, bij afwezigheid van Bhrgu tot echtgenoot en wilde haar meevoeren. Het kind in de moederschoot hoorde haar jammerklachten en kwam te voorschijn agnirūpa, het deed den aanrander verschroeien. Vgl. Mbh. I, 875 vlgg.; in 't Jav. Ādip. pp. 18 vlg.
- 18. *Sukanyā* enz., in vele andere bronnen, vgl. Pargiter, p. 194, n. 8. Çaryāti was een zoon van Manu Vaivasvata. Hun kinderen zijn Apnavāna (zóó oorspronkelijk; later Āpnuvāna, Vā. 65, 90: Ātmavāna; Bmḍ. 1, 1, 93: Āpravāna) en Dadhīca. „Dadhīca is hopelessly enveloped in fable” (Pargiter, p. 197). Vgl. Bmḍ. vs. 94: Sārasvataḥ (ook elders, b.v. Mbh. 9, 2931 vlgg.). Sarasvatyām Dadhīcasodapadyata. *Widyātmika*, niet in Bmḍ. en Vā. op de geciteerde plaats; met v. d. Tuuk, K. B. W., s.v., -ātmaka te lezen?
- 21. *Ṛcī*; Bmḍ. vervolgt: Ṛcī patnī... Āpravānasya Nāhuṣī | tasyām Aurva ṛṣir jajñe, etc. In 't Vā. Pur. (vs. 92) en elders Ūrva; zie Pargiter, p. 197.
- 25. *Waḍawānala* zal te lezen zijn, een uitdrukking, die ook in het Sanskrit enkele malen voor vaḍavāgni, het hellevuur ergens in de Lavaṇārṇava, voorkomt. Ook Vaḍavāmukha; vgl. mijn Aant. bij O.-J. Bmḍ. Pur., p. 153, 5, op p. 329.
- 28. *ūrora*: ūrum (Bmḍ.; ūrū Vā.) bhittvā in de genoemde Voor-Ind. teksten. *Ṛcīka* dus gelijkgesteld met Aurva. Volgens de gewone lezing (Pargiter, p. 198) is Ṛcīka Aurva's zoon; Ṛcīka huwt met Satyavatī, de dochter van Gādhi, den koning van Kānyakubja (zie ook Viṣṇu Pur., bij Wilson-Hall, IV, p. 16). De vergissing in onzen tekst is waarschijnlijk ontstaan doordat Ṛcīka ook Aurva genoemd

wordt, Aurva's vrouw niet genoemd wordt en z'n moeder Rci heet. Vgl. Pargiter, o.c., pp. 68, 198.

- 30. *Jamadagni*, de oudste van R's zoons; bijzonderheden: Pargiter, pp. 198 sq.
- p. 384-1. *Janārdana* = Viṣṇu-Kṛṣṇa. Hier dezelfde avatāra.
- 3. *Hehaya*: de Haihaya's e.a. „belonged to the great family of the descendants of Yadu who occupied the countries of the river Chambal (d.i. de Carmanvatī, de grootste zijrivier van de Yamunā) in the north and the river Narbadā in the south; but it is difficult to identify with precision the kingdoms indicated by these different names. Haihaya is often used almost as a synonym of Yādava to denote the whole group of peoples” (Rapson, in *The Cambridge History of India*, I, p. 316). Zie ook de uitvoerige noot van Pargiter, ad Mārka. Pur. 58, 34 (p. 371).
- 4. *Arjuna Kārtavīrya* (vgl. mijn O.-J. Bmḍ. Pur., p. 314), de duizendarmige, had oneenigheid met Jamadagni, die door A.'s zoons gedood werd, waarop Rāma A. doodde en geweldig tegen de Haihaya's woedde.
- 8. *pinuṇyakēn*, in het crit. app. is dit aan te vullen.
Kaṣyapa; nadat hij de kṣatriya's verdelgd had, hield hij een offer en gaf de aarde aan Kaṣyapa, Pargiter, p. 200 (waar referenties). Over 'n viṣvajit-offer zie boven, p. 412. Over dit offer b.v. *Brahma Pur.* 213, 218 vlgg., waar o.a.: Māricāya dadau prītaḥ Kaṣyapāya vasuṁdharām || vāraṇāṁṣ turagāñ ṣubhrān rathāṁṣ ca rathināṁ varāḥ | hiraṇyam akṣayaṇi dhenūr gaṇendrāmṣ ca mahīpatiḥ ||
- 12. *Rāma*. Ook hier is de tekst zooals de hss. dien geven niet duidelijk. Er wordt melding gemaakt van de in het Rām. 1, s. 74-76 beschreven gebeurtenissen: nadat Rāma Sītā, de prinses uit Videha, had gehuwd ontmoette hij op den terugweg Paraṣu-Rāma, die hem uitdaagt zijn van Viṣṇu afkomstigen boog te spannen. Rāma schiet den pijl af en vernietigt daarmee den hemel dien Paraṣu-Rāma zich had verworven. *Rāghava* = Rāma, Daṣaratha's zoon. Het woord *sarṅga* is vermoedelijk een verbastering van Skt. *śārṅga*, boog, speciaal de boog van Viṣṇu.
- Het K. B. W. III, 107, vermeldt een „*śaranggāpāśa*” als wapen van Kṛṣṇa; wellicht heeft dit ook hier gestaan. — Men vergelijkte deze passage met het Oud-Jav. Rām., zang 2, einde, dat van Vālmiki afwijkt. Deze plaats behoeft niet te bewijzen, dat onze auteur het O.-Jav. Rām. niet gekend kan hebben, eerder heeft geschreven. Het afschrift van Dr. Goris heeft na yajña (r, 11): prihatin pwa sañ

Paraṣu-Rāma. umantuk iñ swarga karika. matañnyan pinatra-kasihañ ira. ilañ<akēna tē?>kap grī Rāma Dāṣaratha etc.

- 26. *Triṣpuruṣa*; wat in de Sanskrit letterkunde Trimūrti heet, de Drie-eenheid van Brahmā, Viṣṇu en Śiva. Elders (b.v. Bmḍ. Pur. p. 55, 6 en in de Tantu Pangg.) vinden we ook Trisamaya. Vgl. Goris, Bijdrage, pp. 56 vlg.

- 29. *tattva*, de leer der tattva's, principia, grondelementen, is bij de verschillende richtingen niet steeds gelijk. De Sāṃkhya-philosophie stelde 25 principia op (pañcaviṃṣatitattva), n.l. behalve de geestelijk gedachte ziel, 24 materieele, n.l. de Oermaterie, de drie innerlijke organen buddhi, ahaṅkāra, manas, de vijf waarnemings- en de vijf handelingszintuigen, de vijf tanmātra's (grondstoffen) en de vijf grove elementen. „Wenn als das höchste Ziel des Menschen das tattva-jñāna „die Erkenntnis der Prinzipien“ bezeichnet wird, so heisst das für den Inder zugleich „die Erkenntnis der Wahrheit“; die beiden Bedeutungen von tattva fliessen hier vollständig zusammen“. Bij andere richtingen anders, b.v. bij Schrader, Pāñcarātrā, p. 162, n. : „the ten elements, ten senses, three-fold Inner Organ, Prakṛti, Prasūti, Māyā, Kāla, Niyati, Çakti, the Puruṣa, Highest Heaven, and the Lord; but the next chapter explaining these admits that the „highest principle“, namely the Lord, is „not a principle“ or „higher than a principle“. Weer anders bij de Çaiva-Siddhānta, vgl. Schomerus, o.c., p. 444, s.v. In de Bhuwanakoṣa wordt melding gemaakt van dwādaçatattva („tattva rwa wēlas“), vgl. Goris, Bijdrage, pp. 83 vlg.; n.l. Rudra, puruṣa, awyakta, buddhi, ahaṅkāra, pañcatanmātra, manah, ākāṣa, bāyu, agni, āpaḥ, pṛthiwī; zie Goris, t.a.p. In onzen tekst weer afwijkend. I.p.v. *sakeṇ sor* heeft Goris' afschrift: *sañ keçwarya*. I.p.v. *anta* heeft het: „hantatatwa“.

p. 385-1. *Brahmakṣema*, veilig en rustig verblijven bij B.

- 3. *muktapada*, de mukta's, verlost, zijn ook elders een groep „hemelbewoners“, vgl. b.v. Schrader, o.c., pp. 57 vlgg.
- 6. *yogādi*; thans volgen eenige andere namen (bij verschillende secten) van dezen muktapada, verkregen door voleindiging van inzicht in alle tattva's. -De passage herinnert aan Sang h. Kam. b 44 vlgg.; vgl. Speyer, Z. D. M. G. 67, p. 352. De namen van de secten, die hier genoemd worden zijn met die uit andere gegevens verzameld en overzichtelijk gerangschikt door Goris, Bijdrage, pp. 101 vlgg. Achter yogitapakṣa zet Goris: ? Ook ik ken de benaming niet van elders; aan de beteekenis „dol“, die yogita in het Skt. heeft zal hier niet zijn te denken. Dr. Goris' afschrift heeft: *yogipakṣa*. Paramanairātmya:

vgl. Sang h. Kam. b 45: *sañ hyañ adwaya mwañ sañ hyañ adwaya-jñānātaḥ apan sira wēkas niñ winarahakēñ, ya ta matañnya n sañ hyañ yogādi parama-nairātmya naran ira waneḥ de sañ Boddha*; hier dus bij de Boeddhisten. Daar de volgende passage zeer vergaande overeenkomst met onze plaats vertoont kan men in *yogitapakṣa* een naam voor de Boeddhisten zien. Men zou zich kunnen afvragen, of de hier voorkomende naam verband houdt met de benaming van de Boeddhistische (Mahāyānistische) school der *Yogācārya*'s; de broer van den grooten meester van deze richting, *Asaṅga*, *Vasubandha*, die volgens de overlevering te *Nālandā* gedoceerd heeft, had als volgeling o.a. den in de Sang h. Kam. (a, 40, vgl. Kats, pp. 9 vlg.) genoemden *Dignāga*. Zie b.v. Kern, *Manual of Ind. Buddh.* pp. 126 vlgg. Deze richting op Java: Krom, *Hindoe-Jav. Gesch.*², pp. 118; 122; 152.

- 7. *Bhēravāmārga*; de Bhairawa's zijn een der *Çivaïtische* secten, die zich gronden op den *çākta-āgama*: „5. Bhairava-Schule, die sich von der (als 4 genoemde) *Vāma-Schule* durch gewisse Riten und dadurch unterscheidet, dass sie an Stelle der *Çakti Bhairava*, eine Inkarnation *Çivas*, setzt" (Schomerus, o.c., p. 3). Over Bhairawa b.v. Wilson, *Essays . . . on the Religion of the Hindus*, I, passim. Zie ook Goris, o.c., pp. 101 vlgg.; 127 vlgg.; Sang h. Kam., t.a.p.; Pigeaud, T. P., p. 356, s.v.; Krom, H. J. *Gesch.*, p. 295 en elders (aldaar: *Bhairava-mārgānugamaṇa*). Anantap. als Sang h. Kam., b. 45.

yogādi- als Sang h. Kam., b. 45.

- 8. *Siddhānta*, hier met toevoeging van *Ç.* en *P.* Zie Goris, t.a.p.; Krom, o.c., p. 400. Over de verschillende systemen, die tezamen den naam *Çaiva-Siddhānta* dragen: Schomerus, o.c. Deze richting neemt een derden band aan, waardoor de ziel gebonden is, n.l. het *āṇava-mala*, het grondkwaad, dat de ziel tot een atoom (*aṇu*) maakt (zie Schomerus, o.c., p. 42 en elders) in tegenstelling met die der *Pācupata*'s, die slechts twee boeien kennen, *māyā* en *karma*. Over de P.'s: Goris, o.c., pp. 101 vlgg.; 126.

niṣkala (zie Goris, o.c., vgl. p. 164) en *parama* in de Sang h. Kam., t.a.p., alwaar ook *Weṣṇawa*; vgl. Goris, pp. 98; 101 vlgg.; zie ook Krom, o.c., p. 230.

paraṃaçūnya, vgl. Kats, S. h. K., p. 143.

- 11. *antapada*, mij slechts van hier bekende term.

- 14. *aṣṭabhaga*, Goris' afschrift: *aṣṭaguṇa*.

- 18. *sakala-niṣkala*, vgl. Goris, o.c., p. 92, n.

waliñ etc., in Goris' afschrift: *waliñ ta dadi tan wruha riñ*

aditattwa (N. B.), dan de çloka, daarna: ikañ āditattwa, bh. B., W., Ī., sira ta a. naran ira yāwat sira etc.

- 24. *yāwat sira*; thans volgt een evolutie-keten van de meer naar de minder volmaakte stadia, die een ziel kan doormaken. Dat de ziel eerst in lichamen met weinig organen, planten en dieren komt, dan door verdienste enz. hooger stijgt, is een zeer verbreide opvatting. Vgl. b.v. Schomerus, o.c., pp. 264 vlgg.

p. 386–3. *nuniweh* yan pakasaji dharmakaraṇa, bwat hyaṇ, irika etc., afschrift van Dr. Goris.

- 12. *rimbit linn̄ya*, aldaar: rimbit riñ aṅgḡelar maṇḍalādi (of riña aṅḡ°?). — Bij rimbit vgl. Arj. wiw. 22, 5 en de Mal. bet. „overladen met werk” en derg.

p. 387–17. *muṅgaha* riñ tamba mahōṣadhi heeft Goris' afschrift. Voor citra-kāra: citrañkara. I.p.v. *katham* enz. (r. 20): kapan (als y) siddha keṣṭi rasika? Daarna sājñā etc.

- 22. In deze passage sluit Goris' afschrift zich in hoofdzaak bij onzen tekst aan.

sājñā, over deze passage vergelijk men de Inleiding, p. 383 vlg.

p. 388–3. *akrodha*, enz., 'n gewone voorwaarde. Vgl. b.v. Manu 6, 92 dhṛtiḥ kṣamā damo 'steyaṃ çaucam indriyanigrahaḥ | dhīr vidyā satyam akrodho daçakaṃ dharmalakṣaṇam. Over yama (voorschriften tot zelfbedwang) en niyama (het houden der observanties): Tuxen, Yoga, pp. 143 vlgg.; vgl. ook R. Schmidt, Fakire und Fakirtum, hfdst. VI, 1; 2. In Purāṇa's en derg.: b.v. Agni*Pur. a. 371, waar het bedwingen der hartstochten en zinnelijke behoeften wordt besproken. — Vgl. ook op Java b.v. Sang h. Kam. a 12, a 32.

- 14. *rāga dweṣa*: twee der kleṣa's, plagen, smarten, aanvechtingen, kwelingen, gebreken. Avidyā (niet-, verkeerd-weten), asmitā („egoïsme”), rāga (begeerte, hartstochtelijk verlangen), dweṣa (afschuw, afkeer), abhiniveça („Selbsterhaltungstrieb”) is het vijftal der Yoga-philosophie; vgl. Tuxen, o.c., pp. 112 vlg.; Garbe, Sāṃkhya und Yoga, p. 43. Zij staan het „weten” in den weg. Over kleṣa ook Sang h. Kam. a 18, a 26, b 40, b 43, b 48, a 49. Vgl. Lindquist, p. 93.

- 27. *mañke*: mañkana n ulaha niñ manuṣa tan etc., afschrift van Goris.

p. 389–8. *wiku*, over den guru, vgl. de Inl., pp. 368 vlgg.

- 9. *sañ gēlēma*, gēlēmānlwāni wiṣaya, afschrift van Goris.

- 19. °vadas: °vadaç ceva, afschrift van Goris.

- 22. *nuniweh*: over Āgama vgl. de Inleiding, p. 354 vlg.

- 23. *Wedānta*, zooals bekend, meer genoemd in Purāṇa's en dergelijke teksten, b.v. Viṣṇu Pur. 1, 22, 81; 5, 17, 16; met Vedānta is niet

steeds het systeem bedoeld. Kennis van den Vedānta wordt b.v. aanbevolen door wetboeken (b.v. Manu, 6, 94; vgl. 2, 160), purāṇa's, Visnūiten („the ideal teacher... must be well versed in Veda and Vedānta (Upaniṣads), Pāñcarātra, and other systems (tantra)”, Schrader, Intr. to the Pāñc., p. 121), enz. Men zie ook Jahn's opmerkingen, Saurap., pp. XV, vlgg., Garbe, Bhagavatgītā, p. 21.

- 24. *śoḍaśatattva*, zie boven, p. 445. Over eenige dezer tattva's, grond-elementen, principes, vgl. Schomerus, *Āiśva-Siddhānta*, passim. In het daar beschreven systeem is b.v. *Vidyā-tattva* het tiende, het element, dat bemiddelt tusschen het vermogen dat eigen is aan de zielen en hun organen om in te zien; *pradhāna* is de materie in chaotischen toestand, de oer-materie; vgl. Garbe, *Sāṃkhya-Phil.*, pp. 266 vlgg. *Kālatattva*, is no. 7, de tijd, het element, dat de resultaten van het karman tot rijpheid brengt en ze toedeelt (ook *Kālātattva* komt als no. 9 in genoemd systeem voor, het element dat het eeuwige, de zielen bindende grond-kwaad, *Āṇava-mala*, eenigszins krachteloos maakt en eenige kennis verschaft). *Widyātattva* ook bij Goris, Bijdr., p. 25, alwaar ook *Ātmatattva*.

p. 390-6. *madhyamaguru*, over den guru een en ander in de Inleiding, pp. 368 vlgg. Evenzoo over de *dikṣā*.

- 7. *nirdvandva*, onverschillig tegenover de tegendeelen, als leed en vreugde enz., vrij van jaloezie; onafhankelijk.
- 10. *pañcā-rāva*, cf. Sang hy. Kam., p. 154.
- 11. *anhiṇ* etc., tan hana viṣaya (gespeld viṣaya) ri sira, Goris' afschrift. Hierna: niraṣa. tan hana tṛṣṇa nira. tan kēneṇ sañçaya. nirmala çuddha malilaṇ. wruh riṇ ekatwa. tasak ri saṇ hyaṇ Caturweda, mwaṇ riṇ aḍyatmikatatwa (sic). dharmapararta kusala. saṇ wiku etc. Belangrijk afwijkend!

p. 391-3. *i huwus*, huwus pwa dinikṣan de nira, afschrift van Goris.

p. 391-8. *rajendriya*, zie boven, p. 433 vlg.

- 11. *kleṣa*, zie boven, p. 447.
- 16. *iṣṭi*°, i.p.v. dit citaat aldaar: makaprayaścitta nika.
- 18. *dīkṣā* hinanaken wēkasan tinut, interpungeert Goris' afschrift.
- 19. *siddhayogīçvara*: siddhapaṇḍita, afschrift van Goris.
- 20. *ṭṭwaṇ tan paḍiṣā*, dergelijke bepalingen treffen we vaker aan. Vgl. b.v. *Kulārṇava-Tantra*, 14, 11 guruçīṣyāv ubhau mohād aparīkṣya parasparam | upadeçaṇi dadad gṛhṇan prāpnuyātām piçācatām; 14, 13 asaṃskṛtopadesaṇ ca yaḥ karoti sa pātākī | viṇaçyati ca tan-mantraṇ saikate çālivijavat.

p. 392-2. *sugati*°, aldaar: kasugatin.

- 5. *Āṅgiras'* geslacht wordt behandeld door Pargiter, *Anc. Ind. hist. trad.*, pp. 218 vlgg. Vgl. *Bmḍ. Pur.* 2, 1, 101—113; *Vā. Pur.* 65, 97—108, *Matsya Pur.* 196. — *Surūpā*, S. Mārīci, Svarāt Kārdamī en Pathyā Mānavī kanyā waren z'n drie echtgenooten.
- 11. *Wṛhaspati*, *Brhaspati*. Over deze figuur Pargiter, o.c., pp. 186 vlg.; die betoogt, dat er 3 B.'s te onderscheiden zijn, de planeet, de guru der goden en de „historische ṛṣi" B.; in de traditie worden ze echter herhaaldelijk verward. — In *Bmḍ.* en *Vā.* staat, althans hier, niet wat onze tekst verder toevoegt over zijn kennis enz. — Ter illustratie van de familierelaties:

- 23. *Uçija*: *Brhaspati* had volgens een op vele plaatsen overgeleverde traditie, een oudere (zie ook O.-J. *Ādip.*, p. 103, 23) broeder, als *Ucathya*, *Utathya*, *Uçija* enz. bekend (Pargiter, pp. 157 vlg.); *Ucathya* schijnt de correcte naam te zijn. Echter worden er vaak twee personen onder verstaan, *Ucathya* en *Uçija* (zoo b.v. *Vā. Pur.* 65, 100). *Ucathya* had een zoon *Dirghatamas*, die blind geboren was (of bijziende), later kreeg hij het gezichtsvermogen (of: dit verbeterde) en nam den naam *Gotama* of *Gautama* aan. Elders wordt hij echter zoon van *Uçija* genoemd, b.v. *Bmḍ.* 2, 1, 106, waar men, zooals Pargiter, o.c., p. 161, n. 1, vermoedt: athausijo zal moeten lezen. — Over deze personen ook O.-J. *Ādip.*, pp. 103 vlg.
- 26. *Halyā*; hier een afwijking van de *Bmḍ.*- en *Vā. Pur.* — De naam staat voor *Ahalyā*, de in de Sanskrit literatuur meermalen genoemde vrouw van *Çaradvant* (zie beneden); soms wordt ze echter de vrouw van *Gautama* genoemd (als hier, vgl. b.v. *Pet. Wdb.*, s.v.; *Wilson-Hall, Viṣṇu Pur.* V, II, p. 4 e.a.), een verklaarbare verwarring, daar *Ç.* als zoon van *Gotama* (die ook wel *Gautama* heette) den naam *Gautama* droeg. Vgl. ook *Wilson-Hall, Viṣṇu Pur.* IV, p. 146. — Het verhaal van A.'s overspel: *Rām.* 1, 48.

Añjanī, elders *Añjanā*, b.v. *Rām.* 4, 66, 8. Merkwaardigerwijs komt de vorm *Anjanī* in de *Mal. Hikajat Rama* (Shellabear) voor;

vgl. Zieseniss, Rāma-Sage, pp. 80 vlg. e.a.; de tekst van Roorda van Eysinga heeft Anjātī. „(Dewī) Anjātī ist aus Anjānī für Añjanā verschrieben“, Zieseniss, p. 81, n. 2; Añjanī komt blijkens onzen tekst reeds vroeg voor. Vgl. K. B. W. I, 370; B. K. I., 54, 519.

p. 393–2. *Kumbhakarṇa*, broeder van Rāvaṇa.

–3. *Çaradvān*, „a paternal cousin of Dīrghatamas is called Çaradvant“ (Pargiter, p. 221). Vgl. de par.-plaatsen Vā. Pur. 65, 101 *Çaradvāṃṣ cāpy Utathyajah*. — Volgens een in Harivaṃṣa 1784 vlgg. en eenige andere teksten (vgl. ook Wilson-Hall, IV, p. 147; Pargiter, pp. 116, 222 vlgg.; Kirfel, P. P. p. 548) uiteengezette genealogie hadden Çaradvant en Ahalyā een zoon Çatānanda, die een zoon Satyadhṛti, die als kinderen de tweelingen Kṛpa en Kṛpī, van wie gezegd wordt (Kirfel, P. P. 548, 92 a): ete Çāradvatāḥ proktā ete te Gautamāḥ smṛtāḥ. Hiervoor heeft het Matsya Pur. 50, 12: ete Çaradvataḥ putrā ākhyātā(h). Uit een dergelijke lezing is de verkorte genealogie kunnen ontstaan, die men in onzen tekst en in enkele Sanskrit werken vindt (vgl. Pet. Wdb., s.v.; vgl. Bhāg. Pur. 9, 21, 34 vlgg.; Mbh. 1, 5072 vlgg.): Çaradvant vader van Kṛpa. Zoo ook Oud-Jav. Ādip. pp. 125 vlg.

–6. *Bharadvāja*, zoon van Mamatā (de moeder van Dīrghatamas, zie boven), en Brhaspati, Pargiter, p. 158.

–7. *Kaṇva*; er zijn verschillende Kaṇva's; hier is bedoeld de bekende ṛṣi, die Çakuntalā, de dochter van Viçvāmītra en Menakā, in het woud vond en opvoedde. Vgl. Pargiter, o.c., p. 227: „A Kaṇva is mentioned in Duṣyanta's time . . . , but this Kaṇva is expressly called a Kāçyapa . . . , and so could not be a member of the Kāṇvas, who were Āṅgirasas“. Over de familie van „Kaṇva“, Pargiter, o.c. pp. 225 vlgg., Hopkins, Epic Myth. pp. 138; 177.

Droṇa, zoon van Bharadvāja (Pargiter, o.c., p. 218), leeraar in de krijgskunde van Kaurava's en Pāṇḍava's.

–10. *śodaçabyūha*, over de opstelling van 'n leger of z'n onderdeelen, de troepen in opstelling: Kāmandaki Nītisāra, hfdst. 19; vgl. ook Kauṭilya, in Meyer's vertaling, p. 578 + noot 2; alwaar tien vormen van slagorde.

–13. *Çakuntalā*, grootgebracht door Kaṇva, huwde met Duṣyanta en werd moeder van Bharata, den voorvader der Bhārata's (zie ook O.-J. Ādip., p. 89).

–14. *Kuntī* en Vasudeva waren kinderen van Çūra (vgl. Pargiter, o.c., p. 107 en elders), van de Yādava-familie. Kuntī werd moeder van de drie oudste Pāṇḍava's, Vasudeva vader van Kṛṣṇa. Kuntī had

een adoptief-vader, Kuntibhoja, een neef van haar vader. In een citaat uit het Cantakaparwa, bij Van der Tuuk, K. B. W., III, 220 a wordt Kuntibhoja gelijkgesteld met „Dursanta” (Duṣyanta) : „mangka binikṣeka... ingaran mahārādja kuntibodja sang dursanta, sang kuntibhodja maputra titiga, kakung kalih istri tunggal... ngaran sang bhasudèwa...”, merkwaardig vergeleken met wat onze tekst hier geeft.

- 25. *Pulastyo*; deze *çloka* vertoont merkwaardige afwijkingen in de eigennamen, die blijkens het metrum grootendeels vanaf den beginne aanwezig moeten zijn geweest. Is de *çloka* misschien op Java gemaakt?

Viçrava is gelezen naar *y* (behalve de eerste maal, waar $y = x$).

- p. 394—1. *Ilā*; gewoonlijk heet zij *Ilavilā* of *Idāvidā*, ook *Ilivilā* (zie Wilson-Hall, *Vishṇu Pur.* V, II, p. 69). Elders ook *Ilā*? Zij was de dochter van koning *Tṛṇabindu*, huwde met *P.* en had tot kind *Viçravas Ailavila*. Zie Pargiter, p. 241; Jahn, *Saurap.*, p. 75. *Devavarṇinī*, dochter van *Bṛhaspati*, was een van de vrouwen van *Viçravas* (zie Pargiter, t.a.p.), *Kubera Vaiçravaṇa* z'n zoon. Deze *K. V.* had vier zoons *Nalakūbara* (in onzen tekst vermeld), *Rāvaṇa*, de bekende vijand van *Rāma*, *Kumbhakarṇa*, *Vibhīṣaṇa* en 'n dochter *Çūrpaṇakhā* (zie boven, p. 430). Aldus de voorstelling bij Pargiter, waarvan echter afwijkingen voorkomen; zie b.v. Jahn, t.a.p. en p. 76; Jacobi, *Das Rāmāyaṇa*, p. 189, n. (*Rāvaṇa*, *Kumbhakarṇa*, *Çūrpaṇakhā* en *Vibhīṣaṇa* geen zoons, doch halfbroeders en -zuster van *K. V.*). Ook volgens het *Mbh.* en het *Hariv.* (zie de in *P. W.* IV, 66 geciteerde plaatsen) is echter *Nalakūbara* een zoon van *Kubera*. — Over deze genealogie ook Stutterheim, *Rāma-Legenden* u.s.w. in Indonesien, Text, pp. 23, e.a.

Tṛṇavindu wordt in de Sanskrit literatuur meermalen genoemd als koning, vader of grootvader van *Viçāla*, den stichter van *Vaiçālī* (vgl. b.v. Pargiter, *Anc. Ind. hist. trad.*, p. 273), en ook als muni (vgl. b.v. *Mbh.* 3, 15575 = 3, 263, 5; 9, 3433 = 9, 61, 45; *Saura Pur.* 3, 19; 4, 2, z'n kluizenarij ligt aan de *Revā* = *Narmadā*). Op Java komt hij meermalen voor, in literatuur en kunst (vgl. Bosch, *T. B. G.* 57, 434 vlgg.; Pigeaud, *T. P.*, pp. 285 vlg. e.a.; Poerbatjaraka, *Agastya*, pp. 41; 55, 92 vlgg.; Krom, *Inl. H.-J. Kunst, Reg.*, s.v.). Bosch bespreekt, t.a.p. een bekend beeld van hem, dat hem op het ruggestuk in 'n inscriptie maharṣi noemt; in onzen tekst is hij onder de *saptarṣi*, de „zeven” groote zieners, als

sterrebeeld de Groote Beer, opgenomen. In de T. Pangg., p. 128 geeft Agastya hem z'n waardigheid over.

- 3. *Harideva*; deze persoon wordt hier in verband genoemd met de Diëng; onwillekeurig is men geneigd hem te identificeren met Haricandana, die op de Diëng vereerd werd (vgl. Krom, H.-J. Gesch.², pp. 183, 193 e.a. en daar genoemde literatuur; ook Kern, V. G. VI, 294; 295, n. 1; Bosch, T. B. G. 57, p. 439; id., Oudh. Verslag 1923; Pigeaud, T. P., pp. 272 vlgg.; Poerbatjaraka, Agastya, pp. 65 vlgg.; 74 vlgg.; Bosch, T. B. G. 67, 479 vlgg.). Men vgl. Pigeaud, p. 272, ond.

- 4. *Anaka*, wie is dit?

Mārkaṇḍeya, in de T. P., p. 89 (als *Karmaṇḍeya*) als dewaguru op den Kailāsa genoemd; zie pp. 126 vlg. (naam correct), waar Agasti z'n opvolger is. Vgl. Pigeaud, pp. 242; 244 vlg.; 286 vlg. Over *Ḍamalūn*, id., p. 244, en elders.

- 10. *Ṛddhi*, Kubera's vrouw heet ook *Yakṣī*, *Yakṣiṇī*, of ook *Cārvī* (zie P. W., s.s. v.v.). Hier als in Mbh. 13, 6750. *Ṛddhir Vaiçra-vaṇasya* ca, e.a.

- 15. *Atri*: over de *Ātreya*'s Pargiter, Anc. Ind. hist. trad., pp. 228 vlgg. *Datta* of *Dattātreya*: Atri had bij zijn vrouw *Anasūyā* drie zoons (anders b.v. in het Oud-Jav. Bmđ. Pur., p. 61, 22; zie de aant.), Soma, *Dattātreya* en *Durvāsa*s, die incarnaties waren van deelen van *Brahma*, *Viṣṇu* en *Çiva*, zie *Mārķ. Pur.*, adhy. 17.

- 17. *Vasiṣṭha* en *Arundhatī*, Pargiter, p. 204. Zie *Vāyu Pur.* 70, 83 vlgg.; Bmđ. Pur. 2, 8, 91 vlgg.; *Liṅga Pur.* 1, 63, 81 vlgg. Hun zoon heet *Çaktri* (*Vā. Pur.*) of *Çakti* (Bmđ. Pur.). Bij het volgende *Vā. Pur.* vs. 83 e.a. *janayac Chaktrer Adṛçyantī Parāçaram* (zie ook Pargiter, p. 208). *Parāçara* en *Satyavatī* ouders van *Vyāsa*. — *Vā. Pur.* vs. 84 vlg. *Dvaipāyanād Aranyām vai Çuko jajñe guṇānvitaḥ | utpadyante ca Pīvaryām ṣaḍ ime Çukasūnavaḥ | Bhūriçravāḥ* etc. (5 zoons en 1 dochter; anders dan onze tekst). *Çuka* komt b.v. in het *Bhāg. Pur.* voor; aan hem deelde z'n vader dit *Purāṇa* mee; deze verhaalde het aan *Parikṣit*, enz. — *Cipari* < *Wipari* < *Pīwari*.

- 23. *Aṣṭadaçaaparwa*, vgl. O.-J. *Ādip.* p. 2. Merkwaardig is *ikiñ* (Goris' afschrift heeft *ikañ*); deze hier aanwezige?, deze hier goed bekende?, deze waartoe ons werk behoort? Zie de Inleiding, p. 386.

- 24. *pañcagati*; vgl. Tantu Pangg., p. 83 *pañcagati sangsara*; K. B. W. IV, 290.

- p. 395-1. *Itihāsapurāṇa*; vgl. O.-J. Bmđ. Pur. p. 82, 14-25.

Dharmaçāstra, de over de godsdienstige plichten, zeden, gebruiken

- en „recht” handelende literatuur. Vyāsa wordt als auteur van een dharmaçāstra vermeld: Winternitz, *Gesch. der ind. Lit.*, III, p. 500.
- 6. *Samjñā* was de echtgenoot van Vivasvant, den Zonnegod (*Āditya*, *Sūrya* enz.). Vgl. b.v. *Mārķ. Pur.*, adhy. 77. Zij geldt als de dochter van *Tvastr*. Zooals we boven zagen, p. 443, had *Çukra* bij Go 4 zoons; een hiervan was *Tvastr*, die twee zoons had, *Triçiras-Viçvarūpa* en *Viçvakarman*. (*Pargiter*, p. 196).
- 7. *Pāta*; zeer merkwaardige vermelding van dezen naam. *Pāta* wordt wel opgegeven als een naam van *Rāhu*; men zie *Pet. Wdb.* IV, 641; schijnt echter zeer zelden als zoodanig voor te komen. *Rāhu* is de daemon die de maan „grijpt” en daardoor maansverduisteringen te weeg brengt; ook is hij de maaneclips. Bij *Varāhamihira Bṛhats.* 3, 6, wordt *Tvaṣṭar*, als godheid, daemon van een eclips genoemd. — Hier is *Pāta* = *Tvaṣṭar*. Het verhaal van de geboorte van *Vaivasvant* en *Yama*, b.v. *Mārķ. Pur.* t.a.p. *Vaivasvata* is de *Manu* onder wiens patriarchaat we thans leven; zie ook het *Oud-Jav. Bmđ. Pur.*, Reg. v. eigennamen, s.v.
- 9. *Yama*: deze geldt wel degelijk als de heer over het doodenrijk; vgl. b.v. *Mārķ. Pur.* 77, 4. Ook in het *Oud-Jav. Bmđ. Pur.* is sprake van deze *Vaivasvato Yamaḥ*, vgl. p. 170, 11.
- 11. *tan tvēnañ*; vgl. b.v. *Viṣṇu Pur.* 3, 2, 2 vlgg., waar het verhaal eveneens wordt meegedeeld; vs. 3 *asahantī tu sā bhartus tejaç Chāyāṇi yuyoja vai | bhartuḥ çuçrūṣaṇe 'raṇyaṃ svayaṃ ca tapase yayau*.
- 14. *Sāvarṇa*, wordt in het *Viṣṇu Pur.*, vs. 4 niet genoemd (daar 3 kinderen: *Çanaicçara* = *Saturnus*, een „andere *Manu*” en *Tapatī*). Het blijkt echter uit andere plaatsen, vgl. b.v. *Mārķ. Pur.* 80, 3 *kathitas tava Sāvarṇiç Chāyāsaṃjñāsutaç ca yaḥ*; *Bhāg. Pur.* 6, 6, 41 *Chāyā Çanaicçaram lebhhe Sāvarṇiṃ ca Manuṃ tataḥ*. Vgl. ook *Bmđ. Pur.* 3, 1, 51; *Vā. Pur.* 100, 55; doch daar vooral resp. 2, 59, 33 vlgg. en 84, 32 vlgg., waar dezelfde geschiedenis.
- 16. *Uttarakuru*, zoo ook elders, vgl. *Mārķ. Pur.* 77, 22; 78, 21 *tato 'çvarūpadhṛg Bhānur Uttarān agamat Kurūn | dadṛçe tatra Saṃjñāñ ca vaḍavārūpadhārīṇim*; *Bmđ. Pur.* 2, 59, 46; *Vā. Pur.* 84, 48. — Over de *Kuru*'s in het Noorden, b.v. *O.-J. Bmđ. Pur.* p. 135, 32 vlgg.
- 19. *Açwinodeva*, zoo ook elders, namen b.v. *Bmđ. Pur.* 2, 59, 76; *Vāyu Pur.* 84, 77. *Nakula* enz., eveneens in overeenstemming met de gangbare opvatting.
- 21. *Wewasvata*: *Manu Vaivasvata* had negen zonen (vgl. *Bmđ. Pur.* 3, 60, 2—3; *Vā. Pur.* 85, 3—4 e.a.), en een dochter *Ilā*. De oudste zoon *Ikṣvāku* was de stamvader van de *Aikṣvāku* dynastie te

Ayodhyā, ook bekend als het Zonne-geslacht; Ilā's afstammelingen, de Aila's vormden het Maan-geslacht. Zie b.v. Pargiter, *Anc. Ind. hist. trad.*, p. 84.

- 22. *Dilīpa* en *Ikṣvāku*, meermalen genoemd als vermaarde koningen; vgl. b.v. Mbh. 6, 314 vlgg. Ook Dilīpa, Raghu, Aja waren koningen van Ayodhyā, vgl. Rām. 1, s. 70, waarover Pargiter, o.c., p. 92. Is *Ikṣvākukula* (p. 396, 3) bedoeld? Zie beneden. Vgl. Tantri K. ed. Hooykaas, p. 62. Men zie ook Oud-Jav. *Ādip.*, p. 89: *sañ Suhotra makastri san S.*, anak *sañ Ikṣvākukula*; vgl. Mbh. I, 3719 (1, 89, 26): *Aiksvākī*; een mogelijk uitgangspunt.

p. 396-2. *rch*, Goris' afschrift: *ri de nira*: i.p.v. *kadyaṅgan*: *kadi krama*; als namen daar: D., *Ikṣvāku* (!), R., A.

- 12. *kunañ*: Goris' afschrift: *kunañ ulah sañ brāhmaṇa, mañke ulah nira*.

- 14. *pinakapurohita*, purohita, huis-priester van een vorst, die de huis-riten heeft te vervullen. Vele voorschriften voor den purohita, b.v. Viṣṇu, 3, 70: *vedetiḥāsadharmācāstrārthakuçalaṃ kulīnam avyaṅgaṃ tapasvinam purohitaṃ ca varayet*; Yājñ. 1, 312, eenigszins andere eischen; vgl. ook Gautama, 11, 12 vlgg., waar de purohita moet zijn geleerd (in den Veda), van edele familie, welbespraakt, goed gevormd, van den juiste, niet te ouden leeftijd, van goeden aard, enz.; ook elders, b.v. Schrader, *Intr. to the Pāñc.*, p. 132.

matrisandhya; de drie *saṃdhyā*'s zijn de drie overgangstijden van den dag, ochtend, middag en avond („de twee *saṃdhyā*'s” zijn ochtend- en avondschemering); tevens wordt er mee aangeduid het op die tijdstippen te verrichten ritueel. Hierover handelen b.v. *Garuḍa-Pur.* 217, 5 vlgg., *Liṅga Pur.* 2, 26, 7. Vgl. ook Tantu Pangg., p. 100 „*atrisadyabrata*”, waar echter van badingen $3 \times$'s daags en $3 \times$'s nachts sprake is. Zie voorts Goris, *Bijdr.*, p. 20.

toya-snāna, wasschingen (vgl. b.v. Monier Williams, BH⁵, p. 399); *bhasma-snāna* is de aanduiding voor het aanbrengen van het bhasma, het secte-kenmerk van asch op het lichaam. Na het baden wrijft men hoofd en deelen van 't lichaam in met asch van den huiselijken haard genomen, onder het opzeggen van een gebedsformule. Een deel van dezen ritus is het aanbrengen van het secte-kenmerk op het voorhoofd (*puṇḍra*); voor Çivaïten bestaat dit uit drie horizontale strepen. Vgl. b.v. Monier Williams, B. H.⁵, p. 400. Men zie ook Goris, *Bijdr.*, p. 42; Pigeaud, T. P., p. 275, en Berg, *Bijdr. Kon. Inst.* 83 (1927), 147 vlgg. voor Java.

- 13. *lokikācāra*, zie beneden.

- 16. *udakāñjali*, in de hss. CDH: het aanbieden van water; Goris, Bijdr., pp. 35 vlgg.

Çivāditya; Goris spreekt (Bijdr., p. 3) over de „vereering van Çivāditya, dus van Çiwa als Zonne-god”. Over de verbreiding van dezen naam — natuurlijk ook van de gelijkstelling van Çiwa en den Zonnegod — valt ongetwijfeld meer te zeggen. Over het laatste I. Scheftelowitz, Acta Orientalia, 11, 314, die enkele purāṇa-plaatsen citeert voor de vermenging van den Çiva- met den Zonnediens, ook Mbh. 12, 284, 16. Zie b.v. Saura Pur. 1, 11; Liṅga Pur. 2, 19, 31 smarāmi devaṃ ravimaṇḍalasthaṃ Sadāçivaṃ Çaṅkaram ādidevam. Men verg. ook Hopkins, Epic Myth, p. 222; Jahn, Saura-Pur., p. 183, s.v. Bhānu; p. 107 n. 3; p. V; Winternitz, Gesch. d. ind. Litt. III, p. 49 (Çiva, Zon, Buddha). Ook in het Mbh. wijzen dus enkele plaatsen op een verbinding van deze twee diensten. Zonnediens in voor-Indië is oud, niet alleen bij de niet-Arische volkeren, waar ze meer aan den dag treedt, doch ook bij de Hindoes. Secten van zonnevereerders zijn er geweest (Bhandarkar, Vaiṣṇavism, Çaivism, etc., §§ 114 vlgg., A. S. Geden, E. R. E., 12, 83). „Some worship the orb of the sun who has just risen as Brahmadeva, the creator, others, the sun on the meridian as T̄çvara, the destroyer” (Bhandarkar, o.c., p. 152). De naam Çivāditya is ongetwijfeld ook in Voor-Indië: als auteursnaam ontmoeten we het woord wsl. in de XIe E. (vgl. Farquhar, An outline of the religious literature of India, p. 224). Men zie ook O.-J. Bmḍ. Pur. p. 56, 12 vlgg., vooral 20—25 en de aant.; de O.-J. tekst is daar uitvoeriger dan de Sanskrit parallellen.

- 18. *dodot*, bij de voorschriften voor een snātaka (brahmaan, die z'n studietijd heeft voltooid met het nemen van een bad), b.v. Viṣṇu 71, 9 sati vibhave na jīṛṇamalavadvāsāḥ syāt; Manu 4, 34.
- 19. *omah*, tegen echtbreuk waarschuwt Manu, 4, 133 vlg. den snātaka, „want niets is zoo nadeelig voor een lang leven als dat”. Oudtijds zeer streng gestraft, vgl. Meyer; Wesen d. altind. Rechtsschriften, p. 167, met noot.
- 21. *dyūtādī*, vgl. b.v. Manu 4, 74 van den gr̥hastha: nākṣaiḥ krīḍet kadācit, e.a.; vgl. Manu 9, 220 vlgg.
- 22. *loikācāra*, vgl. Kats, Sang hy. Kam., p. 149: dīkṣavidhividhānakam, naṁ dīkṣā awidhiwidhāna: homa widhi, japa, mantra, yoga, dhyāna, pūjā, brata, tapa, yaça, puṇya, saprakāra, ya lokikācāra ṇaranya.
- 26. *kriyārcana*, nadat de tekst is afgedrukt lijkt het mij juister te lezen: kriyārcana; kriyā: widhi yoga kunaṁ. samaṅkana etc.

- p. 397—4. *kṣatriya* -- *umaritrāṇā*, vgl. b.v. Viṣṇu 3, 2, waar de eerstgenoemde plicht des konings is: *prajāparipālanam*, het beschermen van z'n onderdanen; vgl. Manu, 7, 35; 144 *kṣatriyasya paro dharmah prajānām eva pālanam*. Manu 8, 27; 28; Viṣṇu 3, 65: hij moet bezit van minderjarigen, behoeftigen, vrouwen beschermen; zie b.v. ook Mbh. 12, 86, 24. Vgl. Viṣṇu 3, 17: beoefenen van liefdadigheid.
- 5. *kalēṇka*, „schandvlekken”. Vgl. b.v. Manu 8, 386; 387; 9, 253.
- 6. *samara*, Manu, 7, 87 vlgg., e.a.
danaçūra, vgl. Viṣṇu, 3, 81 vlgg. (landschenkingen aan brahmanen, en andere gaven).
umintuhva; *bhaktya*, Gautama 11, 19; Manu, 7, 31; 37; 38; Viṣṇu 3, 76 e.a.
- 8. *vaicya*, vgl. b.v. Manu 1, 90 (zie de Inl.); 9, 326 vlgg.
Çrī; *çrī*, schoonheid, pracht, luister; welvaren, geluk, fortuin, rijkdom; als godin, Fortuna. = *Lakṣmī*. Bij het volgende: Manu 9, 329; 331; 10, 80.
- 11. *parachidra*: *tan parachidra riñ para*, Goris' afschrift. — Is *ya tan* te lezen?
- 14. *gilai*², vgl. mijn aant. bij Bmḍ. Pur. 119, 26, ald. pp. 285; 366.
- 17. *çūdra*, vgl. b.v. de in de Inl. genoemde teksten; zie ald. p. 373. De zin *yatnaha* enz. komt in Goris' afschrift niet voor.
- 23. *māvañ tan yogya*, over de hier volgende bepalingen omtrent huwelijken vergelijkte men het in de Inleiding, p. 373 opgemerkte. Evenzoo over de *āçrama*'s, aldaar p. 374.

SLOTOPMERKING.

Nadat de tekst reeds was vastgesteld ontving ik door de welwillende zorgen van Dr. R. Goris, te Singaradja, Bali, een copie van een handschrift van het Agastyaparwa (*Kīrtya Liefcrinck-Vander Tuuk*). Deze in de aantekeningen meermalen genoemde copie is groot 32½ bladzijde folio. De lezingen sluiten zich veelal aan bij y, doch wijken op vele plaatsen belangrijk af van onzen tekst. Moeilijke lezingen zijn vaak door meer eenvoudige vervangen; een aantal passage's bekort, citaten weggelaten. In de aantekeningen is hiervan vaak melding gemaakt. De „recensie” die het vertegenwoordigt wekt den indruk verder van het origineel af te staan dan de handschriften x en y; het manuscript kan evenwel bij de interpretatie goede diensten bewijzen.

ADDENDA EN CORRIGENDA.

Teksteditie, Bijdr. dl. 90.

p. 332, na de 3e alinea. Door omstandigheden moest de copy van de tekst-uitgave worden ingezonden, voordat ik het mij door Dr. R. Goris verschaftte handschrift kon benutten. Dientengevolge is daarvan slechts in de aantee-keningen gebruik gemaakt. Mocht mij blijken, dat in andere Balische manuscripten belangrijk materiaal aanwezig is, dan stel ik mij voor, t.z.t., indien ik de be-schikking over deze hss. kan krijgen, aanvullingen op de editie, en hopelijk betere lezingen voor bedorven of onbegrijpelijke plaatsen, te geven.

p. 344, 20 i.p.v. <ca>kṣurbhyaṃ l. <ca>kṣurbhyām

p. 350, 12 in crit. app. toe te voegen: guṇ al.: taṅguṇ FH — tru al.: om. H
[Zie de aant.]

p. 350, 20 i.p.v. ikaṇ l. ikaṇ kadi

p. 352, 25 † kan vervallen; verg. glossarium

p. 354, 8 i.p.v. unmataḥ l. unmattaḥ

p. 356, 27 i.p.v. iriya, l. iriya.

p. 358, 9 de komma achter wighna is gebroken

p. 359, 16 i.p.v. janma. l. janma:

p. 363, 13 i.p.v. kunaṇ siḥ l. kunaṇ si; in het crit. app. te lezen: si x: siḥ y

p. 389, 24 i.p.v. ṣoḍaṣa° l. ṣoḍaṣa°

p. 390, 8 i.p.v. kṣamayukto l. kṣamāyukto

p. 394, 23 i.p.v. Aṣṭadaṣaparwa l. Aṣṭādaṣaparwa

p. 399 in de Addenda te schrappen p. 358 noot bij r. 6 enz.

p. 405 s.v. *taman*. Hier te lezen: *tama*. De „verklaring” vanaf: „Af te leiden” geheel te schrappen!

p. 411 s.v. te lezen Aṣṭādaṣaparwa. Zie ook p. 399.

Beschouwingen, Bijdr. dl. 92.

p. 367 boven en n. 1. Ongeveer in den zelfden tijd, waarin ik deze passage schreef, is de in noot 1 bedoelde tekst door Lévi gepubliceerd: *Mahā-Karmavibhaṅga* (La grande classification des actes) et *Karmavibhaṅgopadeṣa* (discussion sur le *Mahā-Karmavibhaṅga*), etc., etc., Paris, Leroux, 1932. Bij deze tekstuitleg aansluitend gaf Krom onlangs een zeer gedetailleerde vergelijking met de „Karmavibhaṅga-reliefs” op Barabudur (Het Karmavibhaṅga op Barabudur, Med. Kon. Akad. v. Wet., Afd. Lett., 76, B, 8; 1933, pp. 215 vlgg.). In meer dan een punt vertoont deze Boeddhistische tekst overeenkomst met het Agastyaparwa. Men vergelijk (zie Krom's publicatie) aldaar §§ 5, 6 met Ag. pp. 351 vlgg., passim; § 7, de kinderen en grijsaards, met Ag. p. 358, 24; § 15, de hel, met Ag. p. 351, 4 enz.; § 16 geboorte als dier enz. ook in Ag. volgend, p. 351, 23; § 16 a en b met Ag. p. 372, 10; 23, ook in volgorde; § 55 met Ag. 353, 28. Wellicht kom ik in ander verband op deze passages uit onzen tekst terug.

Aantekeningen.

p. 400, bij dl. 90, p. 350, 3. *kadi akṣara rūpanya*. Pigeaud's *Nakṣatrarūpa* heeft: *kadi akṣara bhā*; vergelijk den naam *Bharanī*.

bij dl. 90, p. 350, 7. *kēbwan sanḍaṇ*; Pigeaud's *Nakṣatrarūpa* heeft: *kunaṇ ikaṇ sinaṅguh kēbon saraṇḍa*. Vgl. Pigeaud, p. 292, n. 73. Goris' hs. heeft: *kbon sanḍaṇ*.

bij dl. 90, p. 350, 8 *Hasta*, door mij gelezen i.p.v. *sata* (ook Goris' ms.), ook in Pigeaud's *Nakṣatrarūpa*.

p. 401, bij de noot op dl. 90, p. 350, 12. Men leze in den tekst, met het hs. van Goris: *kunañ ikañ wintañ tañguñan hru*. Verg. ook T. B. G. 65, p. 289, n. 38. — Voor verdere bijzonderheden vergelijk men Pigeaud's artikel.

p. 403, bij de noot op p. 352, 5. Ook in het O.-J. *Bhīṣmaparwa*, hs. A p. 132, komt (h)eman voor, bet. $\pm$ „behouden, ongedeerd”.

p. 412, bij de noot op p. 358, 6. Eerder te lezen yat anon kita. Het hs. van Dr. Goris heeft: *yan hanon kita ñ wwañ*.

p. 421, bij de noot op dl. 90, p. 366, 14, toe te voegen: Zie ook Abegg, *Messias-Glaube*, pp. 16; 19.

p. 422, n. bij p. 367—9. *Vanaparva*. Uit een brief van Dr. Goris, Singaradja, 3 Jan. 1935: „Omtrent de *Sabhā*- en *Wanawāsaparwa* zij UHGel. medegedeeld, dat het ons tot heden nog niet gelukt is deze in handen te krijgen”.

p. 430, bij de noot op dl. 90, p. 373, 14. Hs. B heeft *-tā*, de andere hss. *-ta*, *-tā*.